عجب خاقان کون و مکان فرمان علیین مدین آسمان عزیز

مثنوی عدیم النظیر و لاجواب کتاب انتخاب تحفۂ علیین ہے

تحفة العراقین

تصنیف افصح الفصحا و ابلغ البلغا حکیم خاقانی شروانی بصد زیب و زینت

در مطبع آفاق منبع منشی نولکشور بلباس انطباع ملبس شد

اطلاع

اس مطبع میں ہر قسم کی کتب موجود ہیں شائقین کو فہرست مطول جو علیحدہ موجود ہے [illegible] منگوا لینا چاہئے [illegible] اس سال میں [illegible] [illegible] بہ آسانی مل سکیں [illegible] دواوین فارسی کی کتب و دواوین اردو و فارسی کی فہرست یہ ہیں جو ذیل میں درج کرتے ہیں —

کلیات و دواوین فارسی

دیوان حافظ — صحیح مشہور دیوان حافظ شیرازی
کا ہے —
ایضاً — محشی بطلا جلد بہت خوشخط طبع ہوا ہے
کاغذ سفید ولایتی چکنا —
ایضاً — کاغذ سفید [illegible] —
ایضاً — کاغذ معمولی —
شرح دیوان حافظ — اصل معانی و مصطلحات
صوفیہ از مولوی صادق علی صاحب —
کلیات حزین — یہ ایک مجموعہ [illegible] یادگار [illegible]
محسن آفرین شیخ محمد علی حزین اس مجموعہ میں
ذیل شامل ہیں — سوانح عمری حضرت مصنف
تواریخ سلاطین [illegible] رسائل [illegible]
دیوان و مثنویات [illegible] [illegible]
خرابات [illegible] تذکرۃ [illegible] وغیرہ —
کلیات میرزا بیدل — اس کلیات میں چار کتابیں
ہیں — نکات بیدل رقعات بیدل دیوان بیدل
عناصر بیدل —
دیوان بیدل — اسکے حاشیہ پر نکات بیدل
بھی اصل نسخہ قلمی بہت عمدہ بہم پہنچا تھا واسطے
ملاحظہ شائقین کے طبع ہوا —
کلیات سعدی شیرازی — حاوی رسائل مفصلہ
ذیل — دیباچہ کلیات — گلستان بوستان
قصائد عربیہ قصائد فارسیہ ترجیعات طیبات
بدائع خواتیم غزلیات قدیم صاحبیہ مفردات قطعات
رباعیات مثنویات مقطعات مطائبات ہزلیات
خاتمہ —
کلیات سعدی — مطبوعہ [illegible] —
دیوان [illegible] — تصنیف [illegible] — یہ اوستاد
اہل زبان [illegible] مقام کا ہے ولایت [illegible]
میں جو [illegible] اسکو کلام [illegible]
میں حافظ سے [illegible] ہے —
دیوان خواجہ معین الدین چشتی — ایک نایاب تھا
[illegible] تصنیف [illegible] عنایت ایزدی سے اس
[illegible] طبع ہوا —

دیوان حضرت غوث الاعظم شیخ محی الدین
گیلانی مشہور بہ پیران پیر —
کلیات نظم غالب فارسی — جناب مرزا
اسد اللہ خان بہادر دہلوی کا کلیات نظم —
دیوان غنی — مصنفہ ملا محمد طاہر غنی —
دیوان موزون — من نتائج خیالات عالیجاہ
راجہ رام نراین صاحب —
دیوان صائب — مشہور دیوان
دیوان ناصر علی — منشی و شاعر یادگار زمانہ
متاخرین ہے —
قصائد مدحیہ اعلام — عمدہ عمدہ قصائد فارسی
و اردو ہیں —
دیوان تفتہ — منشی ہرگوپال صاحب تخلص تفتہ
تلمیذ غالب دہلوی —
مجموعہ نظم و دیوان میرزا گل محمد خان ناطق مکرانی
اور [illegible] منشی جواہر سنگھ جوہر تخلص کا
کلام فارسی شامل ہے —
کلیات صائب — کامل از نتائج طبع میرزا محمد علی
صائب تبریزی شاعر [illegible] —
دیوان [illegible] — مولوی [illegible] مغفور کا دیوان
نظامی —
دیوان [illegible] — مشہور اوستاد اہل زبان ہے
[illegible] —
دیوان فریدی — فارسی غزلیں مفید [illegible]
فریدی تخلص شاعر کی تصنیف مطبوعہ [illegible]
خیال بیخودی — نہایت عمدہ [illegible] کی کتاب تصنیف
منشی [illegible] سنگھ صاحب مرحوم [illegible]
تخلص [illegible] ہے —
کلیات امیر خسرو دہلوی — مجموعہ چار دیوان
دیوان تحفۃ الصغر — جو کلام صغر سن میں [illegible]
دیوان وسط الحیوۃ — کلام جوانی — دیوان
غرۃ الکمال جو کمال عمر کا [illegible] ہیں [illegible]
دیوان بقیہ نقیہ جو [illegible] میں فرمایا —
کلیات جامی یہ کلیات [illegible] کا پورا

بعون خالق کون و مکان آفرینندهٔ زمین و آسمان

مثنوی عدیم النظیر و لاجواب کتاب بیجواب انتخاب نوربخش عینین مسمی به

تحفة العراقین

تصنیف افصح الفصحا و ابلغ البلغا حکیم خاقانی شروانی بصد زیب و زین

در مطبع آفاق منبع منشی نولکشور لباس انطباع پوشید

تمهید

بسم الله الرحمن الرحیم معجز انجم و فرس خامه را در مضمار قدس سیر انجم و سیکه جناب فضائل مآب کمالات انتساب افصح الفصحا ابلغ البلغا اکمل الکملا افضل الفضلا کاشف اسرار متشابه و واقف استار مجاهده غواص بحر توحید آشنای دریای تفرید سرمه چشم شناسایان عین الیقین علم افراز میدان علم الیقین گوهر عمان حلم گل گلستان علم خسرو ملک حیا شمع بزم وفا بادشاه کشور مروت خورشید فلک فتوت خال رخساره شگفته روئی وسمه ابروی آبروی وصف معنی و بیان جوهر تیغ لسان رونق اعمال کاملان اصلح عمل عاملان مخدوم و مرامجد زبان کعبه عقلا قبله دانشوران خلاق مضامین باتفاق معاصرین نوازنده قانون سخن طرازنده صحیفه این فن فروزنده شمع خوش بیانی آموزنده زبان باستانی مبین پور آبای علوی واسطه افتخار امهات سفلی دهیده دوران فرید زمان مخدومنا مولانا مولوی **ابوالحسن** دامت فیوضه که از خاک پاک حضرت فرید آباد ست و فرید آباد از یمن انفاسش سزاوار آباد و این بقعه همایون متصل شاهجهان آباد دهلی ست زبانش تشنگان وادی تحقیق را موجه کوثر ست و قلم دو زبانش بکار اعدا ذوالفقار بر ابر نگاهش که عین چشمه فیض ست برای خاص و عام با عزت ست وجود با جودش درین عالم بی بود دلی محو آیه رحمت بنظر لفظش نگهدست باکوره سخن را پاره پاره دهر حرفش یکسر گوش باطوره معانی را گوشواره ها نازبان اخترالی استاد معلم اول ثانی ست و نقش کلام او جوهر عرض کمال حدیث سحبانی فی الحال آن نکته سنج رموز یکتائی در کالج اوده تحفه ملا ایزد بسیار بخش بمرتبه اعلی رسانا د و فائز مدارج سروری گرداناد که خیاط ازل این قبا بر اندام او چسپانیده و وقتیکه مدرس اول کالج اگره بودند مثنوی از اول تا آخر انتخاب بلکه مجمع الجواب نتیجه طبع لطیف و تصنیف لطیف حکیم خاقانی شروانی مسمی به تحفة العراقین را بر سبیل تدریس شرف بخشیده و بر خواهش ڈائرکٹر پبلک انسٹرکشن صاحب بکمال عرق ریزی مشکلات آنرا سهل نموده بر حاشیه زیب رقم ساختند و بعد حسن سعی و کمال صحت در مطبع منبع الطبعش پرداختند بیشتر گورنمنٹ برای درس مدارس خریده فرمودند و باقیمانده نسخه دلدادگان شاهد معنی و استادست خرید نمودند بسیار مردم چون دیده اعمی جمال این نورانی پیکر ندیدند و بر خاک حسرت و محرومی تپیدند بر حال ایشان دل من ناچیز نولکشور بسوخت و آتش گرم جوفی که جبلی ست در مجمر سینه افروخت بدعوی نیاز شاگردی در خدمت حضرت ممدوح بالا وصاف نکایت داده و ابواب آیش خرمی بر روی طالبان گشادم و بعد استمزاج جناب مستطاب که فدای خلقت سخن بر او مسلم است بطبع این کتاب کمیاب افادت انتساب که عمده تبرک استادی ست در مطبع کانپور پرداختم و بار ثانی بمقام لکهنو مطبع اوده اخبار بساز طبع در ساختم و قیمت بحیثیت کتاب جانفشانی کارپردازان مطبع ورای صرف کثیر خویش لیک قلیل بتجویز ساختم که علی العموم شائقین این جنس گران خرید فرمایند و فیض تحفه های بی منت حاصل نمایند اگرچه کتاب مذکور بنفسه پاره نبات بود ولیکن حاشیه لذت دیگر افزود ایمان منست که کتاب کلام استادست و متن از معنی شیرین دکان قند اما حاشیه حضرت تحفه پیش دکان ست که شیرینی اقسام قند تمام آنست گر گویم متن مانند رخساره خط طراز خوبان دلرباست آری حاشیه هم بسان زلف عنبرین محبوبان کمند دلها اگرچه دیگر شوخ طبعان هم حاشیه نگاشته اند لیکن جناب سخن پناه مشار الیه دیگر داشته اند از اینجاست که گروه گروه خریداران چون مرغان پر در پر یافته از چارسو در رسیدند و این هماسی سعادت را در دام جیب کشیدند و ما نتیجه طائر وحشی کار بار پریدن *

گذارش کج مج زبان نولکشور مالک مطبع اوده اخبار لکهنو.

M.A.LIBRARY, A.M.U.
PE69

فهرست تحفة العراقین

مضمون	صفحه	مضمون	
مضمون دیباچه خطبهٔ طبعزاد مولوی ابوالحسن صاحب فریدآبادی	۵	مدح گفتن بر سبیل مخاطبت	۳۳
متخلص بخشی و ذکر وطن فریدآباد متصلهٔ دهلی -		استفسار نمودن ملک انور خاقانی را از مولد و منشاء او -	۳۴
المقالة الاولی و هی مسمی بمؤانس الفکر و مجالس الذکر	۸	جواب دادن خاقانی	۳۵
فصل در خطاب با آفتاب بوجه محمدت	۹	باز پرسیدن ملک انور سبب جدائی وطن و جواب دادن	
در مذمت نرهم در اثناے خطابی که با آفتاب کند -	۱۲	خاقانی	״
فصل در خطاب با آفتاب بوجه نکوهش و ملامت -	۱۳	نصیحت نمودن ملک انور خاقانی را -	۳۸
فصل در خطاب با آفتاب بوجه معذرت -	۱۵	بیان نمودن ملک انور را وقیقه گری حزر ده شناسی بادشاه را	״
تخلص مقالهٔ اولی به نعت سید المرسلین محمد مصطفی صلعم	۱۶	جواب دادن خاقانی ملک انور را -	۴۰
المقالة الثانیة الموسومة بمعراج العقول و		جواب دادن ملک انور را و دادن انگشتری که اسم اعظم	
منهاج الفحول در حسب حال خود گوید	۱۹	برو نقش بود	״
فصل در خطاب با آفتاب وقتی که در حمل آید	۲۰	مراجعت نمودن خاقانی بشروان و خبر یافتن شاه از	
باز آوردن بسر خطاب با آفتاب مشتمل حالات و شرح شکایت	۲۲	حقیقت خاتم و طلب نمودن	۴۱
ذکر سفر خویشتن بوقتیکه از شروان عزیمت کرده بود	۲۴	جواب دادن خاقانی مر بادشاه شروان را -	۴۲
در صفت الوان نعمت قهستان -	״	ملول کردن شروان شاه در طلب آن خاتم	۴۳
در صفت قطاع الطریق گوید -	۲۵	صفت خواص آن خاتم	״
در نکوهش محترفهٔ آن ولایت گوید	۲۶	ظهور حوادث و وقائع بسبب نزع آن خاتم	״
رسیدن نزدیک شهر و صفت فصیل و دروازه مرغابی	״	در معنی کمال یافتن از عقل	۴۴
رسیدن بصحرا و شکارگاه آن ولایت	۲۸	در معنی ظهور طباشیر صبح تحیر و سعادت	۴۵
در صفت منعم و لشکر سلطان گوید	״	در معنی ادراک سعادت ملاقات حضرت خضر علیه السلام	۴۶
در صفت مبارزان سلطان	۲۹	در معنی انتقاد کردن حضرت خضر علیه السلام خاقانی را -	۴۷
در صفت اولیاے حق	۳۰	در مدح حضرت خضر علیه السلام بر سبیل مخاطبه -	۴۹
در صفت بارگاه سلطان	۳۱	حکایت کردن حضرت خضر از کیفیت جمیع اصحاب دعوت	۵۰
در مدح جمال الدین موصلی -	۳۲	ذکر اشعار خاقانی دران جمع	۵۱

مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ
بیعت کردن مہتر خضر خاقانی را بقبول مواعظ	۵۲	در مدح سید الملک السادات مجد الدین	۸۲
آغاز مواعظ و نصائح خضر علیہ السلام خاقانی را	۵۳	در مدح فرزندان ملک السادات کہ لقب ایشان فخر الدین و عماد الدین	۸۳
سوال کردن خاقانی مہتر خضر را از حالات دہر	۵۴	در ثنای ائمہ ہمدان بر سبیل اجمال	۸۳
جواب بودن مہتر خضر و منع از این سخن و ترغیب بشریعت و طریقت	۵۵	در مدح ملک القضاۃ مفتی العراقین کافی الدین احمد	۸۴
در معنی ترک شواغل دنیا	۵۸	در مدح ملک المشائخ مجد الدین ابو القاسم بن جعفر القزوینی	۸۶
المقالۃ الثانیہ در تمسک بحبل اللہ	۶۰	در مدح مجد الدین ابو جعفر	۸۷
تخلص مقالۂ دوم در تمسک نمودن بحبل المتین یعنی		در مدح قدوۃ المفسرین امام الدین حافظ	״
سید المرسلین۔	۶۲	در مدح امام الدین رازی	۸۸
ذکر معراج حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم		باز آمدن بسر حدیث با آفتاب و ستایش بغداد.....	۸۹
و صفت براق۔	۶۴	در صفت بغداد	۹۰
المقالۃ الثالثۃ فی وصف بلاد ہمدان عراق و		در صفت دجلہ و کرخ بغداد	״
مدینۃ السلام بغداد و مدائح اصحابہا و ہی المسمی		در صفت زورق کہ بر روی دجلہ روانست۔	۹۱
بسبحۃ الاوتاد و تخاطب بالشمس اولا	۶۷	در صفت حرم خلفا کہ در بغداد ست	۹۲
در صفت عالم گل یعنی کعبۂ دل	۶۸	در مدح خلفای آل عباس رضوان اللہ علیہم	۹۳
باز آمدن بسر خطاب با آفتاب	۶۹	در مدح خلیفہ روی زمین المقتفی باللہ و ستایش حرم خلافت	
تحریص نمودن آفتاب را بر سفر زمین۔	۷۱	او بر سبیل خصوص	۹۴
شرح فضیلت زمین و ساکنان او و سفر کردن در آن	״	در آرزو بردن بغداد و اشتیاق نمودن بدو و ستایش ائمہ	
باز آمدن بسر حدیث و تحریص آفتاب بر عزیمت سفر بسوی		علما و صدور کبری رحمۃ اللہ علیہم۔	۹۷
عراق و ستایش آن بلاد و اصحاب آن	۷۳	در صفت علمای بغداد۔	۹۸
در صفت لشکرگاہ سلطان محمد بن محمود	۷۴	در مدح شہاب الدین ابو نصر یوسف الدمشقی و برادر او فخر الدین	۹۹
باز آمدن بسر حدیث و خطاب کردن با آفتاب و تخلص بثنای ہمدان	۷۸	در مدح امام ابو الحسن ابن الخل	۱۰۰
در مدح شہر ہمدان۔	۷۹	در مدح ملک المناظرین امام فخر الدین احمد و امام الائمہ ضیاء الدین	״
در مدح علاء الدولہ رئیس ہمدان۔	۸۰	در مدح قدوۃ الائمہ عز الدین ابو الفضل محمد سعد	
در مدح امام اکرام اعلم مجد الدین خلیل۔	۸۱	شعر سنائی رحمۃ اللہ علیہ۔	۱۰۱

مضمون	صفحہ
المقالة الرابعة فی اوصاف الکعبة والمدینة وهولاء البلاد ومیاهم وتسمی بمواد الادراک وخزائن الاوتاد	۱۰۱
ستایش شهر منور ومرقد منور امیر المؤمنین علی ابن ابیطالب کرم الله وجهه	۱۰۲
درصفت بادیه	۱۰۴
درصفت برکه	۱۰۶
درصفت بطحا	۱۰۷
درصفت بانگ درا	۱۰۸
درصفت احرامگاه ومحرمان	۱۰۹
درصفت دشت عرفات وتراحم خلق	۱۱۰
درمدح صوفیان فقرای دشت عرفات	۱۱۱
درمدح ائمه دین وعلمای راشدین	۱۱۲
درمدح غزات اسلام	״
درصفت کوه جبل الرحمة یعنی کوه قبیس	۱۱۳
درصفت مزدلفه	״
درصفت مشعر الحرام	۱۱۴
درصفت جمره	״
درصفت منا	״
درصفت مکه معظمه زادها الله شرفا	۱۱۵
درصفت مکه	۱۱۶
درصفت حجر الاسود	۱۱۷
درصفت چاه زمزم	۱۱۸
درصفت ناودان زرین	۱۱۹
درصفت مروه وصفا	״
درصفت عمره	״

مضمون	صفحہ
مخاطبه کردن با کعبه از زبان آفتاب بدیع گفتن کعبه معظمه مکرمه	۱۲۰
ایضاً درستایش کعبه عظمها الله تعالی مشتمل بر اشتیاق	۱۲۲
درصفت سواد کعبه	۱۲۴
ایضاً درستایش کعبه	۱۲۵
درشکایت حساد ابنای روزگار	۱۲۶
درذکر انکار مردم الطائفه که کرده بودند وگفته که [illegible]	۱۲۷
باز آمدن پیر خطابی که با کعبه میکرد	۱۲۸
المقالة الخامسة فی وصف مدینة الرسول ونعت سید المرسلین خاتم النبیین محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم وتسمی بهدایة المهدی الی المهتدی	۱۲۹
درصفت گلستان مدینه منوره	۱۳۰
درصفت مدینه رسول الله صلی الله علیه وسلم	۱۳۱
درستایش مرقد مطهر وتربت مکرم محمد صلی الله علیه وسلم	۱۳۲
فصل درنعت حضرت رسالت واین فصل را صیانة الوحی خوانند	۱۳۵
ایضاً درنعت حضرت نبوی صلوات الله علیه برسبیل مخاطبه	۱۳۶
فصل دیگر هم درنعت سید المرسلین واین فصل را اغاثة الغیب خوانند	۱۴۰
فصل دیگر درنعت نبوی واین فصل را التمسک الخواص [illegible] خوانند	۱۴۵
درخضوع وخشوع وتضرع وابتهال دراثنای نعت	۱۴۷
درانابت وترک مشغولی شغل دنیاوی	۱۴۹
استغاثت واستعانت نمودن از حضرت رسالت	۱۵۰
شرح دادن احوال خویش درخدمت حضرت نبوی	״
فصل درخرسندی خویش	۱۵۱
ایضاً فی تقریر احواله جمیعاً	۱۵۲
فصل فی التسلیم والرضا	״

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
فصل فی الشکر والحزالة	۱۵۳	در بیان نسبت از طرف پدر که علی نجار بود	۱۹۱
فصل آخر فی حسب حاله	۱۵۴	در بیان نسبت از طرف مادر که طباخ بود	״
فصل	۱۵۷	در بیان نسبت از جانب عم که طبیب بود	۱۹۳
فصل در نعت حضرت سید المرسلین بطریق خطاب	۱۵۸	در بیان حسب حال خود	۱۹۴
المقالة السادسة فی وصف الشام والموصل و اصحاب و لاة البلاد خصوصاً فی مدح الصاحب الاجل ملک الوزرا امعار بیت الله جمال الدین موصلی و در آغاز خطابی که بآفتاب کند	۱۵۹	در مدح پدر خویش علی نجار	۱۹۷
		در ستایش مادر خویش	۱۹۸
		در مدح عم خود عمر خیام که در اهتمام و تربیت او بود	۲۰۱
در مدح شام و موصل گوید و در خطابی که بآفتاب کند	۱۶۲	در بیان تربیت عم خود	۲۰۳
در نکوهش مصر	۱۶۳	در مدح ملک السادات امام شرف الدین محمد بن مطهر العلوی	۲۰۵
در ستایش شام	۱۶۴	در مدح امام وحید الدین بن عثمان	۲۰۷
در مدح موصل و صاحب و صدر الوزرا جمال الدین	۱۶۵	در مدح نجم الدین احمد علی سیمگر	۲۰۹
بازآمدن بسر حدیث و مخاطبه کردن بآفتاب و تحلیص مدح دلشادی		در مرثیه امام الاسعد عماد الدین ابو المواهب الابهری	۲۱۳
او را بر سفر شام و تخلص بمدح موصل و صاحب او	۱۶۷	بازآمدن بسر سخن و تخلص بنعت نبوی علیه السلام	
خطاب بآفتاب عالمتاب	۱۷۰	در مدح محمد خجندی	۲۱۵
در صفت قلم	۱۷۱	در ستایش ابو المجد جمال الدین محمود برادر او	۲۱۸
در مدح جمال الدین	۱۷۲	در مدح امام اکمل و همام افضل خواجه فخر الدین قصار	۲۱۹
در بیان صعود ستاره شعر و تخلص آن بملک الوزرا جمال الدین	۱۷۴	در مدح امام تاج الدین علی واعظ شیبانی	۲۲۰
فصل هم در مدح و فضل او	۱۷۹	در مدح قدوة المشایخ رشید الدین ابوبکر	۲۲۱
در مدح شیخ الاسلام ضیاء الدین عمر لسانی	۱۸۰	فصل در مدح ملک الوزرا جمال الدین موصلی بطرز دیگر	۲۲۲
فی معنی التصوف	۱۸۳	در مدح جمال الدین موصل	۲۲۳
فصل فی معارف الصوفیة	۱۸۴	فصل آخر فی مدحه	۲۲۴
در مدح برهان الحق رضی الدین خزاعی	۱۸۷	خاتمة الطبع	۲۲۶
در ترجیح و تفضیل خود	۱۸۸	تمت	
در بیان نسبت خویش از طرف جد که نساج بود	۱۸۹		

بسم الله الرحمن الرحیم

اللهم ست تاج عنوان ... خطبه زیبد بنام سلطان

سلطان ازل قدیم مطلق ... دارای جهان خدای برحق

ما را چه زبان که شاه لولاک ... لا احصی گفت و ما عرفناک

شاه ثقلین و فخر کونین ... کونین نثار اوست تازین

والشمس بیان طلعت او ... والنجم ثنای رفعت او

امی حرفی نه بر زبان راند ... اوتیت جوامع الکلم خواند

حسان عرب ورا چو بستود ... آید به روح قدس معهود

سحبان عرب وظیفه خوارش ... حسان عجم حریص بارش

خاقانی کو نسبت پرداخت ... از دولت او چنین لقب یافت

از سحر کلام اوست پیدا ... خود ان من البیان سحرا

ساحر که نه سحر او حرام است ... بل سحر که نام او کلام است

کالاش بروات قیر منزل ... هاروتی دان بچاه بابل

لفظش همه سحر بلکه اعجاز ... از غیب شنود آیه قد فاز

از خضر نبی گرفته تعلیم ... خوانده درس رضا و تسلیم

زان گفت که صبح چون برآمد ... خضر نبی از در رم درآمد

گویی که بمکتب تعلم ... دم زد به کلیم در تکلم

در کف قلمش بشکل ثعبان ... هین تشنه کاژدها جان

دیده جانش بطور معنی ... مانند کلیم صف تجلی

از ابن علی و ابن عمران ... فرقی باشد ولی نه چندان

هان هان علمای امتی قبل ... بوده چو نبی بنی اسرائیل

مانده چندی اسیر زندان ... بر شاه روان شاه شروان

سنگر سوی سنگران سنگر ... فرعون سپرد کلیم منزل

این فرعونان عوان هامان ... هامان تو لفرعون یزدان

انکه در چین بدتر از چین ... پرداخته تحفة العراقین

زر نسخ سحرش فی خراسان ... شد چون صحف از نزول قرآن

دری به ازین نمیتوان سفت ... در مدح او چنانکه خود گفت

مدحش به ازین نگستر و بس	این تحفه عراق و شام را بس	گر خاطر پاک را کند حث	این تحفه کرا بسته است محدث
اما ز زمانه ناتوان بین	مانده ز زیر شکنجه کین	نه از خاص بهر او پناهی	نه از عام بهر او نگاهی
از دست محرفان بفریاد	پیراهن کاغذین پی داد	آورده‌ام جمع نسخه چند	تقویمش کرده با فروزند
اندیشه‌ام که این کتاب مطبوع	گردد به سیاق نیک مطبوع	گفتی روح حکیم شد شاد	کین طرفه دو ماده مراد داد
سال طبعش بگوی زین لب	این تحفه عراق و شام را بس	دیگر شو و از پی سر حث	این تحفه کرا بسته است محدث
ابر گهری که می فشانم	صهبای صاف کیش ام اکم	خمخانه فیض را گشاده	چون پیر مغان صلا داده
حسن علمکست خبر آیا	زانست سبق هیچ ادا	با فکر دقیق اوست مختل	تخییلات جریر و اخطل
هر یک سه ز قصیده‌هاش معلق	هشتم ز سبعه معلق	نطقش حیرت فزای عجم	طبعش غیرت ده کشاجم
اقلیم در کنوز عرش است	نقاب سادر منور عرش است	هند است بنات او خراسان	دهلی ز وجود او صفاهان
نی حاجت من است مدحت او	زمی وصف به راز انجم زرو	گویم ثنایش هر چه بر جاست	نامش نه محمد و حسن خاست
دارد ز انزوی میان آفاق	خوبی حسن و محمد اخلاق	در طینت پاک اوست مضمر	امر معروف و نهی منکر
رویش به ضیا چو صبح صادق	سینه‌اش به صفا چو قلب صادق	مشغول عبادت تهجد	مشغوف تلاوت و تعبد
پرورده نعمتش وجودم	پرورده چه که ز دست بودم	با خفض جناح دل بهم	گویم بخشش که رب ارحم
یادم آید ز مسقط الراس	حب وطن است فیه لا باس	شهری آباد و ربع معمور	پر زیب که باد چشم بد دور
چون کرد در آفریدی آباد	نامش برنام خویشتن نهاد	هر سویش نهاد مسجد و در لشکر	چون نسج عمر و خوشتن
سکان او خلیق و اشراف	نیکو سیر ز جنبه و دل صاف	پاک از الواث طینت شان	از علم و وقار زینت شان
او بر روی میهمان گشاده	بر صغره صلای عام داده	تیمار خور سفر گزینان	مرهم نه خاطر حزینان
بینی به سوا او حدایق	فردوس صفت به شکل رایق	هر سو سرو سهی سرافراز	هر جا نخلی بلند طناز
نارنج و ترنج و انبه و سیب	بر واز دل اهل ذوق شکیب	صد تخته گل شقایق و ورد	چون نار خلیل و شمس و سرد
رضوان که درو قدم گذارد	سر دیگر ازو برون نیارد	مسجد که درو ست یافت تعمیر	در عهد خلافت جهانگیر
جهنی سلسبیست در بر او	مشکین متقنع است بر سر او	بیت المقدس ببارش نور	معمور چنانکه بیت معمور

طوبی پای حوض اوست ولا   از حوض طهورش منبع آب

نیکوتر لقیهاش میدان   ساحتش خیر البقاع میوان

قلعه اش حصانت و متانت   چون باب الامن در صیانت

بر چرخ رسید کنگر او   برج فلکی است منظر او

چون صبح شد او بافر و باد   همذات نعم چو ربع شداد

عراده رسد بروزنه غضبان   زد باد بدست چرخ گردان

یکسو ... سرای مهمان   محکم چو بنای قوز نشینان

برده بالا بنای و سقفش   بر ابن سبیل کرده فرشش

نه از روند خطر مسافران را   نه از عیاران اثر در آنجا

تا لاب پی برکنارش افتاد   تا لاب نگو که دجله بغداد

آن لشکر سه صفا در ... داره   آبش شیرین چو صفا و بارد

اشجار ... آن ... لات   همچون شتو ضعفا را ...

خورشید که آفت تابه ... رد   صد عسل در آب او برآرد

خرپشته و کرده کوه فرسون   از لطف حق آتش فرسون

کو ... کوه طور سینین   گشته محفوف تین و زیتین

فاکه فیها و نخل و رمان   عین جاریست چشمه آن

آن فاکهه گشته مطبوع   نی مقطوع آمده نه ممنوع

دانی ست ظلال ...   سلسال روان چو ...

سدر مخضود و طلح منضود   ماء مسکوب و ظل ممدود

روح و ریحان عرفهٔ او   جنات نعیم ... او

غنچه ... سبزه گی   کامل چو ... مستری

در نام او چنانکه باید   یوسف آمده پی ...

از ... نسبت جدا رکش   خور بوسه ... صفت لعاشر

چون وهم از ... بیزرد   صباغ شمع چو غنچه سوسن آید

با تاس الاعلیش شکفته   چون گل ز نسیم شا شگفته

زین فاره ... شگفت باید   مردم کلمه نماش خوانند

بین ... اشتهر   از قطب شهید یافته بهر

فارغ ز دو کون در بیابان   آسوده بسایه درختان

بر شاخ درخت آن شانه   اطلاق گرفت آشیانه

فراش درش نسیم اشجار   سقای فرارش ابر آوار

زوار ... از کرامات   نقش لا تحسبن اموات

کعبه ست ولی نه کعبه شرع   مخصوص ... غیر ذی زرع

برگرد مزار او خرامان   صد مرتع سنبل ست و ریحان

گه گاه در غبار الان   باکو باخند و دست افشان

... جفا ... صیاد   چون آهوی حرم فره شاد

دیار دران فضا د ناقین   چون محرم کعبه ...

فانیم ... دلیل بشان   پاک از آزار آب و گل شان

سرهای برهنه ... یان   بر دمی صفت آن سر دگوبان

آن ... کعبه خوانند   فالقش کعب الغزال خوانند

از فرط جهالت و عقیده   سرها بسجودش آوریده

این خطبه که تحفه ایست آری   از بوالحسن ست یادگاری

بسم الله الرحمن الرحیم

المقالة الاولی وهی تسمی بمونس الفکر و مجالس الذکر

ای انجم نظارگان غمناک — زین حقه سبز و مهره خاک

کین حقه و مهره تا بجنبید — سر کینه عمد می کشانید

وین طرفه که بر بساط دوران — مهره زمی است و حقه گردان

خود بوالعجبان سحر کارند — گه قائم و گاه قفند زارند

وقتست که وقت در رساید — سیلاب عدم ز در درآید

وقتست که مرکبان انجم — هم نعل بیفگنند و هم سم

وقتست که این چهار حمال — بنهند محفهٔ مه و سال

گردون بمط پلنگ گردد — گیتی نفس نهنگ گردد

از چرخ زدن بهفت افلاک — در رقص آید مفاصل خاک

[illegible]

بگشاده شود ز پشت این گرد	سیماب شب و حواصل روز
بگسسته شود امهات حیوان	بسته رحم و فسرده پستان
ور دیده ابلق جهان تاز	از تاختن روید استخوان باز
اینک ز علامتی که پیداست	آزادی میان حفاظه برخاست
انصاف نهان شد و وفا هم	همجنس نماند و آشنا هم
آثار سلامت از جهان رفت	آیین امانت از میان رفت
پیداست بر آسمان و نیز	دجال هزار و مهدی نی
هر زهر که دست عالم آمیخت	در جام جهان نمای ما ریخت
هر پرده ظلم کآسمان ساخت	خاص از پی جان خاصگان ساخت
این بام نگر بچشم ابدال	بازیچه صد هزار اطفال
وین طفلان بین بشام و شبگیر	ابجد خوانان لوح تقدیر
زانجمله نشانه خطاب است	طفلانکه خلیفه کتاب است
خاقانی را بجمله خاک	بگریز و از این مخاطب پاک

فصل در خطاب با آفتاب و همت

ای چهره تو روزه دار آن	جاندار دی علت بهاران

[illegible]

ای کعبه رفعت آسمان را	وی از حرم آستین جهان را
شبگاه شب روان دریده	پروانه بغرت آرسیده
از مهر تو بر نقاب خضرا	مستوری صد هزار رعنا
تشکیل تو عالم هیچی	تاسنج صد فقه ترجیح
از فیض تو در دو گاهواره	دو طفل و طفل شیرخواره
شش پا تو پیر کرده هر هفت	عالم تو دیده هفت در هفت
رنگی طرب اهل عالم از تست	چتر سبز نیلگیان خرم از تست
دارد ز تو روی رومیان آب	گیرد ز تو چهره زنگیان تاب
دیباچه روم را ز تو رنگ	آیینه زنگ را ز تو زنگ
کوکب وشی و تراست در بر	بر لوح زبرجد الحمد زر
از رفتن تو دران ولایت	این هفت صحیفه پر ز آیت
زرباشی و ناگشاده گنجی	تب داری و ناکشیده رنجی
گه در خفقان چو شاخ عرعر	گه در یرقان چو چشم عبهر
گه گوشه زاهی باشی	گه آتش بی نگاه باشی
چون شان عسل نمائی از بر	گه از نظر تو رو عنبر

از هر طرفی که اندر آیی / اندازهٔ آن طرف نمایی

باشی بدریچه پارسن ساز / هر خار و خسی بهو رسن باز

گه در بن نردبان کنی جای / گه بر سر گو کبان نهی پای

گه راست گهی کج اندر آیی / گه تیز روی و دور سرائی

هم عارض لشکری سپارا / هم شاهد مجلسی گیارا

رنگین تو کنی کمان شیطان / چون طاق مقرنس سلیمان

روشن بتو چشم شاه و درویش / جود تو ز فیض آسمان بیش

در قصر شهان بسی نیائی / زهی بنگه بوریان گرائی

تو خط ز تو شد عذار عالم / واخر بقا فنی از تو شاهم

هر خاه به پیک رایگانی / خاصت تو دهی دو آستانی

یا خلعه مده بنی بروستان / یا داده خویش باز ستان

آرایش تاج هر کس از تست / وافزایش گنج هر خس از تست

خرد ست سبک سران نگیری / خس پروری ارگران نگیری

از لطف تست نقطهٔ خاک / زایندهٔ زر و جوهر پاک

آنرا که زبخت تیره روز است / ازادهٔ خاک خاک روز است

او بار بهر کسی که در تاخت	اقبال نجاتش اندر انداخت
با قفل زر از تو فرج آمد	با مهرهٔ لعل گردن خر

در مذمت زر و سیم و در اثنای خطابی که با آفتاب کند

مرد از پی لعل و زر نشاید	طفل است که زرد و سرخ جوید
لعل ارچه شراره ایست خوشرنگ	خونیست فسرده در دل سنگ
ای دست تو چون فراز برده	جامهٔ خسرو از نماز برده
گل زان بود از فنا و باکش	کز لعل و زر است پرده پاکش
گل را شکنجه در کشد زر	چون زر و درم لبش کند اندر
در کیسهٔ هر که زر فرو شد	چون کیسه شتاب بر گلو شد
آنرا که بزر رقوبست رایش	زر نبود شمرده زر خدایش
زر محنت آز بر سر آرد	از زرت آز بر سر آرد
زر اول نام زرد هشت است	زان گبر بزر درشت پشت است
زر چیست جز آتش فسرده	خاک بیمار بلاک مرده
آن چشمهٔ دل که بسته آید	از آتش بسته کی گشاید
تا بسته دل تو بسته زر	کی بر رخ تو گشاید این در

۱۲۳

تا از آهن حرص جوشن تست	ز رشتهٔ مغناطیس آهن تست
چون جوشن آهنی گسستی	ز مغناطیس باز رستی
زر چیست بت دو روی طرار	یک راه برین دو روی پشت آر
بشکن بت اگرت هوای دینست	آن بت که شکسته اند اینست
خاقانی را بچشم هستی	دیدار ز رستن بت پرستی
او راست طریق بت شکستن	از آرزو آزری گسستن
آن شش سری که خلق خوانند	جز هفت سرای او ندانند
زر در نظرش گهی گذر کرد	گو در رخ آینه نظر کرد

فصل در خطاب با آفتاب بوجه نکوهش و ملامت

ای رنگ آمیز این گهرها	وی از تو گداز شش جوهرها
ای دایهٔ مهربان هر خس	معشوقهٔ رایگان هر کس
صاحب صفتی ولیک خود را	در صف نعال هر خسست جای
آن نور که بی دریغ باری	از دیدهٔ من دریغ داری
این شیوه نه شرط دوستانست	این سنت و قصد دشمنانست
شروان ز تو گرم روشن اوقات	من در گوشه و سیر ظلمات

نی همنفسی نفس گشایم | نی خوش سخنی هوس نمایم
پر خنجر سینه و ی دل از غم | پر آتش پارسی لب از غم
مانندهٔ حلقهٔ درم لب | نالنده ز دست کوب هر خس
گویای و خموش بی دل و رای | جنبان و جماد بی سر و پای
تف دیده و زخم تیک خورده | قد الف چو میم کرده
پس بر در خلق جاودانی | استاده سرای رایگانی
حقا که منم چو حلقه بر در | آهن شده حلقه حلقه در بر
این حلقهٔ آتشین شب و روز | در حلق همی شود نفس سوز
پس چون بجهد شود علی الحال | در پای نبات نعش خلخال
گردون که قبای شب زره زد | بر رشتهٔ جان من گره زد
تو گرچه در فشان نمائی | روزی نکنی گره گشائی
بر روزن من نتابی از خشم | نی در دل من ز غمزهٔ چشم
میل تو بر روزنم چرا نیست | در روزنم آخر اژدها نیست
در روزن آن کسی فروزی | کز روزن تیت یافت روزی
چون نرگس شوخ کور دیده | سر سفته و کلاه زر کشیده

۱۴

امروز نصیبهٔ ناکسان راست — بیت المال فلک خسان راست
شد مردمی از فساد عالم — از عالم چه زر و شنان هم
حالات فلک نمود مقلوب — خورشید به بخل گشت منسوب
فی فی غلط است هر چه گفتم — راه هوس است هر چه رفتم

فصل در خطاب با آفتاب بوجه معذرت

ای عین حیات عالم عین — ای قرة عین و قرة العین
نشناختمت بچشم معنی — تشنیعم مکن ای غریب اعمی
آری تو اگر هنرشناسی — زاعمی مطلب گهرشناسی
این نازم ازان غلام است — کو نیز هم آفتاب نام است
پنداشته ام که اوست حاضر — زان کرده ام این عتاب ظاهر
بنگر که چه مرد پاستانم — کز مردم تا ملک ندانم
من از هیچ نیم بهیچ معیار — از هیچ کسان بهیچ مازار
از گفت خودم خجالت افزود — رخ در خوی شرم زیبق اندود
دل بر سر عذر جانفشان است — جان از پی خورده در بیان است
افگنده سرم که جای آن است — پیش تو بپای دست بر دست

١٥

[illegible]

صبح ست سوی تو عذرخواهم	صبح ست شفیع این گناهم
صبح از سر صدق تازه رو یست	صبح آینه دار راستگو یست
عذر از نفحات صبح بپذیر	گرد از صفحات سینه برگیر
مهرش ز تو حریف کین نباشد	روحی همه خشمگین نباشد
فیض تو چو فیض عقل عام ست	قدر تو چو قدر عشق تام ست
از عدل خلیفه جهانی	گه گاه سیاه پوش از آنی
بالای وپستی از لطافت	نزدیکی و دوری از مسافت
تالی بهزار عشر زرین	به سوره اختصاص یاسین
زرین صدفی جواهر افزای	در بحر کف محمدت جای
سر خیل سواد زرنمائی	تاری بر دامن مصطفائی
بیخ زری از پی جهان را	مر حلقه ورع مصطفی را

تخلص مقاله اولی بنعت سید المرسلین محمد مصطفی صلعم

چرخ ازلی ورعش آفریدست	چون حلقه ورع زان خمیدست
در دامن ورع آن مظفر	نه چرخ ز حلقه ایست کمتر
ورعی بهزار حلقه موزون	یک حلقه در و چرخ افزون

[illegible]

هر ورع که دست کبریا یافت | خاص از پی قد مصطفی یافت
آن ورع که داشت قد آدم | تا ناف کمال اوست بل کم
در دست رضای آن مطهر | دستانبوی ست خلد انور
بر جیب کمال آن مقدس | گو انگله ایست چرخ اطلس
بر ملک بقاست شاهی او را | داهی ست جهان داهی او را
تا احمد ملک دار شرع است | در مملکتش دو خطه فرع است
در دار الملک شرع قرآن | خطبه ابدی بنام او دان
منزل گه دولتش از سرای قدمست | پیش و پسش از برای خدمت
شد غاشیه دو عالم پاک | از کیمخت کبود افلاک
شد غاشیه اش چرخ اخضر | چار ارکانش نهاده بر سر
ایزد که قسم بجانش خورده است | سجاده اش ادیم خاک کرده است
لشکرگه دین ستانهٔ او | کعبه شده کوس خانهٔ او
هر شب که عمود صبح شد راست | خاص از پی کوس کوبا دخاست
در صحن بقا ستانه دارد | وز نقد رضا خزانه دارد
گردون دهم ستانهٔ اوست | فردوس نهم خزانهٔ اوست

حبل الله دین الله ۱۲ جلالین و در ... [illegible]

[illegible]

خیمه زده شرع و جنابش	حبل الله المتین طنابش
هم جانورست و هم سخن گو	نخجیرستان خیمهٔ او
بگرفته جهان و هفت سقفش	پس کرده بوقف شرع وقفش
بر نامهٔ وقف این ممالک	توقیع زده که صح ذلک
این عالم و آن کهن عطایش	صد عالم نو نهاده رایش
دنیا که دو روزه کاخ کوخ است	در راه محمدی کلوخ است
تو آب حیات عشق خورده	استنجا زین کلوخ کرده
خاک تو ناسزد که دل گشاید	چون از خلل ازل برآید
تا کرده مسیح باب جلباب	از کسوت هندوی فرش سنجاب
بر دست محمد هزاران نگری	تا برده هنوز مهر یکبری
آن طایفه را بدست انفاس	مختار عرب شناس نخاس
مختار که مخ فکرت آمد	گوهر دم و نخبهٔ فطرت آمد
زان فضله که گوهرش بنیاد خست	خاقانی عقد عنبرین ساخت
خاقانی اگر بد است اگر به	از زلهٔ خوان اوست فربه
چون فربه شد ز برگ خوانش	قربان گردد بر آستانش

۱۸

[illegible]

۱۹

از بهر حیوان چو گشت فربه / قربانش کنند روز اضحی
پس پیش سگان بیفگنندش / بل قوت محققان کنندش
هر کو سوی خوان مصطفی تافت / از فرّ بهیش فربهی یافت
چون عید بقا رسد بناچار / قربانش کنند بهر مختار
از سگان جهان شود شاد / گردد ز سگان دوزخ آزاد

المقالة الثانية الموسومة بمعراج العقول در منهاج النحو در حسب حال خود گوید

آنم که بدار ضرب عالم / هیچ ست عیار من دو جو کم
زین بوم کثیف و بام منحوس / زیر و زبر دو سکه محبوس
در نهاد دو سکه زخم پرورد / میخ زیر شکنجه آبله خورد
در دست جهان دو روبه ماند / بر هر رو سه بهت نشاند
با صورت شش سری برونم / با اسمع هفت سرور درونم
زر یکه بود خلاص کانی / آواز دهد چو بر فشانی
من عیب کنم بها نیارم / زین غره مشو که بانگ دارم
از بهر جنیبتان بالا / نی طوق آید ز من نه هرّا
زیرا که نه خلاص شک ندارم / گر نیست محک محک ندارم

طشتی ز هوای زرد نارنج — بساخته و شکفته ترنج

در چوب فرسنه در میانه — پیکر و عمود سنگ و زبانه

دیدم که ترازوی بیارا — دو کفه و شش علاقه سارا

بابا و شدم در آن ترازو — من زین سو و باد زان دگر سو

باد ارچه ز اصل خشک بود — از من بعیار چرب تر بود

پس با که بوزن همسر آییم — گر باد سبک گشته آییم

حیرت زده ام ز طالع حال — تا چرخ زمین با خبر حال

پنج آیت مصحفی طراز و — یا شهر کتاب شد سماز و

از زر گرمینه رخ بازوانم — تا من چه در از کدام کانم

فصل در خطاب با آفتاب وقتی که در حمل آید

ای دایره گرد نقطه پرور — ای بوته و ای ترازوی زر

ای شاهد غمزه زن جهان را — سلطان یک اسپه آسمان را

از دولت تیز یافته فر — شش ساعته ده هشت کشور

شاهی و کمال تست مطلق — دارنده حشد هزار بیدق

فرزین لبه خانه زین سوی تست — تا ماه آجری خورد پهلوی تست

۳۰

بالاست شجاع ارغوان تن	زیر تو عروس ارغنون زن
والاگهری بسیط نامست	هاله نقطه محیط بامت
لعبت گرگان دکان تمکین	خوردی بیر باغ و باغ زرین
چون اشتر بختی قدم زن	بیرون گذری ز چشم سوزن
با ازبره جوان نونهادی	یکساله غذای خلق دادی
وز خاک دمانده سبزه تر	یعنی بره با تره نکوتر
تیغ از تو بر اسب آسکون تاخت	میدان فلک پلنگ وش ساخت
تو روز زنار و سیب زرین	بگشاد ز تو فقاع شکین
گردی نظری شکستی از تاب	قاروره آبگینه پر آب
قاروره شکن طبیب آفاق	نعم النظری مسافر طاق
بربان تو برده گیسوی دال	داء الثعلب ز فرق کهسار
اینک سر کوه گشته زین روی	از برگ بنفشه و سیلی موی
گلگونه بلاله هم تو دادی	خال سیهش تو بر نهادی
باتست جبین باغ رخشان	از طره سرو جعد ریحان
سعی تو کند گه تجمل	پر زر قراضه سفره گل

در بخشش تو سحاب اخضر	جلاب دهد بتعجب ...
سوسن ز تو شد مبارز آثار	با هم نیزه نماست هم سنان دار
بر چهره شنبلید خوش تاب	نشتره تو گشت زعفران آب
نیلوفر بر تو دیده بگشاد	از یک نظرش خجالت افتاد
شب آمده غسل ران برارد	تا روز نماز تو گذارد
او محرم تو تو کعبه او	او ساکن و لیس تو درنگی و لو
محرم که شنید معتکف وار	با کعبه که دید ما قدر فتار
هر چه از ورق نبات بررست	نیلوفر وار عاشق تست
بستان ز تو محشر الطیور است	هم صوت طیور صور است
بلبل بدعای تست شبخیز	خاکستر دام آتش انگیز
قمری ز تو پارسی زبان گشت	طوطی ز تو کارنامه خوان گشت
شد فاخته از تو پارسا روی	چون قبچه نماست و ماجرا گوی
شارک ز تو مطرب چمن گشت	هندوی چهار تاره زن گشت
در وصف تو ای بهار خوش سیر	خاقانی را بمنطق الطیر

باز آمدن لشکر حطاب با آفتاب تشبیه لشکر ...

۲۴

خاقانیا زمانه را توئی همه روز — بازیچه نمای و مجلس افروز

گاهیش طلایه بان رازی — گاهیش ترازوی نمازی

سرخشک و تری که هستش از تست — کف پر زر و گل بدستش از تست

چون با نظر تو همنشین گشت — پشمینه او بریشمین گشت

سر وانه وحشت زمانه کو — از رفتن تو گشت تا بخانه

آنی بسرشش نسیج برتن — گاهی بازیچه گه بروزن

در روز نشست افگنی همه روز — سجاده چار سوی زردوز

پس چون بنشاندش نهی سر — داماش کنی پر انجم زر

اشکی که ز دیده ریخت بر خاک — از خاک بدیده برچنی پاک

آن روز که در نقاب باشی — آهم کند آسمان خراشی

تو رخته ماتم خراسان — من بسته دار ظلم شروان

تو رانده آن طرف بوسواس — کان مولد تست و مسقط الراس

من زافت زاد و بوم غمناک — دل در تب گرم و دیده نمناک

دو گرم دل و دو غم رسیده — دو زرد رخ و دو تب کشیده

از کرده روزگار ایمن کو — من با تو گه کنم تو با من

بینی که تن و دلم ز اندوه	قعرین چاه ست و آتشین کوه
چون چاه خزینه دار سر باش	چون کوه شنیده راز کم باش
زین اعجمی سپیدوات نجھی سال	بشنو دو سه سرگذشت اسرار

ذکر سفر خویش بوقتیکه از شروان عزیمت کرده بوده

کاول که مرا امید دوران	بر پا نه ز شهر بند شروان
صحرای سفر گرفتم از پیش	بر لاشه هندم لاشه خویش
از شط وبال بحر شروان	جستم بعراق قصد جان
این بحر سپه بجای ماندم	زان سوی سپیدرود راندم

در صفت الوان نعمت قهستان

دیدم بمثال هشت بستان	هر هفت ولایت قهستان
خاکش بمسیح توتیا بخش	سنگش به کلیم کیمیا بخش
هر روز دو عید در دیارش	هر سال چهار نو بهارش
هر زی نه گیاستان گلستان	شکرزار و قرنفلستان
خوزستان را دو رخ نهاده	هندوستان را سه ضربه داده
بر خاک رهش بهر خزان گل	بر آب گهش بهر کران پل

گلها همه هشت روی و یک ساق	پلها همه هفت پشت و یک طاق
آبستن و مست نخل آزاد	بی جبر عبیر و نطفهٔ باد
از تار بهش ترک و زنگی این	اما همه خار ناتشش خاتن
رضوان کده چنین برومند	مانده به یکف زبانی چند

در صفت قطاع الطریق گوید

غولان کمین گشای خونریز	غوغائی روز خسپ شب خیز
مقصد نه وجمله کاروانی	دیده نه وجمله دیدبانی
روز از سر مرده رحیل کرده	مهمان گدها سبیل کرده
حیلت گر ناقصان قادر	تهمت گر قاصدان قاهر
با راه روان دلیل گشته	پس راه زن خلیل گشته
خوش خنده و زهر پاش مادام	ضحاک وهان و اژدها کام
ناپخته و لی فسرده بی آب	چون خایهٔ مرغ زاتش ناب
کز چشم و چو مجمر مایهٔ خشم	لا بلکه چو کژدم اندبی چشم
جاسوس و عسس همیشه یک یک	صد دست و هزار پیشه هر یک
زندانیان همه ساکنانش منکر	چون آب تر و چو آتش ابتر

٢٥

اندر نکوهش محترفهٔ آن ولایت گوید

صباغانش بلا وری وار — بر چهره نشان نیل و بیدار
تعویذ دهانش ساحری وش — دود افگن چشمه زبان چو آتش
خمارانش خباثت انگیز — شیطان سار و بلا تک آمیز
طباخانش کشیده خنجر — هم خوان مسیح و آدمی خور
قصابانش گوهر خلق — گاو شوند کنان ز خوان هر خلق
ثوابانش حرام کاره — حاکم نقیبان و رشوه خواره
خیاطانش خسیس و مکار — بو جهل دل و بلال دیدار

رسیدن نزدیک شهر و صفت فصیل در و آب و مرغزار

بگذشتم ازین تباه کیشان — وز ظارم شان نشیب ایشان
پیرامن آن بلاد منظم — دیدمش یکی فصیل محکم
صد مصر طرب بهر دو میلش — صد نیل روان در آن فضایش
گفتم که عراق نیل کی داشت — یا قهستان فصیل کی داشت
گفتند ندیم خاص سلطان — اینجاست ششم نگهبان
بر حسب حصانت سپاهش — فرمود فصیل در آن نهایش

۲۶

[illegible]

از موج با ضیافت چنین رود	بحر عدن از وقله کم بود
پیش از خیال دوست کشن	دوقش ز سرشک خنده خوشتر
خوش نکهت عیسی از دم او	از طینت آدم از نم او
وز خواب چو سبزه برآرد او	تجدید وضو کند بدو هم
دریای محیط پیشکارش	محتاج زکوة چشمه سارش
در شب فراخ گشادش	با خاصیت ژرف نهادش
اخضر که چو گنبد ناست از رنگ	مانند دگنبد ناست تر تنگ
جیحون کم از اشک چشم اعمی	سیحون عرق دماغ افعی
هر ماهی او همای سیما	از مرتبه همعنان عنقا
چغرش بنوای نغز محرم	داود سماع و باربد هم
بر هر خط شط او که خواهی	اصداف بجای گوش ماهی
شست افگن ماهیش سلیمان	ماهی خور او مسیح و رضوان
هر شط لب ساحل از بیانش	دندان شکسته ماهیانش
زان دندان برگرفته افلاک	هر دندان را لب سنگ تریاک
هر شیخ چو حق از و بگذارد	زان دندان کرد دستکاره

[illegible]

آن مشرب صاف را یعنی	نهر الله خواند جان عیسی
موسی و خضر در و شناور	زو یک نم صد هزار کوثر
سن لا شتر راه ناگزیران	افگنده بدست سحر گیران
رفتم بشتاب غوطه خوردم	زان نیل و فضیل عبره کردم

رسیدن بصحرا و شکارگاه آن ولایت

پیش آمدم آن چراگه جان	صحرای شکارگاه سلطان
با وسعت او بچشم وصاف	چون نقطه فنا شده کران قاف
گردون بسرش چو نیگری زرباف	چون حلقه خیمه بر سر قاف

در صفت خیمه و لشکر سلطان گوید

از خیمه دران فضای مسکون	پیدا شده صد هزار گردون
قربان گه و قرب گاه مردان	پیدا نگه و صید گاه سلطان
بر درگه او صد آستان بیش	هر یک ز هزار آسمان بیش
هر طرف یک آستان و صد شاه	آلوده لبان ز خاک درگاه
هر یک لبه بوسه خطرناک	العبد نوشته بر سر خاک
از گاو زمین آرسیده	فرمانش و ال برکشیده

پیش آمدم آن چراگه جان اسم مکان قوت و توانائی جان ۱۲ [illegible] باوسعت او بچشم وصاف یعنی [illegible] بوده و وصاف کوه قاف را چون نقطه فانیست بقا بیدانست ۱۲ [illegible] هر یک [illegible] چون [illegible] وارد [illegible] ۳۸ [illegible]

پیشش ساخته زانو وال غورنگ	بر اسپ فلک نهاده تنگ
کان مرکب گرچه عرش سیر است	پالانی راه همت اوست
پیدا فت سرای پرده از دور	چون در شب تیره شعله نور
آری شب تیره هر چه نور است	نزدیک نما اگرچه دور است
نزدیک ولیک طالبان را	بس دور ولیک غائبان را
هر گرد سرای پرده خاص	حلقه زده سالکان با خلاص
چون آتش طور سوی سوسی	نزدیک ولی رسیدنی نی
خاصان همه در سرای پرده	از رشته جان طناب کرده
سرهنگانش آستان گرفته	از مقرعه زن جهان گرفته

در صفت مبارزان سلطان

تمغاهای مبارزان مرتب	هر یک به صد هزار کوکب
تیغ آختگان پاک عنصر	بر تیغ نوشته یا رب انصر
پرداخته از جهاد اصغر	پس تاخته زی جهاد اکبر
بنموده بحسب آتش تیغ	تیغی به زبان زبانی از تیغ
یک حربه و صد هزار تاثیر	یک ضربه و صد هزار تکبیر

سنقر چو خرو نهاده بر سر	شمشیر چو جان گرفته در بر
سه مرکب و مشتری شمایل	مریخ سلب زحل حمایل
چون ریم آهن بر جسم آهن	صد چشمه کنند چشم دشمن
در گوشه دامن لقاشان	در بسته طناب خیمهاشان
هر خیمه ز شعریان طنابش	فلکه فلک و مه آفتابش
استاد سرای هفت رخشان	شاگرد غلام خاص ایشان

در صفت اولیای حق

رندان و بیادهم بهر خرابات	بی گور کنان گه مناجات
صافی دم و دردخوار هر یک	سرمست و خردسوار هر یک
پروانه آتش سحرگاه	دیوانه خانه زاد درگاه
شسته‌ش پنج زبان و داو برده	اما همه نقش یک شمرده
از باب بهشت سرکشیده	وز دوزخ باده جرعه برکشیده
خمخانه بدیده در گشاده	کونین به رهنی گرو نهاده
بر چنگ زمانه فارغ الذات	از بیست و چهار رود ساعات
از مهر سرای هفت پرده	دل چون نارنج سرد کرده

فرزین صفت سپهر بیهوده گرد را	چهره چو ترنج آبله خورد را
زان حوض که آبروی جسته	دو دست بآبروی شسته
ناسوده زمانه را ثباتی	داده زبرات آتش براتی
بر عالم شرک از در شاه	برخوانده براءة من الله

در صفت بارگاه سلطان

من بیش چنین سران گردن	گشته متمکن و ممکن
سر بر سر خاکپای شان پست	چون خاک بسوی جرعه شان دست
بهر دل شان هم از دل خویش	گه بلبله وار گه سبوکش
بر سفره خاص شان بهر باب	ده کاسه بدست همچو دولاب
گه نامه برم لقب نهاده	صد پر چو کبوتران گشاده
گه چون خبر آوری نموده	ده پای چو عنکبوت بوده
وانگاه چه عنکبوت و کوتر	دربان و رقیب شان بهر در
از منزل و نوا دران اماکن	در بایستی نبود لیکن
دل رغبت بارگاه میداشت	امید قبول شاه میداشت
سر پیش مقربان درگاه	انگشت زنان که الله الله

۱۳۱

ای خاصگیان سخن شمارست	تعریف همه از شما توان خواست
امروز خواص شه شمائید	در حضرت شه سخن روائید
از چنگ وبال وا خریدم	در بارگه شرف بدیدم
تا از سر بارگاه امکان	در پایه دست بوس سلطان
میگفتم کس شفیق من نی	در راه طلب رفیق من نی
من بر سر پای عجز گردان	نالنده پای پای مردان
روزی ز وثاق پای مردی	می آمدم آفتاب زردی
در راه چو چشم باز کردم	با خواجه بزرگ باز خوردم
با همت جهان دو چار افتاد	کان خواجه بزرگوارم افتاد
صدری متنفر از خلائق	صدارتش بجهان ملک لائق

در مدح جمال الدین موصلی

آن نقطه کل که هست مسلم	چون نقطه بر و سه بعد عالم
برده بخلاف رسم و عادت	سجاده وری از آن سه جاده
از ظل ظلیل او برابر	ظلمات ثلاثه گشت انوار
جمشید ملک زجمع آتش	صد آصف بر عیار شش

چون دست کلیم پای گلگونش
هارون وزیر گشته هارونش

جعفر کرم و نظام بخششش
بل هر دو رکابدار رخششش

ساوات رکاب او گرفته
چترش دو جهان فرو گرفته

پیشش بروار واز شر و شور
جمهور مهان به از جم و پور

چون موکب او فراز آمد
بی من ز من این ندا بر آمد

مدح گفتن بسبیل مخاطبت

یا اشرف قدرک الفلک قدر
یا شرح صدرک الجهان صدر

ای عدل تو حرز پادشاهی
اول رقم از خط الهی

ای نور تو سایبان ایام
وی سایه‌ات نور بخش اجرام

ای عکس تو هشت باغ فکرت
وی حسن تو چار جوی فطرت

ای سرگره از تو عقد جانرا
بل واسطه عقد آن جهانرا

ای فر تو بر جهان فتوت
چون قرصهٔ خور در آخر حوت

معروف بعدل و فضل جاوید
چون فصل ربیع و قرص خورشید

عشق اول حال بسته در تو
امر آخر کار بسته در تو

زان تحفهٔ اول آخرین طرف
زین تحفهٔ آخر اولین حرف

۳۳

بر ضمار مخالفان مرسوم / در ملک تو بی امام معصوم

تا دیده فلک بهیچ دوران / جز دست تو زیردست سلطان

آن روز که شاه خلعه فرمود / خلعت همه خاص خلعت بود

کلک تو ثبات ملک بسته است / عدل تو برات ظلم شسته است

در دست بصد هزار دوران / عزلت ز تو چون فنا ز سلطان

اولاد تو از کمال بینش / اوتاد سرای آفرینش

این زال عقیم گشته فرزند / از فرزندانت با فروزند

هم ایشانند بعد این زال / میراث خوران ملک لایزال

بدرود که تست بنده فرمان / خاقانی و صد هزار سلطان

استفسار نمودن ملک انور خاقانی را از مولد و منشا او

هر نطق که زین قبیل بشنود / راندش رقم قبول بشنود

چون نطق صدف گشای بگشاد / در سخنانش بحر را زاد

دریای که ز بحر در فزاید / در طرفه که ز و سخا نزاید

هر قطره ی وان از ان در و گوهر / یکدانه گردن دو پیکر

نطق و نفس نتیجه نور / الحان زبور و نوش زنبور

پس کرد عطا بگران چو مرکز	فرمود بسک خطاب موجز
گفتا چه کسی و چیست نامت	اصلت ز کجا کجا مقامت

جواب دادن خاقانی

گفتم متعلمی سخن دان	میلاد من از بلاد شروان
بودم چو خلیل عهد اول	فرزند در دگری معطل
در غار بلا گزیده آرام	انگشت خسرد مزیده مادام
در بتکده هوا رسیده	بر هم زده هر بتی که دیده
در بند نجوم جاه مانده	بذار ربی خطاب رانده
پس کرده بروی قبله راز	انی وجهت وجهی آغاز
رشک آمده چرخ را ز حالم	افگنده بدوزخ و بالم
پس چشمه لطف بر گذشته	وان دوزخ من بهشت گشته
پس ساخته از پی منازل	در وادی عشق کعبه دل
و آخر ز پی قرب یزدان	فرزند ضمیر کرده قربان

باز پرسیدن ملک انوریسب حبابی و جواب دادن خاقانی

گفتا بعراق چون فتادی	ازان ناحیه چون برون فتادی

۳۵

که بزرگتر ایشان کرده نمرود را آتش قهر اشتعال یافت بر سوختن ابراهیم علیه السلام قرار داده
حکم کرد تا در محوطهٔ وسیعه هیمهٔ بسیار جمع آورده آتش زدند تعلیم شیطان ابراهیم علیه السلام
را در منجنیق نهاده بآتش انداختند چون آنحضرت از منجنیق جدا شد افغان از ملائکه مقربان برآمد
جبرئیل امین خود را باو رسانیده گفت حاجتی داری ابراهیم گفت بتو نیست جبرئیل گفت بآن کس که داری
مسألت نمائی ابراهیم گفت حسبی من سؤالی علمه بحالی درین اثنا خطاب از حق سبحانه تعالی در رسید
که یا نار کونی برداً و سلاماً علی ابراهیم تمام آتش بهار و ریاحین شگفته و چشمهٔ آب خوشگوار گشت و فرشته بصورت انسان
بصحبت موانست خلیل علیه السلام پیدا شد و بعد از سه روز یا هفت روز نمرود مردود جهت تفتیش حال آنحضرت بر موضع مرتفع
برآمد و بجانب آتش نگریست ابراهیم علیه السلام را با شخصی دیگر بر سبزه خرم نشسته دید و در اطراف گل شگفته
و ریاحین رسته فریاد برآورد که یا ابراهیم از چنین آتش چگونه خلاص یافتی فرمود که این عطیه آسمانی است
نمرود گفت میتوانی که نزد ما آئی ابراهیم علیه السلام فی الحال برخاسته قدم بر آتش نهاده نزد نمرود رفته
بعبادت ملک اکبر دعوت کرد بعد از ان ابراهیم باشارت جبرئیل از ولایت شام بمکه مکرمه شتافته بتعلیم
روح الامین و مدد اسمعیل به بنای بیت الله قیام نمود و چون ابراهیم نذر کرده بود که چون واهب بخشش
او را فرزند کرامت فرماید قربة الی الله قربان نماید اسمعیل و اسحاق متولد شدند از خاطر آنحضرت آن نذر فراموش
گشت تا چند مرتبه در منام مشاهده نمود که شخصی باوی میگوید که فرمان ملک منان چنان است که فرزند خود را قربان
کنی ابراهیم علیه السلام اسمعیل را با کارد و ریسمان همراه گرفته بجانب شعب روان شد چون بشعب درآمد اسمعیل را گفت انی اریٰ
من بتحقیق در خواب دیدم که ترا ذبح میکنم اسمعیل جواب داد که ای پدر بجا آر امری را که بدان مامور شده ستجدنی ان شاء الله
من الصابرین ابراهیم دست در حبل متین اصطبار زده دست و پای او را بسته کارد بر حلق مبارکش کشید هر چند بتیز
سعی کرد کمتر برید و اینصورت سه نوبت تکرار یافته ابراهیم علیه السلام متعجب ماند درین اثنا آوازی شنید که ای
ابراهیم راست گردانیدی خواب خود را ابراهیم علیه السلام باز پس نگریست کبش در نظر آمد کبش را گرفته قربان فرمود

گفتم که در آن دیار پرشور | نان شیرین بود و آبها شور
آن خطه بدست قحط اسیر است | جانش نه محل دلپذیر است
پیرامنش آبهای ناخوش | بالاش نطعهای آتش
از صنعت چرخ دوستگار | دوزخ زبر و جحیم گردش
غافل چه کند سواد خضراش | آن شهر که دوزخ است بالاش
بختم سفر عراق فرمود | زان آب و هوای قحط فرسود
چون راه عراق در کشیدم | نعمت کده بهشت دیدم
چون باشد مرد غم رسیده | از کنعان رسته مصر دیده
می پویم تا جوار درگاه | بر بوی قبول حضرت شاه
پروانه خویش کن پناهم | تا راه دهد به بارگاهم
کان بارگه ارچه معجز آرد | داد دهمه چون منی ندارد
گرچه ز حد ثناست برتر | نگریزدش از چو من ثناگر
جائی که نگین هنر نماید | هم جلوه گری چو موم باید
کان نقش گرامی که نگین است | خواننده ز موم راست بین است
هر حقه که لعل در میان است | اندک سپهش پاسبان است

نصیحت نمودن ملک الوزرا خاقانی را

گفتا تو هنوز ناتمامی	هرگز نه مرد این مقامی
چند از من و ما سخن فزودن	خود قبلهٔ راه خویش بودن
تاریکی جهل خودستائیست	لا اعلم عین روشنائیست
لاف است جگرشکاف شیران	بغی است گلوبر دلیران
لافی که ز آدمم به برهان	آنکه انا رانی انیت نادان
آنکو شجره ز آدم آرد	در بیت انا نسب ندارد
خود بین چه بوی برنگ ناموس	کاخر تو خجل شوی چو طاوس
طوطی که نهندش آینه پیش	غافل شود از نمایش خویش
چون گم کند از خودآشنائی	باید بشرف سخن سرائی

بیان نمودن ملک الوزرا دقیقه گیری شعر و شناسی پادشاه را

شاهنشه ما سخن پذیرست	اما بسخن دقیقه گیر است
اول شرفش ثنا پذیریست	دیگر روشش دقیقه گیریست
آن حلقه که فضل او نگارد	هر نو قدمی قدش ندارد
آن شعر به که عقل او چکاند	هر حوصله قدر آن ندارند

صفدری تو و شاه جامع العلم | طفلی تو و شاه بالغ الحلم
تا دیده بساط شاه بهراس | پی گم کن و پایگاه بشناس
حجاب غیور کرده درگاه | تو بار طلب نعوذ بالله
دیوی در گنج را نهفته | آگه مکن اژدهای خفته
حجاب زبان برند زنهار | این لاف مزن زبان نگهدار
طفلی سپر معلمان باش | چون طفلان مهر بر زبان باش
ناصح که زبان سگ گزنده است | در حبس دهان از آن فکنده است
شیر تو زند زبانه خنده | درگاه شه و سگ گزنده
تیغیست زبان کشیده درگاه | زین تیغ کشیده سر نگهدار
این تیغ ترا بقوت دین | بی خایه کن چو تیغ چوبین
در دوزخ تن زبان زبانی است | مفتاح بهشت بی زبانی است
ماهی بفلاک مقیم از آن گشت | کاول که بزاد بی زبان گشت
مار از در خلد رانده زانست | کان یک دو زبانش در دهانست
بگذار رهم از این قدم که هستی | ورنه زبان بگوش رستی
زین پای چو هیچ خانه کن باز | هم سوی دل خویش مستقر ساز

در مکتب علم تخته برگیر
هم عشر نخست راز سر گیر

تا کی عجمی بدن همه روز
بنشین عربیت اندر آموز

خامی سوی زاد بوم کن رای
چون پخته شوی سوی عراق آی

جواب دادن خاقانی ملک الوزرا را

گفتم سفری دراز کردم
حاصل چه برم چو باز گردم

آخر چه برم کم از ره آورد
خاصه بدیار قحط پرورد

پرسند مجاوران گویم
کز خواجه چه یافتی چه گویم

شاید که برم برات حرمان
از خواجه بزرگ صدر گیهان

بر چشم خرد نقاب بندم
پس تخجل آفتاب بندم

جواب دادن ملک الوزرا و دادن انگشتری

گفت از ره گنج پای برگیر
هان خاتم من بقا بپذیر

کامروز نگین خاتم ماست
این خاتم زمردین که بالاست

چون خاص تو گشت خاتم من
چون خاتم چشم شو همه تن

کایمنی از آن نگین جاوید
کز گوهر جام و یاد جمشید

مندیش چو این تراست همراه
از غول ره و سموم جانکاه

[illegible]

۴۱

کاسماء همین بر او نوشته است — تریاق همین در او سرشته است
این مهر به خصم دیو رهین — میراث جم است مانده برین
گر شهر تو قحط یافت مندیش — زین خاتم کن ذخیرهٔ خویش
چون یافتی این چنین نگینم — پرهیز ذخیره را مکن گم
جم هفت زمین بدین نگین داشت — تو نتوانی یکی زمین داشت
این مهر شناس ناشنوده بهوش — وقف ابدیست بر تو مفروش
بر گوشهٔ او به خشم اغیار — لا یوهب و لا یباع بنگار
بر خصم کاین ز جهان گرامی — نه قادر آری نه قدر روانی

حکایت کیوان خاقانی شروان و خبر یافتن شاه از حقیقت خاتم و طلب نمودن

آخر چو به من رسید خاتم — چون خاتم تست ساختم جم
کردم ز رکعات شکر جوشن — راندم صلوات بر وجودش
از خدمت آفتاب انور — رجعت کردم چو سعد اکبر
چون گشتم مستقیم طالع — بر تافتم از عراق راجع
باز آمدم از حد قهستان — در وادی شهر و سواد شروان
بر دو همه کس ز خاتم من — افسون تب و طلسم زاون

[illegible]

این مهره بمهر مشتهر شد	خاقان بزرگ را خبر شد
چون هدهد قاصدی فرستاد	تهدید عذاب هدهدم داد
گفتا که رضای من ترا به	جمشید منم نگین مرا به
مهری که وجود راست افسر	محبوس عدم مدار [illegible]
دست تو از آن نگین نشاید	خود خاتم تست آن نگین این آمد
با خاتم جم چه عشق بازی	چون خاتمی از شروان نسازی
شاه اسپهر جم و مشام جیبی	بر آتش لاشه خر عیسی
عنوان مجوس و رسم بدروی	دست صلیب و گرا سپردرو

جواب دادن خاقانی مر پادشاه شروان را

گفتم شه ما بعدل پیداست	این ظلم بود نه با سیاست
شاهان بطریق عدل پویند	از شاه بعدل باز گویند
عدل ار نه خمیرمایه بودی	این گنبد آبگون نبودی
ور خاک نه آب عدل خوردی	گل گنبد آتشین نکردی
عدل آورد از بن بستان	در علت طبع نفخ نیسان
از عدل گشاده شد بگلزار	خون رگ گل به نشتر خار

از عدل بمانده اند در پوست هیچ	این طشت بلند و خایه پست

تقاضا کردن شروان شاه در طلب آن خاتم

گفت از پی شبل بهاش جوئی	شهریت بها دهم چه گوئی
گفتم وقف است چون فروشم	خورشید بگل چگونه پوشم
نپذیرم اگر بها فرستی	ور خود همه کیمیا فرستی

صفت خواص آن خاتم

هرگه که نهادمی در انگشت	بر مسند ماه کردمی پشت
دریای چنین که خضر دیدی	زانگشت کهین من چکیدی
سرسبز شدی که تا نهادی	چرخش مه نو لقب نهادی
خورشید فلک حساب نمودی	کین خاتم کاش قطب بودی
تا ایستمی بقوت او کو	از ضعف دلی زرد روی رو
گه داشتمی نهفته چون عیب	در عطف عمامه و بن جیب
گاهیش ز بیم دیو مردم	در کنج وثاق کردمی گم

ظهور حوادث و قتال بسبب نزع آن خاتم

تا دام که این نگینه نور	می داشتمی ز خویشتن دور

سینهٔ خرّوم شکست می یافت	یا جیج خیال و ست می یافت
دیو اظلم بچاه سی برد	غول بهوسم ز راه می برد
جسم بدر طغیان همی راند	آزم بسوی تکین همی خواند
این گفتی صدر هنران جوی	وان گفتی تاج خسروان گوی
من مانده برین بساط زمین پای	نه پیش بره و نه باز پس جای
گه بوسه از نیاز نانی	بر خوان خسان تاج خوانی
گاهی چو گوزن وقت سرما	افعی خواری زنان شبهت
گه پیش در گوزن سماری	چون افعی گشته خاک خواری
گه پیش لبیا طبیب معیوب	چون زنده شمار در لگد کوب
گه وقت صبوح چند بدنام	بار رفته و باز داده چون جام
زیم هست که جام را بیابان	بستانند بر تحی و بسپارند
آخر و هم اگر شکسته گردد	زین رد و قبول رسته گردد
تا بتوان جام جم نمودن	عار است بشکل جام بودن

در صفتی کمال یافتن از عقل

آخر شبی اندره تنه	رفتم بولایت لشکر

عقل آمد و گوش من بیفشرد	پس شد بدکان و حدّم برد
من کودن و او بریده و قاصد	من اعمی و او دلیل و قائد
یکدست بدوش او نهاده	دستی بعصای شیخ داده
می ماندم و بیشدم بکوشش	دستی بعصا یکی بدوشش
آخر چو نمود دستیاری	برخاست طریق رستگاری
پیش آمد و پس میل باریک	بکشاد ز چشم آب تاریک
سل کرد بدست چابکی زود	بر مجری کاب تیره زا بود
هر هفت طبق عیان جلا یافت	کز بر طبق آسمان ضیا یافت

در معنی ظهور تاثیر صبح بخیر و سعادت

من چشم فراگشادم از دور	پیرایه صبح دیدم از نور
دیدم نفحات صبح صادق	چون نکهت یار و آه عاشق
دیدم که سپیده بر فلک تافت	این خیمه طناب آتشین یافت
شد نغمه زن فلک دم صبح	شد حلقه ماه خاتم صبح
بر بانگ خروس گوش گاه	شد خرقه ملمع سحرگاه
من عزم ادب فتوح کرده	با شاه دل صبوح کرده

از یک صبح آن بمن رسیده	کادم بچهل صباح دیده

در معنی ادراک سعادت ملاقات حضرت خضر علیه السلام

چون بیرق صبح بر سر آمد	خضر سبزی از درم در آمد
بگذارده فرض و کرده مجلس	در بیت حرام و بیت مقدس
سجاده بکعبه واکشیده	پنجاه چله برآورده بود
گشته ز مرمتش قوی سر	زندانه باره سکندر بود
بر خاک سکندر آمده جم	تلقین نماز کرده با هم
صد ره ره عشق درگرفته	یکسر نفس برگرفته
اندر برش از سر فضائل	هر چار کتب شده حمائل
کرده ز ردای عالم الغیب	باز افکن خرقه در جیب
فضل الله بر طراز جامه	نور الله ریشه عمامه
در دست عصای سبزگانی	رکوه پر از آب زندگانی
پای افزار از نیاز کرده	در حضرت پای باز کرده
مرد ذکر والله اندران راه	وارسته ز آفت نسوالله
خوش خلق چو شاخ چینی از حلم	پر مغز چو جوز هندی از علم

آن شیشه است روی ارغوان وش	چون برف تنیده گرد آتش
افتاده هزار عکس دلجوی	بر شانه دوست از آئینه روی
چون ششتق سبز جامه مادام	انداخته پوست همچو بادام
میرفت ز نرگس پر آتش	بر نرگسهای سقف تابش
سیمیافت عیادت جاه دانه	طاوسان غراب خانه
چون دید مرا چو غنچه بشگفت	دوشیزه چو غنچه نکتها گفت
آورده هزار عید پیدا	کان نیم هلال کرد گویا
میزاد بوقت سر خطابی	از نیم هلالش آفتابی
دیدم ز هلالش آشکاره	بر صورت شست سی ستاره

در معنی تفقد کردن خضر علیه السلام خاقانی را

نزدیک من از سر ارادت	بنشست بعادت عیادت
بالای این تن نوان دید	مجروحی روح ناتوان دید
دست کرمش نهاد و بر سر	نواز تنها بنجو انداز بر
وز درد سر من سبز بالش	بر داز دم درد سر نشانش
نفطش چو گلاب بر زده	کافور سپید عارضش در

تا در دهر همچو بینا از دور | نقشها سازان گلاب و کافور
اخلاق و حدیث خوشگوارش | بودند فواکه و جوارش
تفاح من این و گاشکر آن | زین دو شده فان من صفاهان
بود این دل زغایت رنج | دیوار شکسته زیر او گنج
او کرده بحکمت این اشارت | دیوار شکسته را عمارت
هر حرص مرا که طفل وش دید | چون غنچه گل گلوش ببرید
هر کشتی آز من که دریافت | همچون ورق شکوفه بشکافت
در تحیت سجاق من علی الرؤس | دهد مشمر و طاس مشتری طوس
او سکه روی سیم سیما | بی پرده من نموده عمدا
من طاق جبین و کرسی سر | بر خاک نهاده پیش او در
میکردم باخود این مجازا | تا پیشکشش از چه سازم او را
هم با الف عقل واو هم آواز | کان خاتم خواجه پیشکش ساز
بر جستم و خاتم آوریدم | بوسیدم و پیش او کشیدم
چون پیشکشی بدان خطر دید | حیران شد و تیز تیز در دید
گفت این تو از کجا فتادا | این جوهر جسم تر که دادا

۴۸

گفتم بعراق داشتم سر | با خواجه بزرگ نور و پرور
زان پس که کرم پناه من ساخت | این خاتم حرز راه من ساخت
گفتا بشکستگان بی قدر | تشریف چنین دهد جهان صدر
پس خاتم دیگر از کف راو | بر خاتم من مزید بنهاد
گفت این سوی دست چپ بدار | وان را سوی دست راست بگذار
گر قوت این دو مهر والاست | قوت دو فرشته چپ و راست
او حسن دلم بگفت میرفت | جانم بزبان شکر میگفت

در مدح حضرت خضر علیه السلام بر سبیل مخاطبه

ای پیش‌رو مسافران والا | وی خادم خانقاه بالا
ای حافظ بحر و بحر حکمت | وی خازن گنج و گنج عصمت
در دستگه تو طفل مزدور | کرسی داران مجلس نور
با مشعله تو رسته زآفات | وارستن سیران راه ظلمات
بر کوه قاف محمل تست | بنگاه خسان چه منزل تست
رنجه شدن تو از سبب چیست | آخر غرض تو زین تعب چیست
گفتا غرض من آنچنانست | مقصود جز از جهاد و نیست

[illegible]

ما را چه غرض کشاید از تو	در کیسه ما چه آید از تو
صد گنج روان قرین راهم	از تو چه قراضه قرض خواهم
مردان که حجاز هزار راه اند	از صاع ستان زکوة خواهند
پیران سخن از غرض نزاهند	آزادان آز را نه اند
آزادان را به نیت فضل	آزادی از دو حرف اول

حکایت کردن مهتر خضر از کیفیت جمع و جمعیت خود

صوفی دو وش اند برای از لهٔ خاص	بود هم ز خواص خوان اخلاص
در دعوت انس هفت مردان	بر تیزد او بهای کوه لبنان
از دولتیان نشسته جمعی	انس همه شاهدی و شمعی
آن شاهد خاص و شمع مفرد	قرب احد و خیال احمد
پخته جگران و خام پوشان	تریاک دهان و زهر نوشان
مسکین نقصان و شکیل انقاص	خالی ز خیال ناس و خناس
از پاس سپاس خلق رسته	و از شور و شر و درد جسته
بر رسته و رسته از چه آز	بر جسته و جسته در گهر راز
صد غزوه به روم آز کرده	صد حج به حجاز راز کرده

[illegible]

دریا و سراب جیب و دامن	سیاره و ثابته دل و تن
طوبی نفسان ز پاک بیخی	بر تن خشن هزار میخی
هر خس که تو دیده بخشش	چون آن جامه زده هزار بخشش
شش شش وانگه عیار آب گل شان	دینار چهار دانگ دل شان
آهسته چو کوه زیر ژنده	تب لرزه بکوه در فکنده
در وجد ز بحر موج زن تر	بحر از پی شان سجاده بر سر
اندر قفس وجود هر کس	چون زاغ گرسنه چار کرکس
چون کوس تهی شکم بگه خیز	هر صبح دعای ناله آمیز
تا داده بجان فضله آور	دیگ معده بکاسه
طباخ محققان چو خورشید	اما همه روزه دار جاوید
چون خورشید آسمان برنده	خوردی ز رخساق و نانخورنده
چون آتش که هر کجا یافت	آنگاه بزد که خود غذا یافت

ذکر اشعار خاقانی در آن جمع

زان طایفه شب روی چو شعری	برگشت ز گفته تو شعری
کاتش بگروه در همی زد	ز آزال بکوه در همی زد

این از ره وجد جان همی باخت	وان از سر حال سر نمی باخت
این ازرق چرخ چاک میزد	وان چتر سحر بچاک میزد
هر یک بسماع شعر ساز	مجروح کنان مرقع ناز
سر چاک زده عمامه در حال	انداخته طیلسان بقوال
گفتند کجاست این سخن ساز	گفتم که لعبت چه گاه شروان
خاقانی نعت خوان تشنه	مدحت گر خاندانش دانند
گفتند بجمع کان چنین کس	همین ست اسیر عالم حس
آنرا که چنین بود حمایت	چه شناسد عالم خبیثش
ای لطف ازل تو حافظش باش	وی خضر برو تو واعظش باش
من بهر رضای جمع زان سو	نزد تو کشیدم از ره دور

وصیت کردن خضر خاقانی را القبول مواعظ

اکنون دل جمع یار گردان	آن گوش که دوست یار گردان
از شهره گوشش هزار زبانی	بر حافظه سپار کانی
کین هر کلمه هزار کان است	بر چین که نثار فرق جان است
امروز نثار چنین همی باش	فردا همه ره نثار می باش

کانجا که بتان دهند بارت | نگریزد ازین چنین شمارت
با زیب شاهد نهانی | گوی انکه سکنی توانی
این حور وشان پرده فکر | پیر زاد و جوان و حامل و بکر
یک یک بدوان بحجره گوش | یک یک بنشان بحجله هوش
کاهین عروس حور شناس | از زه گیران و بو بهراس
بسیار بعشق پای بوسان | جان بر سر سیمهای این عروسان

آغاز مواعظ و نصایح خضر علیه السلام خاقانی را

سر جمله سر مواعظ این است | کایام بدان که ابلق است
در سایه این دو رنگ منشین | همراهی این پلنگ مگزین
مغرور برنگ و بوی ایام | گلگونه صبح و غالیه شام
بر مرد سلاح حرب بیاست | گلگونه و غالیه زنان راست
جانت از شب و روز و غیر بوی است | کین زنگی و آن سپید روی است
طفلی تو که از سر دو رنگی | ترسانندت بدیو زنگی
واهی آنکه فلک سپید نو دیدش | زین دو رصد سیه سپیدش
زان این رصدان مقیم راه اند | کز قافله باج عمر خواهند

[illegible]

قندان برسوز حق رسیدن	زین نقش سپید و سیاه
کانها که درین سپیده اند	نه گرم و نه سرد و نه هم چند
یک روز شمرد در عالم	این هفت هزار سال آدم
این روز نه روز و لفظ و رست	فرزانه کشش یگانه [illegible]
چون موی سیاهان کم از هیچ	کوتاه و سیاه و پیچ در پیچ

سوال کردن خاقانی خضر را از عالم دهر

چون کرد علم بر عطاها کرم	دل زنگ زده شد از خضر هم
تاریخی و تازی از سر دست	بر چهره من نقاب ها بست
پس شرم ز پیش برگرفتم	چشم زده دل بر گرفتم
گفتم خبری ده ای ملک بی	این شیب و فراز را نشان کی
جانها که جواهر قدیم اند	در عقد حضرت که [illegible] هم اند
ز افسون سر شل شدند تو انده	یا در پل آتشین نهاده
وین عقل و روان که نور یابند	زین هفت [illegible] چرا [illegible]
[illegible] شنو این دو [illegible]	از چار [illegible]
[illegible] حیات زوال [illegible]	از پنج [illegible] زوال [illegible]

سوال کردم که ای دانای [illegible] که این آسمان [illegible]

[illegible]

[illegible]

این قبه پست با سکون چیست / وین چتر بلند نیلگون چیست

این دائره کی نشیند از پای / وین نقطه چگونه خیزد از جای

زان سو ز خط استوا چیست / ساکن بسواد آن مکان کیست

چون نیست سوی خط سکونی باد / گر زان سو خطا بود عجب نیست

زان سو جسم چهار مادر / هر چه نزاید این نه گوهر

چون شاید عالم سه بابی / این نیمه چه داد و آن دگر چه

چه داد و آن چه خضر نوشت منع این سخن و ترغیب شریعت و طریقت

این گفت که این چیارستیز نیست / صراف درون او نه پذرفت

بس گفت که این چه دیو بود است / گز بره گذر هست بوده است

هیهات نشنو زبان نیهاست / چون نور دمان حقائق اینجاست

بر گوی نه سوال عارفان است / این خار ره مخالفان است

التعطیل نوال این سوال است / بد عشق ثمرات انتقال است

از شیوه دین مباش رانی / پس چه هر جان قدیم خوانی

چند از دم فلسفه شنودن / نه فلسفه بل سفیه بودن

آهی از سر ایشان بشنو ورنه / فلسفی زنهار از فلسفی به که

۵۵

[illegible]

یا نص و حدیث و نظم قرآن	یونانی ازو حدیث یونان
یا سنگ تو شرح عز و اکن	دل را ز فلاخن فلاطن
در حکمت دین در آر جان را	حکمت حکمی بشست تو سنا را
قرآن گنج است و تو سخن سنج	هان قربان کرد بر سر گنج
بر گنج بسی کنند قربان	قربان شو بیش گنج قرآن
عثمان چو باحمد اقتدا کرد	نه بر سر گنج سر فدا کرد
گلگونه نمود خون عثمان	بر روی مخدرات قرآن
خود خون مطهر چنان کس	گلگونه قدسیان سزد بس
علمی که ز رونق شرع خالیست	خالی سبب سیاه حالیست
این خال سیاه از اهل ایمان	چون خال سپید دار پنهان
خواهی طیران بطور سینا	پر بست بکن بنور سینا
دل در سخن محمدی بند	ای پور علی ز بو علی چند
چون دیده راه بین نداری	قائد قرشی به از بخاری
بهر محمل محققان را	مخراق زن این مخرقان را
بردار کش از برای دین را	نقابان سرای دین را

یکسو [illegible] دارا	[illegible] بر روی [illegible]
[illegible] درین کهن خرابات	از [illegible] دهم خرافات
[illegible] شان معلوم	خالی [illegible] موهوم
موهوم [illegible]	موهوم [illegible] از [illegible]
[illegible] حباب [illegible]	[illegible] بکمال [illegible]
در [illegible] میان [illegible] تر	رنگین [illegible] روی [illegible]
[illegible]	حالی خوش [illegible]
[illegible] پرست	اقلیدس [illegible] بگذار
تا قوال [illegible] چه آید	تا اشکال [illegible] چه زاید
اقوال [illegible] بگذار	اشکال به عنکبوت بسپار
از [illegible] عنکبوت [illegible]	کز قوت حرام [illegible]
[illegible] کلمات شرع وا پس	[illegible] میان [illegible] پس
در [illegible] شرع کن [illegible]	از [illegible] نهاد گمرهان ترس
[illegible] سوار [illegible]	طفلان [illegible] ساز
[illegible] نقل	[illegible] تشنه [illegible] دل

در کشتی شرع چون نشستی
زین هفت جزیره باز رستی

از عالم خاک برگذر پاک
گو خاک بفرق عالم خاک

طفلی که طرب ز خاک سازی
رندی که درم بخاک بازی

چرخ ست کمان گروهه کردار
گل مهره اندرو گرفتار

بر مهره گل مساز منزل
کاندا غنیمت مهره گل

آنها که جهان قدیم دانند
زین نکته که رفت بی نشانند

در معنی ترک شواغل دنیا

چون کرم قزت بباغ دینی
پر هست و لیک پر بدینی

آن پر که بکرم قز برآید
پرواز بلند را نشاید

هرگه که بکرم پر برآمد
میدان که زمان او بسر آمد

چون تیر ز پر عاریت لیس
زین چار پر چهار کرکس

چون نمرودی و پشه مانند
پرواز به پر کرکسان چند

چون کرکسی و چو جیفه لاشه
آهنگ بسوی گوشت تا کی

چون کرکس طامعی از آن بود
تیر تو خطا چو تیر نمرود

چون نمرودت ثقیلت گردن
بر تیر طمع بتهمت خون

افسرده جهان پیر این خیز — از بسکه این عجوز بگریز

پیوند فسرده چون گزینی — در بند عجوز چون نشینی

وقتی است فناست پند بپذیر — چون بلبل و نحل گوشه گیر

دم بسته قدم شکسته مهمان — چون بلبل و نحل در زمستان

کاندر مه دی بباغ و کهسار — بلبل گنگ است و نحل بیکار

کاشانه دولت تو دامان — خلوتگه خاص تو گریبان

میساز ز سینه آشیانه — می کن ز جگر شرابخانه

از لطف دل آتشی برافروز — شهوات بر و چو هیمه میسوز

چون برکنی آتشی چنین گرم — خورشید شود فسرده از شرم

پس قصد کند بمفرش تو — تا گرم شود بآتش تو

خورشید بدان کند تکاپو — کز مطبخ تو رسد ورا بو

سر ننهد بدان قدر که نیرو است — این چار دریچه کز درون تو است

تا بو که نشسته غرفه که بالاست — از حجره دست چپ کنی راست

یک چند برین سبیل می باش — تخمی بزمین صدق می پاش

تا دست ستم ظلم برگذشتن — خورشید مراد باز گشتن

تا فصل ربیع جان ببیند — بر گلبن عمر گل دمیدن ملو
کانها که دل بهار دارند — وسمه ناوه بدین صفت گزایند
گر زخم ترا زعالم دون — دوغی دو وسمه بگشته گرد ولن
گر زیست سر این کبود وش را — این باطل گوش کینه کش را
در خط چه شوی چو ست رایان — زین خط و طلسم ناسزایان
از دایره خیزگی چه زاید — از گرمی او راستی کی آید
گر چه جاره چالاک — بیدا بجز سی بیاید از خاک
آنها که بعقل کار دانند — بیدا بجز از چهار دانند
این سال بوالعبد رساند — وان بیش سه چار سه نماند

المقالة الثانیة در تمسک بحبل الله

ای یافته تاج بی‌نیازان — مپسند بر کلاه سرفرازان
در وزر و سر از کلاه برکش — این بی کلهی کلاه تو بس
آنکس که بسر کلاه جاه است — فرداش کلاه بی‌کلاهی است
وانرا که کلاه بی‌کلاهی است — بر هر دو جهانش پادشاهی است
تا کی ز بجود بر در غیر — چند از تاخیر یکه و دو لاخیر

خاکی صفتی خلیفه پیوند — بر آتشیان سلام تا چند

اینها همه مرد لات و لوت اند — با دجروت در بروت اند

در سکده قبله همین شان — [illegible] که در جبین شان

بر جای پیمبران نشسته — ناموس پیمبران شکسته

از خیر کسان نوا گرفته — او قاف تعصب واگرفته

یک سر دو زبان چو مار بسته — یک چشم و دو رو چو بادریسه

چون مرغ کشاده پر ولی لوم — چون بوم ز برگ سرو بی شوم

در دولت و دین چو بوم و خاو[illegible] — یکسر سر و پای پشت و شکم [illegible]

ای شاه طغان کشور دل — طمع از [illegible] مال [illegible]

محمود نماند لطف در بند — از [illegible] سوختگی چند

[illegible] گر هر خسیس [illegible] — چون کوس [illegible] بی [illegible]

میران زمانه را [illegible] سان — گاگو [illegible] و سوی [illegible] دان

[illegible] گم از هیچ — این یکسره رنگ و آن دگر هیچ

رفت آنکه درین سرا بجود — جم سلطان بود و [illegible]

امروز بمقتضای دوران — جم [illegible] درست و [illegible]

شده روزی ده و بپوا بخت کار — شده ویل سقر چه آورد بار

هر کو در سفلگان سقر داشت — از آتش دوزخ انجو بد داشت

هر کس که ز بیت عنکبوت است — بادنگهش او هین البیوت است

هر کو سوی جام ناکسان تافت — خاکی شد و جرعه کم ز کم یافت

باشد جرکسان عالم — چون جرعهٔ ناکسان کم از کم

هر کس که بمنزل طمع راند — در منع و عطای خلق در ماند

زر مشک ستانش باز ستان — کاول دق دارد آخر آماس

نان ریزهٔ سفرهٔ خسان جست — کف کفچه دیگ ناکسان جست

چون سگ به در کسی است بایست — زان چون دم سگ کژ است شایست

این ناا هلان نه اهل کارند — سگسار رو سزای سنگسارند

پیدا ز نهاد شعر شان — طوق دم سگ نه تاج سر شان

در راه خدای شوخ آسان — از خدمت ناخدای ترسان

چون چشمهٔ شیروش فرداهی — چون شیر لفرث دم سیاهی

ایشانند طهور قلزم — از خاک نجس مکن تیمم

تخلص سیاله دم در سگ که در حبل المتین یعنی سیاه سلیم

خاقانی از آستان اشرار / در خیمهٔ پناهگاه مختار

خاقانی ازین سرای تزویر / بگریز و در رکاب مصطفی گیر

پی در رهِ دولت ابد نه / سر بر خط احمد و احد نه

از احمد تا احد بسی نیست / میمی به میان حجاب بیش نیست

این میم جهان شمر چو بر خاست / احمد بصفت احد بود راست

از بولهبان وقت بگریز / در فتراک محمد آویز

دست آویز بکه این عقیلیست / جز فتراک محمدی نیست

لب هر که قاف را ببندد / گر میم محمدی نبندد

لب موضع میم ناشر افتاد / حق سی و دو دانه گوهر افتاد

لب باز نگه شود به میم ناطق / زان تحفه جهان رسید ناطق

از حرمت آنکه میم دار است / لب دایرهٔ سخن گذار است

لب کیست که ابجد پیش راند / در خط جهان به میم ماند

در روضهٔ فطرت جهاندار / آدم شگفته است و میوه مختار

احمد پس آدم است شاید / میوه ز پس شگوفه آید

این سوره چو دو آیت ... / پیش آب و جد او ست ابجد

اب یکیست خلیل و جد آدم	او بهتر ازین و بلکه زان بیش
بعد از همه آمده است ظاهر	سوره یس ابجد آمد آخر

ذکر معراج حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم و صفت براق

سیدی که ازل ندیده یار	بر پشت فلک چو شهسوار
بر قبه قبه فلک رفت	تا قبله قبله ملک رفت
برشد بسمی ازین جباله	زان سوی فلک هزار ساله
آن شب که سپهر آفرین کرد	وصفت به بانش و هم زمین کرد
در زیر پیش مرکب روان	گوبای نخورش ورام و توسن
گرده به تحمل آسمانرا	تحلی شده روضه جنانرا
در مرتع قدسیان چریده	در مرتع سدره آرمیده
پیش از آدم بکاخ رضوان	افگنده هزار سال دندان
پرورده و بر نهاده داغش	را نص بریاض هشت باغش
از حوض طهور آب خورده	بر خاک جنان مراغه کرده
نابوده برای دلخوشی جان	بر آخر خشک آخشیجان
جای علفش نه زین کهن فرش	از گوشه چرخ و گوشه عرش

هم پیکرش از سلاله نور	هم چهرش از کلاله حور

پیشانی و ناصیه سرا هم	جوی سمی و جوی شیر با هم

جنبی حرکات و آدمی روی	تا صبح عذار و مشتری موی

چون زلف بتان دمش گره وار	چون خوی جهان دمش معطر

چون پشت چمن بهار پیرا	در برقع جل شکوفه آسا

زلفش قدمش ز نور ساده	دستار چه بسته طوق داده

سرآب زده ملک صفیرش	ایام نبوده سخره گیرش

زشتی چو درفش تیز درخشان	لابل چو درفش خور درخشان

وا داده نقبش دران منازل	سغمار ضمیر دلدل دل

نی ترس که در ره افگند سم	نی سهم که راه را کند گم

نه از تیر اشیر در رمیده	نه از شیر سپهر گشته رمیده

از عرش و غره اش همه را	پیدا شده صور و نور ناگاه

بر پشت چنین فلک نهاده	بنشسته چنان ملک نژاده

گفتی که سوار شد علی الحال	بر نفس شریف عقل فعال

دین گفت که دور باد یا رب	چشم بد ازین سوار و مرکب

احمد بچنین براق میمون	زین دار الحزن راند بیرون
از اقلیم حدوث برگرفته	راه ملکوت در گرفته
بی پرده دران منازل نور	با معتکفان بیت معمور
آموخته عصمت انبیا را	آمیخته شربت صفیا را
بگذشته ز هفت شهر تنگ	زندان سه بعد و صحن و رنگ
هفتم زمینش جواز داده	پا از سر سدره بر نهاده
شب راه بنور بسم رفته	زی مقصد جان بجسم رفته
پیش آمده عرش نوربان خواه	نقد دو جهانش داده در راه
از وادی قدس سر کشیده	در کعبهٔ بی جهت رسیده
در گاه قدم بدیع دیده	لبیک بگوش سر شنیده
رؤیت شده هدیهٔ نزولش	طغرا شده آمن الرسولش
بشنوده نود هزار اشارت	لا احصی رانده در عبارت
انسانی نصف اندران شب	صد تحفه درکشیده تا لب
باز آمده در جهان لاباس	بر جمله الصحابه داده زان کاس
او دفتر عشق و چار یارش	یک بود و ده صد و هزارش

اصحاب کهف بیش و کم نشاید	کاعداد همین چهار باید
هر چار چهار رکن تمکین بود	بل چار حد و کعبهٔ دین
گر زان شرفی که مصطفی داشت	معراج بحضرت خدا داشت
خاقانی را هم از شب داج	در حضرت مصطفی است معراج
گر زین سخنان حسد کردار	حسان عرب شدی خبردار
بانگش زندی ز عالم پاک	یا حسان العجم فدیناک

المقالة الثالثة فی وصف بلاد همدان و عراق و مدینة السلام بغداد و مدایح اصحابها و هی تسمی بتحفة الاوتاد و فیها خطاب الشمس اولا

ای چلیپا ره نشین جهان را	همخانهٔ عیسی آسمان را
ای نامزد صلیب اکبر	یعنی خط استوا و محور
بر شکل وجود کله سور	بر قلهٔ چرخ قبهٔ نور
مانندهٔ لعبتان اشقر	نیزه بکف و برهنه پیکر
زان نیزهٔ آتشین نمای	تا حلقهٔ آسمان ربای
هم تو کند چشم مردم	هم ذره نهان و هم عسس گم
در دار تو ز ترس زان گریزد	تا نیزه ات خون او نریزد

[illegible]

خود دزدان با تو چون ستیزند | دزدان ز برهنگان گریزند
با آنکه برهنگی گزینی | زربفت دهی بهر که بینی
تو محرم کعبه بقا ئی | آن به که برهنه تن نمائی

در صفت عالم کل یعنی کعبهٔ دل

آن کعبه که از سکون سواد است | او را همه گرد خود طواف است
آن کعبه که خانهٔ قدم بود | آنوقت که وقت در عدم بود
نه بر سر راه آن مغیلان | نه گرد و برش سپاه فیلان
نه راه برش همه جاهای ویران | نه گشته قریشیان سر را
ز ان سی که ز هم بعالم سی | نه گشته دو هشت ماتم
وادیش هزار ساله راه است | لیک از ره عشق نیم گام است
ره چون کف دست پای بالا | نه هم سر و نه زیش کالا
هم ریگ روان او دوا شا | هم رود و هم گرداش آسیاها
هم روضه سر و در قع او | هم حوض طهور مشرع او
خار رشح دل تجلیات حال | از رنگ بهار و رنگ اقبال
از فیض نخست زمزم او | وز عزت اساس محکم او

رنگ حجرش سواد دلها | خاک حرمش مراد دلها
خط ملکوت تا و دانش | شهرستان ازل مکانش
بیمارانش درست خیزان | مسکینانش خزینه ریزان
روشن ز پی آبروی خود را | خلد از پی رنگ و بوی خود را
دست آب ده مجاورانش | ارزن ده برج کوثرانش
مانده همه سالکانش مادام | در سعی و وقوف و طوف و احرام
چون دائره هر کجا روی صدر | هر روزش عید و هر شبش قدر
چون نقطه یکی شده حدودش | بیت احد اولین وجودش
اینک ره کعبه شهنشاه | کو تخته عشق و پیچ راه
خاقانی ازین قدم که هستی | در کعبه دل گریز و رستی
هر گه که حدیث کعبه رانم | عقل آید و سر مزد زبانم
زین نام چو تر کنم دهان را | جان بوسه زند سر زبان را

باز آمدن بسر خطاب با آفتاب

ای در دو وثاق هفت پرده | بر تو ده عروس جلوه کرده
والفجر و لیل رفعت تست | والشمس طراز خلعت تست

٦٩

اگرچه سفری وسی عظیمی | تا آن تا نرسی دم از قدیمی
تو محرمی و سخن جز این نیست | از قطب چه سری از چنین نیست
شیخ زردی اگرچه روح پاکی | زرد و لیت نشان ترسناکی
فرزدان چار ند مملکت دو | یزدان و قران و کعبه و تو
هر چار مراد بخش جانها | دو محدث و دو قایم از اینها
هم کعبه و هم تو بی نظیرید | در شیب و فراز ناگزیرید
نی پشت فلک چو تو سپرداشت | نی ناف زمین چو او بپرورداشت
دانی که هوای کعبه دارم | جان روی نمای کعبه دارم
آن کعبه کدام قبلهٔ شرع | منسوب بدو بغیر ذی زرع
هیچ اقتدای قتاده بردار | گر زشتر دلم شود خبردار
از وی هر خطا انم آری | پس گوش سوی دهانم آری
گر سستی دل شنیدی توانم | کآواز تو بلند راندم
چون دریا جوش کم نمائی | چون ماهی گوش برگشائی
از من سخنی تو در پذیری | شرحی که دهم بیاد گیری
چون آب زبر کنی بیانم | تا آتش آب خوانت خواهم

تحریص نمودن آفتاب را بر سفر زمین

دوست از سفر فلک بدارے	یکره سفر زمین برآرے
گرت این سفر اختیار گردد	جاه تو یکی هزار گردد
یک نیز هزار در سفر شد	کز خانه سه گام بیشتر شد
بیدق چو گذشت هفت خانه	فرزینی یافت جاودانه
قرآن ز سفر جهان گرفته است	روح از سفر آسمان گرفته است
قطره ز سفر شود بگوهر	گوهر بسفر شود بهادر

شرح فضیلت زمین و ساکنان او و سفر کردن و آن

خاصه سفری که بر زمین است	کان دار خلافه همین است
از حق نظر رضا زمین راست	پیرایه اصطفا زمین راست
پرگار فلک چو واگشادند	اول نقط زمین نهادند
گردون ز زمین جلال گیرد	خط هم ز نقط کمال گیرد
صفوت ز خواص خاکدان است	فضلنا خاص خاکیان است
آن صف که مقامران پاک اند	در ششدر تخته نرد خاکاند
خاک است امیر هر عناصر	خاک است امین هر جواهر

۱۷

خاکست محل فضل یزدان	خاکست محط رحل قرآن
کعبه که ز عرشیان سپه ساخت	از کرسی خاک تکیه گه ساخت
دل آینه ایست دو روی پاکست	آن آینه را غلاف خاکست
روئی سوی آنسرای پاکی	روئی سوی این بساط خاکی
آبستن و بکر ذات خاکست	گهواره کائنات خاکست
این چرخ زدن که آسمانراست	خاص از پی طوف خاکدانراست
روغن کده ایست چرخ و ارکان	گردش چو خر خراس گردان
گردون ز رضا بشی بها یافت	تا قابل رکاب [illegible] یافت
زانوقت نه دوست لطف پیوست	آثار ثنا به پرورش هست
پس خاک شریف تر ز افلاک	کار آمدنش ... ست در خاک
این پیرزنانه چرخ گردان	هست آفت جان او مردان
تو کسری عدلی ای ملک پی	چون پیرزنان ز چرخ تا کی
اینک نه فلک خراس سنگیست	آتشکده دود و زنگی است
ناری سوی دود گه چه پوئی	مغ نیستی آتش از چه جوئی
یکره بحریم خاک پیوند	زین گنبد آبگینه تا چند

خود ز روی شه مباش خودرای	این به چو زمین ز سر کنی پای
پای افرازی کنی به تسلیم	زین پای روی بچارم اقلیم
بر دوست سبق بدولت خاک	چارم کشور ز هفتم افلاک
از کشورها چهار زمین به	زاعداد همین چهارمین به
خورشید که مالک زمین است	دار الملکش چهارمین است
چارم کتب است نقش قرآن	چارم عرض است کون انسان

باز آمدن بسر حدیث و تحریض آفتاب بر عزیمت سفر بسوی عراق و ستایش آن بلاد و اصحاب آن

طوبی لک اگر کنی تجشم	زی روضهٔ کشور چهارم
سه قعده فلک جنیبه سازی	دو اسپه سوی عراق تازی
جز فر عراق بر ندارد	آن تاخته کابرش تو دارد
او برگیرد پی سبک را	آن تاخته شب ابلقی را
خاکش همه خاک آسمانی است	آبش همه آب زندگانی است
هم خاک رخ تو هست خاکش	جلاب لب تو آب پاکش
آن آب و هوا کند علاجت	مادرزادی شود مزاجت

دو رشعصورت ابرشش کنایه از روز باشد ۱۲

از علت آفتاب زردی	چون علت اصل پاک گردی
آتش همه کوکب نذابست	سیاره مرکز ترابست
روحی است فسرده جرم خاکش	زان ثابته شد نهاد پاکش
شد خاک عراق چرخ اکبر	شد چرخ برین جهان اصغر
بیت المعمور دان بلادش	بیت المقدس شمر سوادش
معمور چه عرش ثانیش دان	مقدس چه جهان ثانیش خوان
هم سبع شد او سبعی از وی	هم ربع بهشت ربعی از وی
این سبع شد او و ربع شد او	بر تخته اوست صفر و آحاد
خاکی که سدسش بزاید	در هر سر از و مسدس آید
بینی رخ اختران ز تشویر	از غیرت عراقیان عرق گیر
هر سحر حلال من که دانی	در گوش عراقیان بخوانی
در هر قدم از دم ملائک	او اشنوی که مرحبا بک

در صفت لشکرگاه سلطان محمد ابن محمود

الحق به پناه‌گاه عالم	لشکرگه پادشاه اعظم
لشکر کشش ازین نشان را	اصطرلاب بیت آسمان را

بینی چو قضا فراخ میدان | درگاه خدایگان ایران
برداشته قحط کشور دین | کشور رده کافهٔ سلاطین
بر جبهه رکاب آسمان رخش | سلطان جهان ستان جهانبخش
پیشانی ملک یافت مقصود | از داغ محمد ابن محمود
بر گوهر تاج او فرشته | با اعظم حرز تنک نبشته
بر چوب سریرش از دل پاک | بنگاشته بخت انا فتحنا ک
چترش فلک المحیط خوانند | تختش محل عرش دانند
آوازه شد اندرین کهن فرش | کالسلطان استوی علی العرش
وان عرش قوی نهاد شد این | هین آیت کرسی ای فلک بین
طغراش سپهر صولت آمد | ابروی عروس دولت آمد
فتح نقبش فر و طغرا | زیرا ابروست چشم بینا
گردون بهزار لب بخندید | کان جرم هلال منخسف دید
یاسین صفت است نام والاش | نون و القلم است شکل طغراش
در هیچ کراسه دیده آمد این | نون و القلمی ورای یاسین
از نوک قلم بر افشر ماه | بنبشت که اعتصمت بالله

تیغش لرزه و صرع آسمان دید | از توقیعش بساخت تعویذ
خرم دل آسمان گر بیابان | تعویذ نویس اوست سلطان
آورده بدست کوثر آمیغ | جنات بزیر سایهٔ تیغ
کوششش به پناه تیغ بران | شیر است ز پوست گرگ عران
حصرم دید می گزد چکید می | در معرکه بین پلارک وی
زان حصرم کاصل با دشناست | کشنیزه سپهر گندنا نیست
تیغش سفری روان احباست | طوبی سفری که روضه سیماست
بحریست کفش که ماهیش تیغ | بر ماهی بحر گوهر آمیغ
در بحر لبیست ماهی آری | بر ماهی بحر چیست باری
صد چشمه کند به چوبه تیر | کاس سر دشمنان چو کفگیر
تیرش همه اژدهای با پر | هر یک دو دهانه اژدهم و سر
مانند نهنگ وقت جنگش | پیکان دو شاخ برخدنگش
زان مقراضه بقهر دون | برنده قبای اطلس از خون
وز نوک سنان بر آن بدنها | دوزنده از آن قبا کفنها
شمشیر کند از سر تماشا | نخجیر بغزا ریما

دارد ز وسش بدین نشانی | پر چشم دم تیغ آسمانی
رایش که اساس دین کند راست | چون نخل مهندس است و بابت
گرد از کف تیغ آب سانش | آهن ز دل مخالفانش
آری چو بکف شد آتش و آب | سازنار ز سنگ آهن ناب
بیساز د بخت کینه ورشان | زان آهن سر مشمه بصر ایشان
دشمن ز نحوس مادر آورد | آواز مخالفت بر آورد
آری بد بد چراغ ناساز | وقت سکرات یکدو آواز
بینی که چراغ جان سپاز | اندر خفقان فواق دارد
چون بیناق قطع بیت بالاست | هر بیناق کان ز خیل اعداست
کرده است به تیغ هندوی زاد | اقلیم عجم هدایت آباد
زان هندو شد عدو نگون سر | چون هشت بحرف هندسی در
تا هندی اوز جمع اشرار | گشته است چو زنگی آدمی خوار
از بسکه ز شخص کشتگان خورد | شد کرکس چرخ جیفه پرورد
زان روز هنوز جیفه دارد | کان خورد نیش نمی گوارد
تا چهره ماکت شد قیر گون | خمخانه نیل گشت گردون

ز آن نیل نوشت دست رضوان	بر بازوی حور نام سلطان
از رایت و روش جهان شاد	بر طائر و طالعش بقا باد
تا طالع او فلک نشین گشت	نحسین فلک غلام گردن گشت
تا طائر او همای سان شد	سعدین بصورت [illegible]
صحرای ابد معسکرش باد	جبریل نقیب لشکرش باد
تا غمزهٔ چشم اختران ست	تا طرهٔ بام آسمان ست
پیکانش ز دشمنان بدر دوز	چون غمزهٔ دوست باد [illegible]
بادا ز سر خنجرش کشیده	اعداش چو طره سر بریده
خاقانی را بمدح خوانی	پیداست چو خوشه [illegible]
جان کرده سبیل مدح سلطان	رانده خط لابه [illegible]

باز آمدن بسر حدیث و خطاب کردن با آفتاب و تخلص [illegible]

چون یافتی اتصال درگاه	هجرت کنی از معسکر شاه
راه همدان بپای و پس	هذا البلد الامین گوئی
خضراش مثال کعبه خوانی	الوندش ابو قبیس دانی
کوهی حجرش جواهر پاک	میخ زمی و ستون افلاک

بنگاهش افراز برده خرگاه	زانسوی سماک سالها را
بیخش به نشیب کرده آهنگ	زانسوی سماک هزار فرسنگ
سیمرغ بدامنش فرود دید	سی مرغ دگر چو خود در وی دید
صد ساله بلند رفته هریک	قافی با بان گرفته هریک
کار همدان چه دست بالاست	کالوند قرارگاه عنقاست
پشت همدان که روی نیست	الا بوجود او توے نیست

در مدح شهر همدان

شهری بهنی بهشت مرزش	دهقان فلک بکشت ورزش
نعمت کس او ز جنت افزون	گاو گردون چو گاو گردون
آبش ز لطافت انگبین وار	بادش ز نشاط زعفران بار
پس ساخته خضر در حریمش	حلوای مزعفر از نعیمش
در بازارش برای ریزی	چرخ است کمینه خاک بیزی
اجرام نگر شعاع ریزان	چون شعلهای خاک بیزان
یاقوت و زر است خاک و خارش	زانست هوا مفرح آسایش
گر بار برگرش ورنه کارد	خاکش همه زعفران برآرد

۷۹

[illegible]

زانست که مرزد و رد داور — نعمتکده ایست شادی آور
هر روز ز چرخ رهروانش — آینده هزار کاروانش
خود کل عراق مهد جانها — اما همدان عروس آنهاست
اکناف عراق باغ دنیی است — اما همدان بهار معنی است
چون در همدان مقر گرفتی — خط همدان که بر گرفتی
هم طالع دین سعید بینی — هم شام و سحر دو عید بینی

در مدح علاء الدوله رئیس همدان

ای موقف سعادات — جنات نجات بخش سادات
آن شارع شرع و جادهٔ جود — آن صدر نمای سدر مقصود
آن اوج جلال و مرکز جاه — سیار سپهر و مربط ماه
نخاس که بنات گردون — زر را وکه سماک میمون
آن مقصد نیت اصفیا را — وان مصعد همت اولیا را
درگاه رئیس شاه پرور — سلطان هم و خلیفه گوهر
دارای هدی علای دولت — دریا صلت و نهنگ صولت
آن افسر گوهر نبوت — آن گوهر افسر فتوت

آن پاک سلالهٔ جلالت — آن صدر شجاعت و رسالت

ذاتش ز جهان مهین لطیفه — بهتر خلف از پسین خلیفه

قطبی ز سر آفتاب عزا — بوالقاسم و بوتراب و زهرا

دوران گر آسمان وا داست — این قطب کز آفتاب زاد است

گر معجزه نیست ما ورا آورد — قطبی که شنید آسمان گرد

این قطب کلید دین و داد است — بر ما در آسمان گشاد است

بند در آسمان شد از جسم — شد چون شب قدر روز عالم

زان هر نفسی درین ممالک — نقد است تنزل الملائک

در مدح امام اکرم اعلم مجد الدین خلیل

مجد الدین کاسمان گشایست — عکس کفش آفتاب زایست

دارد و کفش از سخای جاوید — صد بچه شیر خور چو خورشید

بر معجزه آن کف دل افروز — شیر آلود است جامهٔ روز

زان شیر مزید بار مسیحا — یک روزه از آن بود گویا

ور اکنون چشم و روشن آید — شیر از کف او چه جست یابد

چون نیست عجب ز صنع تقدیر — زانگشت خلیل زادن شیر

۸۱

لیلة القدر خیر من الف شهر

تنزل الملائکة والروح فیها باذن ربهم

مجد الدین کو خلیل معنی ست — گر شیر دهد کفش عجب نیست
شد خانقه صفا ضمیرش — دوران عالم پیر خواند پیرش
زین پیش فرشتگی نهان بود — این خضر لباس دیو سان بود
تا مجد الدین بوعظ خواندش — از شیطانی اثر نماند پیشش

در مدح سید الملک السادات مجد الدین

سید کوهیست کوه امکان — حضرت بحریست بحر احسان
کوهی وچه کوه ملجای نوح — بحری وچه بحر مشرب روح
بحر ملکوت بر کرانش — عالم چو جزیره در میانش
هر هشت جنان چو خانه بر — هر هفت بحار غرفه در وی
گاو و صدف فلک بدو در — این زاده گوهران ز عنبر
بحر گشاده روی و سرسبز — ماهی قلم و نهنگ شمشیر
مردان جهان در و شناور — ماهی بکف و نهنگ در بر
ماهی دو زبان چو مار افعی — در شست بیان زبان سفته
وانگه پشت نهنگ اژدها خوار — همچون شکم صدف گهر دار
آورده ز موج بحر والا — گوهر بکف و حباب بالا

غواصان ناشده نگون سر	زان کف بکف آوریده گوهر
کشتی طلبی خطا نکرده	بر جزر جستی چو باز خورده
هر کشتی حامل یک اقلیم	از رخنه چو آفتاب بی بیم
کشتی فنا درو بیکبار	چون قوس قزح شده نگونسار
این بحر شکارگاه دین باد	تا محشر مشرب یقین باد
خاقانی را سحاب خاطر	زان بحر کشیده فیض ظاهر
ابرار چه عجاب توانا ست	مایه اش همه از زکوة دریاست

در مدح فرزندان پاک السادات که لقب ایشان فخر الدین و عماد الدین بود

چون طلعت مشتری پدیدی	در خدمت شاعران رسیدی
برتر ز فلک نهی مکانش	وان فخر و عماد شعر یابش
از بهر عیار راستینه	در قیصره فخر یافتی زر
اسلی ز طراز کعبه معین	بینی زر ضره قیصر یقین

در ثنای ائمه همدان بر سبیل اجمال

ابنه گر آسمان نجید است	در حلقه حافظان است
جمعی همه پاسبان غنی	دلشان همه جامعان معنی

غواصان ... [illegible]

مثنوی دارد ... [illegible] ... عبارت از فرزندان او فخر الدین و عماد الدین است ... [illegible]

... در منقبت ایشان ... [illegible]

قومی همه سالکان عصمت	جان شان همه سال کان عصمت
آن صف که مدرسان دین اند	سایهٔ حق و ساکنان زمین اند
بی خانه سایه سان روا نیست	این خانهٔ سایه سان که دنیست
از دانهٔ علم قوت هر یک	لا علم لنا فقوت هر یک
چون آدم خواند علم اسما	ناکرده فرامش آدم آسا
بل من ورع زهد شنیده	با لا عین رأت بدین
تا آب حیات شرع خورده	بر حرص نماز مرده کرده
افتاده ز طبع شان طمع طمع	همچون بی عندلیب در جمع
ضربی ز علوم حق و هاشان	چون جذر اصم عقیده هاشان
چون تیغ زبان کشیده پیوست	از خامه زبان مار در دست
زان تیغ و قلم عروس اسرار	چون تیغ و قلم شده حلی دار
پیش و پس دین بکلک برّان	کرده چو حروف کلک یکسان
آنطائفه کانجم زمین اند	در سایهٔ آفتاب دین اند
یعنی همه راز مرتبت زین	از منصب مفتی عراقین

در مدح ملک القضاة مفتی العراقین کافی الدین احمد

وآن زنده دین احمد احمد — مخدوم جهان جهان مفرد

آن ناسخ و ناصر سلاطین — سلطان ائمه کافی الدین

بر کافه خلق امام کافیست — فائز و ق فرق مدام کافیست

تا بر سر خلق سروری یافت — فرق فرق افسر سری یافت

این حاکم حق بر اهل عالم — بل حاکم اهل آسمان هم

خود ختم بر وست جاودانی — منشور قضاء آسمانی

کرده ملائک آفرینش — کامی قاضی شرع آفرینش

او نایب حق سزد بدان سر — فرد القضاء آن جهان در

نقش چو عمل مروض فرضیت — فتوی نیش چو حکم ختم مقضیت

الحق حق اوست در همه باب — تاج فرق و رئیس اصحاب

تا قاضی دین چنو رئیس است — ادریس کمینه چک نویس است

تا کلکش امین آسمان است — امروز بر آسمان چنان است

تا انجم خط حرزهای ثانی — بنشانده بی سجل کافی

خود خط لقاء آنجهانی — زو یافت سجل جاودانی

خطهای ثواب اولیا هم — بی نقش سجل اوست مبهم

رو باد خطوط این سجل دار	تا طی نشود آسمان سجل دار
تا زنده بدوست صورت داد	اندر تن شرع است جان بیداد
معمار اساس انبیا اوست	حمال امانت خدا اوست
شرع است اساس انبیائی	عدلست امانت خدائی
کافی که ز عدل بی نظیر است	با اینهمه خود دقیقه گیر است
از صورت عدل ذات او باد	عارض مدد حیات او باد
گر هرچه بکارگاه دینی است	از عدل دراز عمرتر نیست
از بعدش امام فرق دانست	کز روی خرد فرق قدر دانست

در مدح ملک المشایخ مجد الدین ابو القاسم بن جعفر القزوینی

مجد الدین ناصر شریعت	قاهر نفس و ملک طبیعت
بو القاسم بحر پر جواهر	بر بوالحکمان کوه قاهر
برکنده بخانه دو شاخی	بیخ سفهای سنگ لاخی
محمود صفت بکلک و فرمان	ویران کن سومنات خذلان
قزوین نه پیش قدر ازان داشت	کاندر خود یک در از جنان داشت
تا مولد این امام گشت است	آن در که کلیدش بهشت است

خاک درش آسمان لقب یافت ... ور زهره نقابش همان لقب یافت

در مدح مجد الدین ابو جعفر

مجد الدین قدوة المشایخ ... آن مجمع ظهور و علو و مناهج

بوجعفر تخت هدایت ... سلطان ولایت ولایت

چون جعفر صادق الکلام است ... صد جعفر بر بابش غلام است

نطقش که حقائق است مطلق ... آتش سوز آتشی ست الحق

وان آتش تا گرفت آفاق ... حراقه چرخ گشت حراق

دین راز درش بلند نامی است ... وز حافظ بو العلا تمامی ست

در مدح قدوة المفسرین امام الدین حافظ

پیرآیه شرع امام حافظ ... تا لقمن ده اصمع و جاحظ

در مدرسش ازلی بیانی ... بو عمر کمینه عشر خوانی

جبریل امین بلوح ایمان ... بر حافظ حفظ کرده قرآن

پیشش ز برای درس تنزیل ... طفلی متعلم است جبریل

این قصه بخجل باز گفتند ... حوران ز سر نیاز گفتند

کین حافظ کیست گفت رضوان ... پیریست خزینه دار قرآن

٨٧

بالای جنان قرارگاهش — شهر سپاهان قرارگاهش
با هم زرا و از پی سواعظ — لوح محفوظ و جان حافظ
با وحی بجان گرفت پیوند — باشد سخنانش وحی مانند
دین پایگه از پناه او یافت — زو جاه علا و دین بها یافت

در مدح امام الدین رازی

علامه دین علاء رازی — کارش همه کار دین طرازی
هر جا که نه اوست حارس دین — بازار دین شمرد آرش دین
طغرل فلک فضائل آثار — گو باز شود ار طغرل آثار
از برکت او بعالم دل — طغرای نجات یافت طغرل
آن قوت که اصل جان نواز است — نان ریزه خوان راز رازیست
ختم فضلای فاخر است او — زان وقت ثنا آخر است او
هر چند بر آخر است ذکرش — فهرست مفاخر است ذکرش
او خواهد بود تا قیامت — عنوان جرائد کرامت
تا این طبقات داورانند — اسلام و بقا بداورانند
منشور بقا بنام شان باد — توقیع خرد کلام شان باد

باز آمدن بسر حدیث با فتاب وستایش بغداد

ای چتر تو زیر سایهٔ چرخ ‌‌ ‌‌ زردی ده نیم خایهٔ چرخ

هر روز بمنظری نهی تخت ‌‌ ‌‌ هر ماه بحجرهٔ کشی رخت

چون یافتی از عراق مطلب ‌‌ ‌‌ سازی ز چهار باد مرکب

زین افگنی از هلال بر باد ‌‌ ‌‌ در زین شوی سوی بغداد

از بهر مبارکی منزل ‌‌ ‌‌ اینجا ورود تو بسکه رب ازل

ای بر سر صفر برده لشکر ‌‌ ‌‌ بغداد طلب ز صفر بگذر

بغداد تو راست گنج پرویز ‌‌ ‌‌ بر گنج نشین ز صفر برخیز

بیت الشرف تو هست بغداد ‌‌ ‌‌ از صفر فلک چه آوری یاد

از صفر چه حاصل است باری ‌‌ ‌‌ جز چهره گشادن بهاری

بغداد بهار باغ داد است ‌‌ ‌‌ پیشانی بخت ازو گشاد است

تا کی بر شیر گاو باشی ‌‌ ‌‌ با هر دو بگاو کاو باشی

نه شیر بصید ره بسر آید ‌‌ ‌‌ نه از گاو امید عنبر آید

بر واز شیر و گاو بایت ‌‌ ‌‌ بغداد طلب که اوست جایت

تریاک وه اوست مشک ده او ‌‌ ‌‌ چون چشم گوزن و ناف آهو

در صفت بغداد

شهری است چو فکر دانا نکو	در روی همه کائنات پیدا
چون عارض دوست از نکویی	در وی همه آرزو که جستی
با همچو شب وصال از دواست	ما وی گه انس و جای لذات
چون فرخه که فضاش بینند	آنها که کرام کاتبین اند
بر لوح کرامت ازلی یاد	بغداد کنند مشق بغداد
ارواح که بر درش گذشتند	فردوس معین بر او نوشتند
پس چون بهشت باز خوردند	بغداد کهنش نام کردند
بستانش حدائق است و جنات	سکانش کواعب اند و اتراب
آدم بدل جنان شمردش	چون شد بفرشتگان سپردش
آن دجله در او بجز آنست	کو غسل گه فرشتگانست

در صفت دجله و کرخ بغداد

دولاب کهین دجله چرخ است	محراب مهین چرخ کرخ است
قطره است ز کرخ چرخ هفتم	قطره است ز دجله بحر قلزم
از آن ز دجله روی شویند	زین روی با بهشت در پویند

۹۰

گه سیمگری نماید آبش	گه شیشه‌گری کند حبابش
آبش به دل گلاب ماند	زورق زده بر سرش نشاند
گر شیشه کند حباب شاید	شیشه ز پی گلاب باید
گر موج شود بدو مصور	اشکال حرکات دجله بنگر
تا یافته باد بهترین دست	تا خاتم خاتم نگین است
آزاده روح چون مسیحا	در سلسلهٔ رشتهٔ سحاب آسا
باد است بر او ورق آثار	گه برگ نما و گه گره ساز
آن باد نگر بسطح او بر	بر جدول سیم شکل مسطر
با دایرهٔ هندسی بسر	زد شکل قلمی ز چه زاید
وز چشمهٔ آبهاست یکسر	آبا ز عروس نرم رو تر
از دست مشاطهٔ زر و زن	بر چهرهٔ نگار رها فکنده
آن تفته‌دلان که گرم تازند	تسکین جگر ز آب دجله سازند

در صفت زورق که بر روی دجله روان

زورق ز برش روان و ساکن	چون صورت رهروان باطن
چون کنگرهٔ سحاب آبان	بر گوشهٔ آسمان شتابان

چون قوس قزحی خمیده کردار	اما نه بشکل او نگونسار
قوسش قزحی که از بخاری	برراس و ذنب کند سواری
چون ناقهٔ صالح از بن و سر	ثعبان کلیم زیر شش اندر
استاده رونده آسمان وار	بر طلق روان کیمیا دار
پشت و سر آن بلند آهنگ	چون پشت کمانچه و سر چنگ
هر بار که حامله برآید	صد بچه بیک شکم برآید
زین سیر بحور دهر جانور	پس سپر کند آن همه بیابان سر
زورق عجب است و دجله نام	مهد عیسی و اشک مریم
زودیست که کوثرش عدیل است	آبش سلسال سلسبیل است
لابلک ز رشک او همه سال	شیدای سلسل است سلسال
بغداد بدو ارم نهاد است	کو گنج روان و ایستاد است
بغداد خلیفه مکان است	جای خلفا که هست از انجاست

در صفت حرم خلفا که در بغداد است

بینی حرم خلیفتانش	لاف حرمین از آستانش
آن دار سلام اهل اسلام	آن دار سرور و سور ایام

۹۲

ساحت سواد و شهرات + | ربع کرم و ربیع انصاف
معموری شهر و مهربان دین را | یعنی خلفای راشدین را

در مدح خلفای آل عباس رضوان الله علیهم +

پشت امرای آل عباس | با پیکر لطف و برقع باس
چشمه طلبان و خضر عادت | سوری سلیمان و جم سعادت
در پرده‌ی دین قدم فشرده | رخت از بر هفت پرده برده
شعری نظران آسمان ظل | کیوان روشان مشتری دل
چون افریدون مکارم آموز | چون اسکندر مکانت اندوز
در صدر شرف ملک نشسته آثار | در راه سخا نظام رفتار
هر یک کسری ابر اهل کسری | هر یک معنی نگاه معنی
برده همه ملک هفت کشور | هر یک دو گوا فکنده در بر
گیسو شده هفت واده تمکین | زان هفت نجسته سلاطین
هم عرض چهره و دهان مطهر | هم خلق چو گیسوان معطر
پیوند گرفته بهر شهر | بیخ شجره بشاخ گیسو
وز بین یافته بیخ و شاخ تمکین | زان بیخ شریف و شاخ مشکین

چون بگذری از جناب آن شیخ	آئی بدگر جناب اشرف

در مدح خلیفه روی زمین المقتفی لامرالله [illegible]

یعنی حرم خلیفة الحق	دارالسلام امام مطلق
از صف حواریان برآئی	در صف سپیدپوش درآئی
آنجا صور زمین بینی اینک	آنجا شعب اند طوبی اینک
آنجا همه بیدق اند و فرزین	اینک شه عهد و داور دین
بینی لب بسته قفل جلالش	ارواح نظاره جمالش
ترسم که چو یافتی حضورش	حرباء صفت شوی ز نورش
در ساحت قربش از یمنی گام	آن بینی از او که از تو اجرام
جمشید ثواب گوش بینی	خورشید چو داغ پوش بینی
یک خاتم او هزار جمشید	یک انگشتش هزار خورشید
اهل ملکوتش آستین بوس	پایش ورشش آسمان زمین بوس
گیسو و عمامه تاج بر تاج	از چرخ و زبانش باج بر باج
بر دوش ردای کبریایش	در گوش ندای انبیایش

[illegible]

۹۳

[illegible]

بوسیده بخت وصل نعالش
فرسوده مقبل هر کبالش

از بوسه لبالش خاک فرسود
وز خاک دهانش کوثر آلود

از بسکه سران سلطنت جوی
مالند بر آستان او روی

[illegible] است ز پیکر سلاطین
بر خاک نگارخانهٔ چین

شاهان خاک اندر ره او
بوسندهٔ خاک درگه او

رضوان که مراتب علو یافت
تشریف ز دستبوس او یافت

تا بوسه گه آن خجسته دست است
قدر لب حوریان شکست است

او رست ز غایت جلالش
در هشت بهشت چار بالش

خور و بر که تران مینوست
تکیه گهین چهار بالش اوست

جزو لیست ز دفتر نبوت
رکنی ست ز کعبهٔ فتوت

آن جزو که کل عمل ازو خاست
آن رکن که اساس دین کند راست

سروران علم الیقین اوست
سردار عبا و مخلصین اوست

[illegible] واسطه اوست در ره دین
از آل عباس و آل یاسین

زین خاک درش نفوس بالا
دادند پیام کای نظر [illegible]

گردون ز ستاره [illegible] بیشش
[illegible] آید بخشش

وین و هر کز دست ستمگاری   استاده بجای طشت داری
وین جرم زمین ساکن ارکان   چون خامه میان طشت گردان
تا رای خلیفه زین دو مایه   بشناس علم طشت و خایه
چون کعبه مقیم در حجابست   چون قرآن عنبرین نقابست
وانگاه چو کعبه و چو قرآن   مخدوم و امام اهل ایمان
زاده ز جهان و از جهان به   عم‌زاده مصطفی چنان به
با همتش آفتاب ناچیز   هم دولت مصطفی است این نیز
سنجیده ازلش ابد بقا دان   وین هم برکات مصطفی دان
ورنه لشکر این حصیر ندارد   لاملک فرشته هم ندارد
رو کرده و از ضریبی نیست   هر سکه که آن بنام او نیست
خود بر رخ زر شدن نیارد   آن سکه که نام او ندارد
زان سکه که نام او بر او تافت   پیشانی مشتری رقم یافت
وان سکه کزین سپس طرازند   از سکه روی ماه سازند
وان سکه کزو گرفت مغز   روحی‌ست نه نقش عاقل نغز
بار ز دل انبیاست هم از   از حرمت مهر او نه از آز

طشت و خایه نوعی از بازی‌ست باشد و آنچنانست که درون تخم مرغ را خالی کنند و از شنجرف پر سازند و طشتی را در آفتاب بگذارند و تخم مرغ را در طشت نهند چون طشت گرم شود تخم مرغ به اصول بالا رقص در آید

۹۶

[illegible]

سیاه است سپهر و شب تار / بر گردون صد هزار دینار
اینک بنگر نه از پس شام / زرهای خلیفتی ست اجرام
بر هر جرمی بضرب فرمان / المقتفی آفریدهٔ یزدان
زان ظل خدای دین بنیروست / خورشید نژاد و یوسف اوست
خورشید گناه پادشاهی / در سایهٔ سایهٔ الهی
بر کوشه عرش عهد او باد / و اقبال ولی عهد او باد
این تاج ستان و تاج ده باد / آن تاک قمر ز روز به باد
خاقانی را روان شد انفاس / در مدحت خاندان عباس
در تهنیت ثنا سرای ایشان / در بارهٔ بارگاه شروان
روزی که فلک وطن شناسش / بغداد بود مقام خاصش

در آرزو بردن بغداد و اشتیاق نمودن بدو و ستایش ائمه علما و صدور کبری رحمة الله علیهم

فرح عمری که رفت بر باد / در صحبت آب و باد بغداد
آن آب خضر آب خضر شهر / کوثر نه سگی ابر و هب بر
وان باد چه باد عیسی انگاه / کو عمر دوباره آورد بار

[illegible]

هیر آن خسرو دوره مجاور	قریه بکف اندر و تخته وربه
یک قریه و صد هزار مشرب	یک تخته و صد هزار مکتب
هر مکتب از و بهشت باغ است	هر یک چو سه غرفه دماغ است
هم حفظ و خیال و فکر آنجاست	کین هر سه از آن سه غرفه پیداست

در صفت علمای بغداد

دنیاست کمینه چاکرانش	در دار الحکم داورانش
دولت ز محافل فحولش	نو کرده قبالهٔ قبولش
بازان سپید دست اسرار	اما چو غذر و طیلسان دار
هر یک رصدی ره یقین را	هر یک مددی سپاه دین را
طیلسان سرای دین قلمشان	غضبان حصار کفر و مرشان
آلوده ز بهر عضو طاهر	پالوده نوش سر ناطر
رگ سوخته دل وار التقوی	خون ریخته نفس را به تقوی
لیس خون ز رگ نیاز رانده	خود را ز تب هوا رهانده
ترتیب ز چار پیر دیده	ترتیل ز هفت پیر دیده
صد چارده عقدشان گره بخش	هفتاد و دو شاخشان ثمر بخش

۱۳۰

۹۸

[illegible]

[illegible]

[illegible]

۹۹

از همه رکعت شان زلیس کرده	زر گشته تراشه قلمها
لیس کرده بدان زر نو آیین	زر کاری بر صحیفهٔ دین
وقف ست مرا زبان همه سال	وز ذکر ثنای تحسین جمع
بر سینه و بر دل پریشان	قفلی زدم از هوای ایشان
غیرت بر دم چو بنگر و غیر	قفل در کعبه بر در دیر
[illegible]ال که دید طرفه تر زین	نی لعبت خراب قفل زرین
زین قفل شرف ز غیرت و خشم	زر فین دار است خصم یک چشم
هر کس سخت گنج را ساخت	آنکه بر گنج قفل پرداخت
من قفل زدم نخست بر دل	پس گنج نهاده ام بدو در

در مدح شهاب الدین ابو نصر یوسف الدمشقی و برادر او فخر الدین

عشق آیه که جهد بلی و دمشقی	نی حضرة یوسف الدمشقی
آن صدر که مصدر جلالست	مستقبل و حال او کمالست
در برج شرف ز ثوابت	در کوکبه شهاب بو نصر
بحری که ز گوهر نظام است	بل گوهر بحر احتشام است
فخر دو جهان ز گوهر اوست	تا فخر الدین برادر اوست

در مدح امام ابوالحسن ابن النحل

ابن النحل آب صرف شد ز سر	کابن النحل امام شرع والاست
صد بحر چو جامی است علمش از بر	ابن النحلش از چه خواندم آخر
با اینش به صحیفه در نوشته	ابن العسل است ز نبشته
راسب عسلی و بیت بجا ماند	کابن العسل ازبری سخن اند

در مدح ملک المناظرین امام فخر الدین احمد و امام الائمه ضیاء الدین

بر اوج نجم نهاده مسند	فخر الدین ذو المناقب احمد
آن شربت عشق کرد مستش	جلاب ملائک آبدستش
وین در همه جهان غریب است	نسبش با امام ابونجیب است
انجم که چراغ آسمانند	از ظل ضیا ضیا ستانند
وانها که مناظر و معیدند	در شرع مفید و مستفیدند
فردوس که از نظر نهان است	در منظر این مناظر انست
نظاره جان به پرده فکر	وانا و خرد و به نکته بکر
شبشان همه قال و قال و غفر	چون چشم ستاره خواب دشمن
زرد و چراغ سرمه در چشم	بسته چو چراغ خواب به چشم

۱۰۰

در مدح قدوة الائمه عز الدين ابو الفضل محمد سعد اشعری رحمة الله علیه

زان جمله مراست ذکر گوئی … عز الدین نام نام جوئی
جان بخشم عز انسری را … عز الدین صدر اشعری را
آن سابق و سالک معارج … ابو الفضل محمد مدارج
کرده دل پاکش از نهانم … دعوی برادری بجانم
با جان من شکسته بسته … بر خوان و داد نان شکسته
جان من و او بیک قضیت … زاده ز مشیمه مشیت
الحق دو برادر و رند ساده … هر دو ز یکی مشیمه زاده
از هر سخنم که روی بنمود … مقصود بجان او که او بود

المقالة الرابعة فی اوصاف الکعبة والمدینة و هولاء البلاد
وحوالیهم و تسمی بموارد الاوراد و خزاین الاوتاد

ای صورت ز نام وتعلیه کستر … احیاء و نشان و جمع پرور
با تو سه اساس روح محکم … از تو دو لباس هر معلم
چون بگذری از فضای بغداد … کوفه شمری سعادت آباد
اول که بکوفه تازی ای شب … یابی ز چهار جوی مشرب

پر مشک غالیش ازینے یاد — طرطوس کنی فتح بغداد
شهری ببینی چو خلق اشرف — مجموع در و کمال الطاف
هم صاحب حوت خفته در وی — هم سوی نوح رفته در وی
با جزر شده زان فراخ ساحت — اقدام مسیح در مساحت
جبرئیل در و ز مالک الملک — آورده خطاب واضح الفلک
خاکش به نسیم فتح یابی — دریا رانده سپهر سرابی
ابرش ز میان آتش آب — داده همه شرق و غرب را آب

در ستایش مشهد مقدس و مرقد مطهر امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب

سقفها بینی کلاه دریایی — در مشهد مرتضی زمین سامی
جا شناس چو سپاه نحل در جوش — بر خاک امیر نحل پوشش
در خدمت شیر مرد عالم — چون شاخ گوزن قد کنی خم
از حوض جنان نهفته در وا — زان خاک طهور رانی آب
وز نافه صبح مشک اذفر — ساقی بفشانیه فلک
زان غالیه کنی شمامه — در تربت بوتراب ساقی
خود بر سر خاکش از کرامات — تا تار رمیده و تبارات

۱۰۲

[illegible]

رضوان بدو عبیر اضحی و فطر / از خاک مقابرش برد عطر

ارواح که عیسوی شعار اند / زان خاک گیاهی عطر آرند

خاکش چو بفیض حق شود تر / مهرش نهد آسمان بر و بر

مهرش چو برد قرار گیرد / رضوان الله نگار گیرد

هر دیده که ظلمت آب او ریخت / زان خاک شفای ثانی انگیخت

جنت رقمی ز تربت اوست / تبت اثری ز تربت اوست

ور خاک هزار نقش ادان / بر خاک هزار نقش خوان

چندانکه تراب بو تراب است / آبستن نافهای ناب است

زین روی بهای مشک زاران / گشت آهوی ختنی شتروان

دیریست که پیش چشم احرار / تبت عربست کوفه تاتار

عطارانی که در جهان اند / مشک سره مشک کوفه دانند

زان نافه که آهوا ورد بر / خاک اسد الله ست بهتر

خاک اینجا گرد زر و گردون / هر باشد به ز خون آن خون

آن خون کثیف تیره ناکست / وین خاک لطیف نور پاکست

رضوانش سلاح دارد در بر / تمثالش جنیبه دار بر در

افلاک فرود رفعت اوست — وایام غلام حشمت اوست

چون کافهٔ کوفیان بدیدی — در روضهٔ مرتضی رسیدی

آئی بهزار حالت و وجد — با نجارهٔ شوق یار در ره نجد

دانم که نباشد آدمی زاد — نجدیات عرب کنی یاد

گوئی بسماع یا صبا نجد — خوانی به نیاز صبا انجد

بی زحمت گنبد مقرنس — آئی سوی وادی مقدس

در صفت بادیه

در عرصهٔ بادیه ستی روی — نه بادیه بل ریاض خود روی

از سندس و خضر خضر پوش — از تخلخلهٔ صبا سمومش

چون وادی ایمن از کرامت — همشیرهٔ وادی قیامت

زاندیشهٔ مرد نیست اندیش — اندازهٔ عرض و طول او بیش

از نور هزار شعله بر وی — وز حور هزار جلوه در وی

زان سبزه و آب گشته موجود — درّاعهٔ خضر و درع داود

چون غمزهٔ دوست گاه و بستان — با سم ولیک نرگستان

از سبزه چو عارض خط آور — خاکش بلباس فستقی در

افسرده روز دیگر رفت در آن اثنا در جانب طور سینا روشنائی بنظر کلیم الله در آمد عصا بر گرفت و بدان جانب در

اهتزاز آمد در روضه مسطور است که از منزل موسی علیه السلام تا محلی که آن روشنی نمودار گشت دوازده فرسخ

مسافت بود و آنجناب بوسیله کمال نفسانی آن مسافت را بطرفة العین طی نمود چون نزدیک بآن آتش رسید آتشی

عظیم دید که از شاخ درختی سر کشیده است آنجناب هر چند قصد کرد که قدری از آن آتش فراگیرد نتوانست قصد مراجعت کرد

آواز شنید که یا موسی کلیم الله لبیک گفته بهر جانب نگریست هیچکس را ندید آن ندا مکرر یافته در کرت سوم موسی گفت تو چه کسی که

کلام ترا میشنوم و ترا نمی بینم خطاب رسید که انی انا الله رب العالمین کلیم الله سجده نمود و بخلع نعلین مامور گشت القصه

حق سبحانه و تعالی در وادی طور سینا موسی علیه السلام را مشمول نظر لطف گردانیده لباس نبوتش پوشانید چون بنی اسرائیل

بکرات و مرات بعرض آنجناب رسانیده اند که ما را شریعتی جدید می باید آنجناب این معنی را معروض بارگاه احدیت ساخت خطاب آمد

که بطور سینا بیاید آنحضرت با هفتاد کس از صلحای بنی اسرائیل بطرف طور در حرکت آمد بعد از وصول بمقصد با آن هفتاد

نفر که در طور بالا رفت ابری میان او و میان اسرائیلیان حائل شد و حضرت ملک علام بی زبان و کام با آنجناب در تکلم آمد و الواح

که توریت بر انها مکتوب بود ارزانی فرمود بعد از رفع حجاب آن هفتاد نفر با موسی علیه السلام گفتند که مقصود بنی اسرائیل از فرستادن ما

آن بود که باستماع کلام الهی فائز گردیم و نزد قوم ادای شهادت نمائیم آنحضرت ملتمس ایشان را معروض داشت باز ابری رقیق پیدا آمد و موسی

علیه السلام را با هفتاد تن احاطه نمود مجموع بشنیدن کلام الهی سرفراز گشتند چون حجاب مرتفع شد رفقا گفتند که تا بمعاینه خدا را نه بینیم بنبوت

تو اعتراف ننمائیم بعد از جریان این حدیث بر زبان ایشان صاعقه در رسید و همه را خاکستر گردانید موسی چون این حال مشاهده فرمود از تهمت قتل آنجماعه گریست

حیات ایشان از ایزد تعالی مسالت نمود حضرت عزت آنجماعه را بحال حیات آورد در شرح ۹ زان سبزه الخ مداعه بالضم والتشدید فولاد که بر رو [illegible]

در جا بالکسر ... بیرامن شرح و در منتخب بالضم والتشدید با جامه ... و اکثر جامه صوف را گویند و در ... لغت ... ۱۰ ... بالجیم ... بر رو

و خلط را ... شدن جوان ساده رو گویم از ... نیز بمان معنی مستفاد میشود ... بالضم و فتح تا ... آن ...

گویی خط یار سبزه اوست	دو فستق رفته در یکی پوست
روح الله ساخته نهالش	دار و کده زهر بنالش
از بوی گیاش خادم پیر	خط سبز کند زهی عقاقیر
گشته زیبی ادای عشاق	شاخ خشک درخت وقواق
هر خار سه از و بفصل گرما	صد مروحه از درخت خرما
تاثیر سمومش از غریزه	بر دل چو حرارت غریزه
با بیخ دماغ طیش از دور	پیوند کند درخت کافور
چون آینه برق زن سرابش	چون شانه انگبین خوش آبش
زان آینه جان صفا گرفته	زان شانه ملک شفا گرفته
نور رخ سمل اندر و گیاچه	حوت و سرطان بصنعتش در

در صفت برکه

آن مشرب سرو گرم تازان	آن آخر جان خشک بازان
آن جمع گرشتگان جانند	خیر برکه برکتش نخوانند
نوشین چو دم صبوح خواران	مشکین چو دهان روزه داران
چون دل صفت صفائی و کرد	جان نظره داری آرزو کرد

۱۰۶

[illegible]

ادریس هیچ چرخ و مینو | نگذاشته بزیارت او
این دست نماز شسته بر رو | وان روزه گشاده نیز در وی
از شربت او کند حاصل | مستسقی را شفای عاجل
هرگز که شنیده دید در خواب | کاستسقا را دوا بود آب
تا کیست خضر بجست جویش | استسقا داشت از آرزویش
آخر قدحی که از گلش زاد | آن سده که خضر داشت بگشاد
گویی که زبس گشایش بنا | قرص گل اوست قرص لیونا

در صفت لطحا

آن لطحا بین برنگ دریا | وان ناقه رونده زورق آسا
افسرده که دید بحر مطلق | بر خشک روان که دید زورق
بر ناقه نگر گشاده راه | بر پشت بنات نعش بین ماه
زین روی درای گاه بیگاه | سر بر کوهان زند همه راه
ناقه چو براق جسم گه سیر | وان بانگ درای منطق الطیر
در وجد شده نفوس در حال | زآوازه درای و بانگ خلخال
فریاد درای خوش صفیر است | تاج سر تخت اردشیر است

۱۰۷

[illegible]

اردشیر است ۱۲ شرح

در صفت بانگ درا

برخوان فلک صلا شنیدن	از رضوان مرحبا شنیدن
الحان زبور در مزامیر	بانگ موذنان به تکبیر
آواز مغنیان به نغمات	اوراد مصلیان با وقات
آغاز عتاب یار در لب	آواز حلقهٔ دوست در شب
گه طال بقاک از حریفان	گه یضحک الله از ظریفان
گه سرفهٔ عاشق از پی بار	گه عطسهٔ دوست وقت دیدار
آن راه که طشت گر نوا کرد	آن قول که کاسه گر ادا کرد
آواز خروس در شب هجر	دستان تبیره زن گه فجر
این جمله خوش است لیکه در بر	آواز درای ناقه خوشتر
با ناقه تو شنو که هاتف راه	میگوید انت ناقة الله
ماهست کمینه ساربانش	تیرست کمینه شعرخوانش
زابریشم چنگ و موی پرده	ناهید مهار ناقه کرده
گرده ز پی عجیب مست	یارنجن یاز یاوه دست
هم ناخن خویش سر گرفته	هم زنگ ز دست برگرفته

ساقی باده با قرابه نوش | پس گشته سقای قربه بر دوش
وز خنجر رانده صوت دلخواه | کای وادی مکه صانک الله

در صفت احرامگاه و محرمان

آئی بحواله گاه احرام | میقات که خواص اسلام
چون مقربست از عراق دانند | میقات تو ذات عرق خوانند
اعمال مناسک ار بدانی | از مجتهد آنش باز خوانی
بینی نقبا ز عرش صف صف | استاده میان قاع صفصف
کرده سه ملائک از پر | بر عالم سایبان اخضر
بربسته مظله از کرامات | از اجنحه طیور جنات
افکنده عمان حمایل از بر | بنهاده سران عمامه از سر
لبیک عبارت از برون شان | سبحانک اشارت درون شان
چون پنج انگشت صف صفا شمر | چون ناخن تن برهنه تا ناف
برخاسته تکبیر از سر جان | چون خاستگان صور عریان
از شاخ گوزن هم تهی تر | اما ز بهار نو بسی بر
عریانی هست زیب مردان | عریان به تیغ روز میدان

۱۰۹

بر چهره تیغ آسمان وار | چون سبزه برهنگیست و بیدار
از خلد برهنه آمد آدم | زان یافت برهنه خواندش هم
دریا ز مجردی صفا یافت | گوهر ز برهنگی بها یافت
قرآن نه بجلد سرفراز است | مصحف نه ز غلاف بی نیاز است
مردان که بصیحت و دین نمایند | ور زیر لباس تن نمایند
کان آینه را که خوش طرازند | از بیم تری غلاف سازند

در صفت دشت عرفات و تراحم خلق

زانجا چو عنان دل بپیچی | راه عرفات را بسیچی
آئی به پناهگاه لشکری | دشت عرفات رکن اعظم
آن مقصد عزم رهنوردان | آن غایت کار نیکمردان
دهلیز سراچهٔ الهی | دهلیز چه صدر پادشاهی
با خیمهٔ راندگان بدوشش | دولت که غوانگان فروشش
بیرون ز درونش هست تاناک | دامان اثیر و جیب افلاک
زین سو همه حیرت آورد بر | زان سو بجوار حق کشد سر
این دار خلاف و دیر خذلان | آن شط امان و خط ایمان

خلق و دو سرا حاضر آنجا	استغفار و معاذ ظاهر آنجا

در مدح صوفیان فقرای دشت عرفات

صف صف فقرای دشت عرب	از لغو مسم العذاب در تعب
دریوزه کنان خوان قرآن	رستی خوار آن دستاربندان
در حصن مرقع از سر ز	فارغ ز ملمع شب و روز
در حلق فگنده طبش قرآن	طوق ادب از زه گریبان
با پاره خام شان همه خام	حلقه فلک و شکال ایام
چون موسی دیده تسع آیات	از ریته شده بطور خایات
بنموده بخلق رایگانی	ثعبان ز عصای سرگرانی
در راه کرامتے بهر سیل	رانده ز ابریق را امری سیل
پیش در شان سپهر و انجم	این توده ریح و آن تجسیم
هم قیصر روم سفره نه شان	هم سیر حبش خیال ده شان
فارغ دل شان ز روی ناخوست	زین روم و حبش که آسمان راست
با دنیا مادرے گرفته	با حوران خواهرے گرفته
وآنکه بکشیده دست تا خیر	با مادر خوانده خواهرے گیر

111

بوس شکرین نداده الاک … بر سنگ سیاه مصحف پاک

در مدح ائمه دین و علمای راشدین

صف صف علمای شرع پیرای … در بوتهٔ شرع نفس پالای

رب ارسم بالنفس سرشته … ثبتنا بر نگین نوشته

بر جادهٔ شرع یکسره پای … چون رایت شرع پای برجای

نقاد همه بچشم افهام … نقاب فلک بدست اوهام

بالای سپهر یافته راه … نقبی زده در خزانهٔ ماه

صد درج جواهر آوریده … در سلک معاملت کشیده

دزدیده ازین تفکرات تبریز … تا حوض بهشت کنده کاریز

زان آبحیات نافه دوده … صد نیل بجوی شرع برده

در مدح غزات اسلام

صف صف غزات نصرت آثار … حزب الله گاه حرب کفار

حق خوانده مجاهدین نشان … دین گفته قبیض مسلمین شان

سر داده و تاج بر فشانده … با عند الله باقی خوانده

بالنفس مهاجر از دل انصار … بوده در قوم و بوده جانه کردار

از زنگ ضلال گل زدوده	بر تخت ظلال دین غنوده
سیماهم فی وجوههم بود	نورا از اثر سجود مشهود
در صلح و قتال موسی آسا	گاهی رحما گهی اشدا
شمشیر مسالمت زدوده	پس بر سنگ آزموده
رایتهاشان سیاه پر نور	منصوب چو کعبه پاک معمور
بینی دو هزار جیش ازین جنس	گرد عرفات جنی و انس

در صفت کوه جبل الرحمة یعنی بوقبیس

پس بر سر کوه رحمت آئی	آن قبهٔ عهد آشنائی
آدم بسرش فراز رفته	طاق آمده جفت باز رفته
چون وی همه سال در طوافش	العبد نشسته کوه قافش
تا از روی بلندی ازلی نور	دندانه تیغ او سر طور
بر هر کمریش طور طرف است	سنگش همه صرف و سنگ صرف است

در صفت مزدلفه

زان سو چو تمام شد عبارت	بر مزدلفه است مزد کارت
آنجا همی اجابت دعا هاست	آنجا همی انابت از خطا هاست

۱۱۳

[illegible]

صاحب نظران هفت پرده	از سنگش سنگ سرمه کرده
رضوان از رشک دیده بسته	خاکش به هزار آب شسته
زانجا چو شمرده شد تمامت	راه است به مشعر الحرام است

در صفت مشعر الحرام

اینجا بینی چو روز محشر	از مشعر جن و انس مشعر
در گوش تو آید از مسالک	آواز رواروا ز ملائک
یکسر آن خاک بیابان مروان	مجمر دار و سپند گردان
سیمرغ گرفته بوی عنبر	چون طاوسان بفرق مجمر

در صفت جمره

زانجا سوی جمره در کشی راه	از شعله عشق بر کشیده آه
مردم همه سنگبار بینی	دیوان همه سنگسار بینی
روح از پی قهر دشمنانش	غراره نهاده در میانش
سنگی که ز دستها بجسته	پیشانی اهرمن شکسته
هر سنگ دران مبارک اوطان	چون انجم شهاب رجم شیطان

در صفت منا

۱۱۴

یعنی به همه منازل سیاران | مریخ سلب ز خون قربان
خاکش همه شام رنگ شگون | سرخی شفق گرفته از خون
خود آسیبی که خلیل دید شبگیر | جبریل بدو را ونکرده تعبیر
هر پیشکشی که او نهاده | حق کرده مزید و باز داده
با الست ولم کبوتر آسا | قربانش کنی بساعت آنجا
در تو نبود سکه بنج راج | هیشش بدست سعد ذابح

در صفت مکه معظمه زادها الله شرفا

زر اسکاره مکه پیش گیری | تشریف ز مکه بیش گیری
از ننگ کسوف جانستانست | پیدا ز بلد الامین امانت
خورشید و یکین بچشم عالم | مکه است زیب اسم اعظم
در سایه مکه چون نشستی | از سایه خاک باز رستی
چون نام همین حق شمارش | او شهره و بزرگ کار و بارش
پاکان که طریق الحق بپویند | بسم الله و بسم مکه گویند
ابدال ز حرمت نهادش | با لطف بیان کنند یادش
جویندگان گشاد راه خرامش | درهای بهشت جز نباشش

۱۱۵

بر آن عرش بلند نام گشته است	کیوان نام همین ...
گر فی المثل این نقش طارم	چون گنبد گل بدر واز هم
در سنبله فلک رسد اس	بل قطب فلک شود وجود شناس
هم چون سر ناخن ار شود دور	گیر و بن ناخن جهان غور
تازه شود از چهار اضداد	این هفت هزار ساله بنیاد
دانم که بقیه کعبه پاک	مکه ز حوادث است بی باک
تا کعبه درون اوست ساکن	شد ساحت او ز ساعت ایمن

در صفت مکه

مکه ز سکانت آسمان است	کعبه بمحل قطب از آن است
کعبه وطن اندر او گزیدست	بحری بجزیره در خزیدست
گوئی که بکنج تنگ بینا	گنجی است نهاده آشکارا
عرشی که ملک سباق دارد	سر بر سر کعب کعبه آرد
آن دار الانس جان پاکان	وان بیت الامن بی‌روناکان
از فضل نثار بر زمینش	جبریل شده نثار چینش
گردون نگرستی به طمع گوهر	چون غواصان شده نگون سر

[illegible]

پرداخته حوض‌ها جنان را	سقا شده حور تشنگان را
بسته کمر نیاز جان‌ها	درباز گشاده آسمان‌ها
از یارب رهروان یکایک	ایوان فلک شده مشبک
رخنه شده ز آه عاشقانه	بام نهم آبگینه خانه
گرده دعوات صبحگاهی	از گنبد ماه تا به ماهی
از خلقان صفر گشته آفاق	در کعبه الوف الوف عشاق
یک نسخه ز راه کعبه خوانده	بر روی بنا خط نسخ رانده
مرد از پی راه کعبه تازد	آن طفل بود که کعبه بازد
از جان نسازی نثار گردش	برگردی با هفت بار گردش
بنمای چهار رکن گردان	در هفت طواف هفت مردان

در صفت حجر الاسود

بنگر حبشی بلال کردار	بیرون سیه درون پر انوار
آن سنگ ز رخ خلاصه دین	بر چهره کعبه خال مشکین
نور است در آن سواد پنهان	چون در ظلمات آب حیوان
یا در سیه طره جهت حور	یا در سیه حدیقه نور

۱۱۷

[illegible]

با سر قران میانه حرف | یا در شب تیره صورت ...
آن هندوی بکر سالخورده | بر خلق خدا اسش مهر کرده
خلقان همه در برش گرفته | پوشیده ولی کسش نشنفته
از راسه برادر اتفاقی | شامی و یمانی و عراقی
زانگه که برادران نژادند | هر چار بخدمت ایستادند
تا در قیام هم بدینسان | قائم سببی بامر یزدان
از سنگ سیه چو بازگردی | زی زمزم راه در نوردی

در صفت چاه زمزم

زانجا گذرت بزمزم افتد | چشمت بسواد اعظم افتد
بینی ثقلین عالم خاک | استاده فراز چشمهٔ پاک
همچون سگ کهف زیر زنار | لب خشک زبان برون نهاده
با صفوت زمزم سلام | محتاج طهارت است کوثر
از بس کششش رسن بهرگاه | دندانه شده دهانهٔ چاه
سیم است بشکل سین نوشته | یا منتشر است حلقه گشته
یاری دهی ای حیات عالم | با دلو کشان چاه زمزم

118

گر دلو را بپیچ و بریده گرو دوا	یا گوسفندش بریده گرو دو
ور لو فلاک آوری بجا بهش	سازی رسن از نطاق باش

در صفت ناودان زرین

باشند ولان بهر تسکین	آئی سوی ناودان زرین
بینی بهر کسی بالم و کاست	باریزیش نم که ناودان راست
رفته قطرات بحر اخضر	پیش قطرات ناوه زر
بام فلک است بهر تمکین	محتاج بناودان زرین

در صفت مروه وصفا

پس بام شرمان ز سر کنی پا	آری سوی مروه و صفا را
از سنگ صفا صفا پذیری	مرد از جمال مروه گیری
بینی دو برادران بهم تو	یکرنگ همیشه روی در رو
چون جوز افسرق سر کشاده	از یک مادر دوگانه زاده

در صفت عمره

زانجا بشتاب عمره تازی	از عمره طراز عمر سازی
آخر محل از مناسک اینست	آن دیو ازو فلک انیست

آنجا بینی مقام محمود	آنجا یابی کمال مقصود
پس باز بکعبه باز گردی	گرد نقط نیاز گردی
چون مرغ که دانه چیند از گل	سنگ سیهش ببوسی از دل
چون ابر که ریخت قطره باران	خاک درش ببوسی از جان
بر کعبه چه نشست از زمین لوس	یا بر مصحف ز پر طاوس
چون سنگ سیاه را کنی مس	نه اندیشی ز آفت اذا الشمس
شیوه مکنی ز نیشش از پای	پیشانی را کنی زمین سای
پیشانی کان زمین نوردد	نعم العبابش عصابه گردد
زان چند زبان چنانکه خواهی	گویا کنی آن زمان که خواهی
همچون لب یار باشی آنجا	یعنی لبش آتشی است گویا
تمهید گذاردن بدانی	این فصل بگوش کعبه خوانی

مخاطبه کردن با کعبه از زبان آفتاب و مدح گفتن کعبه معظمه مکرمه

ای قطب مدار و نیک مردان	گردت چو بنات نعش گردان
ای پاک سلاله کرم	در ناف زمین چو قلب عالم
ای اختر ثابت از تو اعظم	سطح زمین از تو چرخ هشتم

بیت المعمور مادر تست / بیت المقدس برادر تست

هفت اعضای زمین به نیروت / تا ذات تو هفت هیکل اوست

رگهای زمین لبی است هر کس / امّا رگ جان او توئی بس

ذات تو که خشک سالی دین / چرب آخر چار سوی سنگین

برآخرت از پی امان را / بستند طویله گردنان را

آن رخش که روح بر نشسته است / برآخر تو طویله بسته است

وان ناقهٔ عقل فاقه پرورد / هم آخر تو همی خورد خورد

دهر ار چه چنین عقیله کار است / برآخر تو عقیله خوار است

برآخرت آخرت سبیل است / آخر سالار جبرئیل است

مانی عروس حجله بسته / در حجلهٔ چار سو نشسته

حوری بمثال عنبری پوش / شاهی بشبل و واج بر دوش

هم معتکفی چو بختیاران / هم موضع اعتکاف داران

چرخ ار نه بغربت ایستادی / بر ناف زمین شکم نهادی

تا مصحف و تو زمین نشینند / بحرین جواهر یقینند

شش سوی جهات عمر دنیای / با این دو چهار سوست برپای

۱۲۱

بل عرش که چار سو نمایست | هم زین دو چهار سو بپایست
خاک عرب از تو شد زرشک | ناف زمین از تو نافه مشک
ای جان فلک تو بشادی | بر جسم زمین چه ایستادی
افسوس که جای شرمسار است | مرکوب تو نه درخور عماریست
وآزرده باشی شعاری | پس جامه زر و سیمان چه داری
با دیگه بدامن تو سیاست | از دامن تو بر آسمان چیست
از گرد تو نیست خوش نمک ساخت | پس مقره خادم فلک ساخت
گردون چو تراز و ایستاده | تو سنگ زری در و نهاده
گر بگسلد این ترازو انهم | یک جو نشود ز سنگ زر کم
گردون گل آمست از پی خورد | همچون گل شیر به گل بپرورد
زان گل خورش ستارگانست | این زردی روی شان از انست
هر تب شان بهر دم از نیست | گلگونه روی شان هم از نیست
کرده است حق از صواب بدیت | خاقانی را درم خریدست

ایضاً در ستایش کعبه عظمه الله تعالی مشتمل بر اشتیاق

خاقانی ازین کثیف منزل | دارد دل تیره روی خیره دل

۱۲۳

۱۲۳

خواهد که رسد بیارگاهت — تا خاک زمین و خاک راهست

از بوسه کند ترنج گردار — ذرات شکن چو دانه بار

در خدمت تست هیچ هنگام — گه دال گهی الف گهی لام

هر صبح که مرغ دم برآرد — مرغ دل او سر تو دارد

در دوش همه این بود سحرگاه — کای سنت البدعمرک الله

تا بر در حکم تست کامش — شد هندوی هندوی تو نامش

آن هندوی شاه وش چه نامست — یعنی حجر ترا غلامست

زان حلقه بگوش در کشیدش — زین داغ بروی بر کشیدش

چون لاله و چون بنفشه زین کو — شد حلقه بگوش و داغ بر رو

تا چشم جهانیان سوی تست — آوازه سمر و چشم هندوی ست

هندوی تو اعجمی زبان بود — سهم دولت تو زبانش بگشود

برداشت که از تو داشت تکیه — هندوی تو قفل رومی از لب

بنیاد پرستانے نو رسیده — زین هندوی داغ بر کشیده

دیدار تو در نیافت چشمش — زان بر بصر خود دست خشمش

واده است ازین تاسف خویش — در صحبت ظلم و دیوسف خویش

شرح

رخ ور خوی چنین است از این قول	چون کوزه آب و کوزه گل
گل گل خوی خون گشته بر رخ	غلط غلط شکن او فتاده بر رخ
پیچیده ز غم چنانکه از تاب	لب بر لب جوی شاخ نیلاب
امسال غریب تو بید است	لیک انده والدینش نگذاشت
چون بر دل والدین گره دید	بار المش گشاده به دید
افگنده رضای این و آنش	بر پای و دکف گرانش
شهر دست قضاش هیچ دامن	شد بند [illegible]
نه هیچ دل وداع بودش	نه برگ من استطاع بودش
مانند زمین زمین فرو ماند	در جیفه که عفن فسرده ماند
در گریه غبار می سراید	از مرو زمین سفید نیاید

در صفت سواد کعبه

سوادش بکعبتین فرو داشت	گو نیز چو تو چهار سو داشت
زاشکال مربعی گر پیداست	کان شکل بصورت تو پیداست
بر خاتم آهنین که میداشت	نام تو چهار حرف بنگاشت
وان خاتم را که از سرون ساخت	شبه تو نگین چار سو ساخت

۱۲۴

نام تو بر آن نگین عیان کرد	الکعبة قبلتی نشان کرد
نام تو بخاتم سدون بر	زان زد که بداشت خاتم زر
خاتم چه که یک جهانش نقد است	زر چه که هزار کانش نقد است
زاقبال تو خاتمی که او ساخت	از پارهٔ آفتاب پرداخت
با فر تو چشمها گشاده‌ش	زانگشتری که خسرو اوشش
می بوسه زند زآر رویت	بر دیدهٔ هر که دیده رویت
وز دیده کند برای جاهات	نعل سم مرکبان راهت

ایضاً در ستایش کعبه

تو قائم رقعهٔ زمینی	او قائم معنی آفرینی
نجمش همه قائم سخن خواند	بر نطع پرستش تو نشاند
هر چند که بر عرصی نشسته است	از رقعه خاک دل گسسته است
با مدح تو بیدقی فرو کرد	فرزین بنهی عجب نکو کرد
اول که بمنصب سخن تاخت	منصوبه تو بنام تو باخت
روز و شب اگر چه پر فسون اند	پیلش و سیاه آبنوس اند
می بازد هر دو دست صد گنج	شطرنج سخن درین شطرنج

۱۲۵

در جمله هشت منزل او — بنشست کسی مقابل او

نوبازان را ببازی حق — رخ طرح نهاد و هشت بیدق

افگنده بشه رخ مقالات — شطرنجی چرخ را بشه مات

محمود نشست غم بری را — کو پیل فگنده عنصری را

شطرنج سخن برین کهن نطع — خاقانی را شناس باقطع

دیوان ثنات می نگارد — بر دست صبا همی سپارد

این تحفه صبا بتو رساند — تو باد دسی اگرچه او نماند

تو دست بکار او برآری — تیمار یتیمگان بداری

دانی تر و تازه اندر نهار — از آتش و آب شان نگهدار

مگذار که دل شکسته مانند — زیرا که حلال زادگانند

بر نو خلفان فاخر او — حرز تو ز بهر خاطر او

در مذمت حساد و ابنای روزگار

چون حرف از سر خرافات — کسر فضلا و نصب آفات

جان در تب ربع و ربع پرداز — بد ساز چو کره و کره ساز

اندر کره گشته سر چو دولاب — تو بر تو نشسته چون سطرلاب

۱۲۶

[illegible]

اقلیم گران آسمان کن	غربال زمانه را سرو بن
خو و بی سر و بن بشکل غربال	چون گندم اسیر چاه آزال
چون باد که هیچ سایه شان نه	چون سایه که هیچ مایه شان نه
چون طرهٔ و زلف یار بدساز	چون زیور و بوی دست غماز
چون غمزهٔ یار سحرکاره	همچون لب دوست رشوه خواره
هم عادت عادیان سراسر	در سر همه بادهای صرصر
شمع دل شان نشاند پیوست	آن باد که در دماغ شان هست
آن شمع چه نور صبغة الله	وان باد کدام عطسهٔ جاه
ایشان همه عطسه های شیطان	این عطسه شگفت نیست زایشان
گر عطسهٔ آدمندی از خاک	عیسی صفتندی اندر هم پاک
سر داده بهوش تیز هوشان	سر کرده بگوش ژنده گوشان
بو ذر لقبان بولهب خوی	رعنا صفتان رعنا گوی
نر ماده چو خفل و پره کیسه	خاقانی را نهاده بر در

در رد احکام ذروع الطالفه که کرده بودند
و گفته که خسف و طوفان آب و باد خواهد بود

۱۲۷

[illegible]

این حرف شنو ز آدمی توست … دشمن رویان اهرمن دوست

در گوش مقلدان احوال … داو بار خبر که بعد سی سال

هر نیست به سیر اختران در … تسفیت به بیت و یک قران در

کاشفته شود جهان ز اسباب … یک نیمه ز باد و نیمه از آب

صاحب سفران خط افلاک … تا بر ده به مثلث خاک

آیند ز جنبش سماوی … در حد مثلث هوائی

زان هفت سیاره ترازو … گر حال شود جهان مشوش

وین خسف چه وقت حال باشد … میکش سیاره شمال باشد

مداح تو زین هوس بترساد … آن کان تو شد ز کس بترساد

این طعنه شد و بسیر عم اوست … کادریس مدرس از وهم اوست

اوز غم کسی که این سخن راند … حالی کذب المنجمون خواند

باز آمدن بسر خطابی که با کعبه میکرد

در جمله قرار عالم ارست … اجزای زمین قرارهم اوست

گر نقل کنی ز منزل خاک … از هم شود مفاصل خاک

سنگ تو اساس هشت ماو است … پایه تو پناه هفت دریاست

سنگ تو ز صد هزار کان به	جسم تو ز صد هزار جان به
چون از تو حیات خلق دانم	حاشا که ترا جماد خوانم
از فرق که آب دست جویند	روی از نم ناودانت شویند
مرغان ز برت گذر ندارند	مرغان چه که روشنان نیارند
ارکان تو ز اختران فزون باد	ارکان تو ز آسمان مصون باد
با سنگ تو هر که داشت عصیان	مرغانش کنند سنگباران
در زلزله و نفخهٔ صور	آفت ز چهار رکن تو دور
نیرو ده کشت زار حیوان	چهار ارکانت چو چهار ارکان

۱۲۹

المقالة الخامسة فی وصف مدینة الرسول ونعت سید المرسلین خاتم النبیین محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم وتسمی بهدایة المهدی الی المهتدی

ای صیقل مصر آفرینش	آیینه یوسفان بینش
آن دیده ز تو و یوسف خود	گز یوسف و با چشم یعقوب
چون طلعت کعبه دیده باشی	در ظل وی آرمیده باشی
زانجا ورق مدینه خوانی	ده روز بیک زبان برانی

تازی بچهارگانه تازے	ری شهر خدایگان تازے
برهاندت آب و خاک یثرب	از آب سیاه و بحر مغرب
عباسی شب قلم کند دست	نکند علم سپید تو پست
جلباب ترا فلک نیارد	کش رنگ سگاهنین بیارد

صفت نخلستان مدینه

بنیاد مدینه سد دینست	حیا الله حیات جانهاست
بنویس مدینه لیس نخواتش	فی صورت دین لبو ومیانش
چون ریزش روزی مسلمان	دخلش کم و برکتش فراوان
نخلش همه دست کشت جبریل	کشتی ده نخل او سرافیل
تخمش بگلاب پروریده	آدم ز بهشتش آوریده
نخلش بعمود صبح مانند	چون درع سحاب بند در بند
وان شاخ برو ز جنبش دور	بشگافت طلع و نوشده نور
صبح است دریده باد بانش	خورشید نموده از میانش
مریم مسیح پاک زاده	خرماش بجای زقه داده
وان دم که مسیح را رسیده	بر نخلستان او دمیده

سر نخلی ازان سپهر بالا　　سر خوشه چو خوشه ثریا

خرما که ز نخلهاش زاده　　شه بر طبق فلک نهاده

بر صورت نخلهاش جوزا　　از موم ببسته نخل خرما

در صفت مدینه رسول الله صلی الله علیه وسلم

فهرست بلاد عالمش دان　　خضرای سواد اعظمش دان

هفت اجرامش ز روی تعظیم　　خرابه خانه هفت اقلیم

راتب خور او عراق زادان　　اجراکش خدمتش خراسان

روم است ستانه روب جایش　　چین ست نثار چین راهش

ترکستان گردنش نهاده است　　قسطنطنیش گزیده داده است

هند و خزرش و حلقه در گوش　　این قند زدار و آن فنک پوش

مصر و یمن از حواشی او　　با شام و حجاز خویشی او

آن مقصد مهبط و درج رسالت　　آن مهبط موکب جلالت

بیت الشرف اختر سخا را　　دار الکتب آیت وفا را

وز هر شش سجان فرو نهاده　　آن روضه جان درو نهاده

جز دیده شش جهت مخوانش　　آن جوهر نور در میانش

چون نقطه با بسم ذاتش	سه عالم علم در صفاتش

در بیان الفیه مرقد معظم و تربت مکرم محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم

بنگر حجره محمدی را	دیوانگه سه سرمدی را
او شمس و حجره مغربی پاک	نه حجره خاص او نه افلاک
پاشیش دو خلیفه رخ نهفته	جز را یکبار شمس خفته
هر سه شده یک نهاد و یک راه	چون یک الف و دو لام و الله
خاکش ز چهار چرخ آسمان به	و آتش ز مسیح جاودان به
آن از سبکی فلک نشین است	وین بهر کمال در زمین است
آفاق چو خیمه ایست یکسر	سلطان همیران بد و در
در چشم نگر که خیمه سانست	عیسی ز بهرش چو خیمه بانست
بشناس که فرق این آن چیست	سلطان چه کس است و خیمه بان کیست
این رفته بنا به پیشکر خواه	وان حارس بام او بهر باب
بر بام چهار رکن نشستش	دو چوب قبیل لا به دستش
ور دیده شکسته خار و سودا	از سهم برانت قامت للناس
دو چوب به پیش نیزه با او ا	یا ضامن اجیرنا آخرنا

۱۳۴

[illegible]

احمد بحق است شاه دنیا | چو یک زن با ما اوست عیسی
گر صورت جای این فرود است | وان هست بلند جا چه بود است
در قصر شهان چو بنگری سیر | نه حارس از برست مشته زیر
یک سوی ز شاه هر دو عالم | یک جو سر پاسبان و بل کم
اختر تو نه شاه اختران | کیوان ز برت بپاسبانی
واند همه کس که هوشمند است | گر کیوان تا تو فرق چند است
آن گوز دو کون سر برآورد | کس پایه چنین کسی ندارد
وانگه که تست خوابگاهش | جاندار وی تست خاک راهش
از خاک حرم شوی گهر چین | پس نشره کنی ز خاک پایین
پیشی چو بجنب نور تست اختر | نور تو بجنب نور او در
خاکش شده چو جبال موسی از طور | از مردم دیده بکساد نور
وپایه جنب است واو صفا است | لا تا زکه البصر از ینجاست
عطری که ز گیسوانش بر خاست | تا مجمره اثیرش آراست
از مرقد او زمین بها یافت | زان لاجرم از من این ثنا یافت
گر عرش گذشتی ای زمین ده | خاک تو ز چرخ آسمان به

۱۳۳

کرم روشنی و رونق پذیرفت زمین ثناگر دواح گشتم و این ثنا اشارت به بیت ما بعد است ۱۲ شرح ۱۲

زان پیش که زانقراض عالم / ترکیب زمین برفتی از هم

او زیر زمین بر نخ بغنود / کاسودگی زمین از و بود

میخ زمی است جرم کهسار / احکام کره همی ست میخ بردار

تا در شکم زمین تن اوست / گنجینهٔ زمین چو ناف آهوست

زان هفده موی یاسمین پاک / کافور همی گشت عودی خاک

باشته گیسوانش در بر / گاو زمین آورید عنبر

شد برتن ماهی زمین دار / از نور کفش درم پدیدار

در سدره وجود او نگنجید / در سدر زمین چگونه گنجید

بحریست لفرضه شرف ور / دریست میانه صدف در

الیاس و خضر خطیره بانش / ادریس و مسیح خادمانش

چون خامه که نبشتن سین / پربوس کنی بساط یاسین

اول که سلام یاد کردی / پس عیب خجسته یاد کردی

عرضه کنی از پدا یادے / این هدیه تهمتی بهادے

هدیست سخن که پیشو نقل / یاد لیست رسول و همتامی عقل

پس شرح دهی نیاز جانم / وین فصل براے از ربانم

فصل در نعت حضرت رسالت و این فصل اصبیانیة الوحی خواند

یا اعظم شاناکسای مصطفی	یا اکرم و چه تک ای مطلب
ای عنبر عطای تو بسیکدم	صد ساله خراج برد و عالم
ای خاک درت مسیح اکبر	جان در ده صد هزار عازر
ای دین تو صبح هفت پرده	یا تین تو مرده زنده کرده
ای خضر پی تو پر گرفته	تقویم بقا ز سر گرفته
ای از تو کرم مخلد الذات	چون خوانمت از شمار اموات
چون اصل طهارت از تو برخاست	چون گویم تجز نا طهورست
خط ابدی تو داده بس	شهبازان را العمر کرگس
جانم سوی تست مدحت جوی	مدحت خوانم نه مرثیت گوی
از خامه چو مدح تو طرازم	خواهم که ز دیده دوده سازم
چون خامه من ز دوده گردد	کیوان خواهد که دوده گردد
دوده کنم و هیر انجم	از دوده چراغ چرخ چارم
مدح تو بدست جان نویسم	بر ناصیه جهان نویسم
زان روی جهان ز نور رای	هر صبح چو کاغذیست شامی

۱۳۵

شرح

گفتم که بزر نویسم این نام	بود این نفسم هنوز در کام
کان از ره قلم آتش آب زر شد	چون خوی ز مسام من بشد زر
هر سوی من از قضا قلم گشت	پس بر قلم این حروف بگذشت

ایضاً در نعت حضرت نبوی صلواة الله علیه بسبیل مخاطبه

ای کرده درین بنفشه گون جهد	سلطان قدر تراولی عهد
خورده پشت پیاده رفته	سه غاشیه تو برگرفته
اول بده سپه‌سالار یزدان	واخر شده برد و کون سلطان
شاهی نه چو مه اسیر لشکر	که منهزم و گهی مظفر
شاهنشه آفتاب تاثیر	جان پرور و یک تنه جهانگیر
نه چون شه رقعه بست و مضطر	بالکه ز شه جمله کامران تر
چون عنقا شاه نطق پرواز	نه شاه زبان گرفته چون باز
دستور ره تو جست ره اول	سرهنگ تو انبیا و مرسل
در ملک تو عقل پیر بازی	در بزم تو روح چاشنی گیر
طغرا کش تو سروش اعظم	طغرا کش چه خلیفه کش هم
ارواح علم بر سیاهت	جبریل برید بارگاهت

[illegible]

از مهر تو صلح ازدوا یابم — شوق از زنخ و زلف چو انجام

تن هم ز شیشه تو یافت اکمل — شب چتر سیاه و روز بیرق

از وصف گهر است جاوید — پیروزه چرخ و لعل خورشید

عشق کرده برون روشت گیست — از زهره و مهر نعل اسبت

زان اول که اسپ تو بپرداخت — سیاره چهار پاره پرداخت

شمشیر تو مریخی نموده است — آبستن و روزه دار بوده است

وانگه چو سلاله ظفر زاد — از خون عدوت روزه بگشاد

با گوش تو چو پنج گاه است — بر چرخ صدای لا اله است

از مهر تو سر و دور و دو نگذشت — تا پیش عقیقت هندوی گشت

پروانه سر سخن رشک داود — شب سجه بگفت از اشک داود

یزدان که سر شش جهت ساخت — چون مهر نشست تو پرداخت

کان پسته شکر که نخل سازد — خاص از پی انگبین طرازد

با عین کمالت ای ملک وش — طوبی خشک است و کوثر آتش

در جنب طهارت گه فیض — رضوان جنب است و حور در حیض

وانجا [illegible] نذرت تو وارند — [illegible] قد غسلها بر آرند

[illegible]

خاک در تو که نور ناب است | سیبیه بدو کرده آفتاب است
پس بر فلک ترنجی از جاه | چون سیب نمود نیمه کرده ماه
انگشت تو گر قلم نسوده است | مه را چه قلم نموده است
شاهی و ترا قلم چه بایست | شه را چه شمار با کتابت
با آنکه قلم زند بواجب | راتب خور باد شاست کاتب
هر گردن کز خط تو سر تافت | چون طوطی طوق آتشین یافت
در خانه جسم تست هر دم | نو بیت چلیپه شوی ای محرم
در کاخ وصال تست عمدا | جبریل نکاح بست شیدا
تا ما در جان جسم گشاده است | هرگز خلفی چو تو نزاده است
تا چو تو دگر نیابش داشت | از رشک تو صد ابد برداشت
تاریخ شرف که آسمان راست | از روز ولادت تو برخاست
امروز شد ایمان دل فروز | در هفت هزار سال ازین روز
آن در به بسته اند مانا | این قبه فراز سینا را
این قبه گنبد خرگه تست | خاقانی خاک درگه تست
خاقانی را بدست مردی | از خاک بآدمی تو کردی

از عادتی عادتش بماندی | در هر وجه امیش رساندی
از شش‌دره فنا برون جست | در حجرهٔ بقا به پیوست
در وصف تو سالک تمام اوست | خاقان ممالک کلام اوست
زان عرضه کند بعرصهٔ ذکر | ترکان سخن ز خرگه فکر
این ترکانند خانه‌زادش | خاقانی ازان لقب فتادش
هر یک بحری و چون صدف بکر | گوهر خاتون پردهٔ فکر
تسکین دل هزار مسکین | تحسین طلب از جوار یاسین
از آل نگین گران‌بهاتر | ز آل یاسین سبک‌لقاتر
سرگشته بسی بناگذشته | نه پرده شده نه داده گشته
یک یک چو جلّی درّی گو | یلواج شناس و تنگری گو
وانسته که تنگریست داور | تن داده بعشق تنگری در
سن گویان بروی مولی | نی نی گویان ز دست دنیی
این جمله در سواد خاطر | از آفت زرتم المقابر
اما چه کنند چند بدکار | کز دم روشان آدمی‌خوار
چون مریم روزه‌دار عذرا | پس تهمت دیده مریم آسا

۱۲۹

از رشتی تا حفاظ بنام	پوشیده بموی جمله اندام
هریک پی دفع چشم بد را	از موی لباس کرده خود را
لعبت شده پیش دیده هوش	چون لعبت دیده با سیه پوش
اینک همه خیل خیل گشتند	بر چون پی قدم گرد گشتند
با حی عرب شدند یکرنگ	کردند سوی قریش آهنگ
تا لطف تو هر کرا پسندد	بر بسته و عقده عقده بندد
اینطائفه خاص بردهٔ تست	خاقانی زنده کردهٔ تست
تو ختم کنی پیمبری را	او ختم کند سخنوری را
ختم است هر چه گفت در تو	اشعار بر او چو وحی بر تو
این شکر چو شعری ار کند	نعت تو ز نقش بگذراند

فصل دیگر هم در نعت سید المرسلین و این فصل را مقصد الاقصی خوانده

ای قابل وحی و قالب علم	ای عاقل عادل و عالم و حلم
ای جود تو نیم قطره زاده	روشنده آفتاب زاده
ای نقطه ذات هر دو عالم	قائم بدم تو ذات آدم
ذات تو نقطه خط جهانست	اصل او ست اگرچه برگرفتست

از نقطهٔ نخست حرف الف زاد / تاج سر اسم آدم افتاد

ذات تو کند که جهان را است / چون نقطه که حلقهٔ زره راست

کان نقطه اگرچه بر کنار است / نه زره از وی استوار است

عالی درجت کمال پیوند / شصت های رسل دقیقه چند

سین شصت بود ز روی معنی / یاسین خواندت آله یعنی

ای یک درج از جلالت من / تو شصت پیمبری بیک تن

آدم که کلاه فطرت افتاد / از خاک ادیم نعل تو زاد

شد سیب سهیل تا بشیمه هم / گلگونه وه ادیم آدم

ای عقد پرن ندیم لعلت / ای تاج سهیل ادیم نعلت

بر چرم سهیل چون بتابد / زو چرم ادیم رنگ یابد

خورشید که نیست هیچ رنگش / از نعل ادیم تست رنگش

دریست که جدی پوست کندست / کیوان بدباغتش فگندست

با آلت نعل تو شود راست / کیوان همه سال چرم پیراست

اندازهٔ نعل تست والله / محراب مسیحان درگاه

چون تیغ سپیدهٔ آتش آمیغ / باغرش کوس و برش تیغ

۱۴۱

این طارم مقرنس بدیایی / تصویر نویش در آو ربادی

باهش همه در نگار کردی / نوبش همه در نثار کردی

بر گرد عذار او بگشتی / نقش شهدا الیهش نبشتی

اول سر اشقیا بریدی / پس بر سر انبیا پدیدی

دشت همه برگرفتی از دل / پای همه برکشیدی از گل

بردی ز پی کمال ایشان / خال برص از جمال ایشان

آن خال برص فروگشادی / خال شکین بجا نهادی

آن پرده تا زیر ریز هر یک / کردی ز فواد هم مبارک

آن ژنده چاک شان همه انبیا / گشت از تو مطرز و مطلس

آدم ز خزان جهدم رخ زرد / چون لاله ز ژاله در خوشی سرخ

از تو اثر بهیچ دیده / بر چهره هم خود ستا شفیع دیده

ادریس بدرس با کر تو / تا پیچ ستانی اقصر

نوح از تو بهم باز خورده / ما بسیح ز زورق تو کرده

ابراهیم از تو مصر برده / تا آتش او بدو فسرده

موسی بو فسرده ره نوشته / آتش خواه از در تو گشته

خضر از تو شراب در کشیده — الیاس بجرعه ای رسیده

داود معنی ور تو — جم صاحب جیش عسکر تو

یعقوب بصر به غم رسیده — کحل ای دیده از تو دیده

یوسف ز تو کرده نام تحصیل — در عهد تو خوانده علم تأویل

یحیی ز در تو عصمت اندوز — در مکتب تو فرائض آموز

عیسی ز حواریان خاصت — پرورده لطف خوان خاصت

ز انفاس تو کبوتریست پران — کو نامه برد بعالم جان

هر کو ز نشیمنش بپاید — بر جیش فلک البروج شاید

آن سنبله بر فلک از آنست — کو دانه آن کبوتران است

پروین نگر اندر آن میانه — کاشانه وارست و دانه دانه

کیوان ز نهیب تست مادام — درمانده به نقرس و به سرسام

رای و دل او نماند برجای — سرسامی و آنگهی دل از پای

چشمش ز سهم تست خیره — بر دیده نقاب از آب تیره

هم دست تو بگسلد نقابش — پیکان تو برگشاید آبش

بهرام همی کشد به شدت — ضیق النفس از غم کمندت

می نتواند که دم برآرد | چون ضیق النفس خناق دارد
از سرخی رخ و لبش [illegible] | کان سرخی آتشش آن لهیب است
خورشید ز تیغ تو شرار است | صفرا زده و صداع دار است
گرگه نه ز تو چه باه دارد | زو پیشش بهی سپاه دارد
زهره ز هراس تو شب تار | اندر تب ربع می طپد زار
چندان تب لرزه حاصلش است | کز لرزه فتاد زخمه از دست
تیر از دم تست خجلت آلود | از نکته تو لب بسته با خود
فالج دارد دست سنانش | ضفدع دارد بن زبانش
بیماری دق که ماه دارد | از هیبت چون تو شاه دارد
بازار چه جدا شد از کیت | آماس پذیر و از نهیبت
سرهفت بهفت حال زارند | صحت ز در تو چشم دارند
در پیش تو ای طبیب عالم | هاون کوبی ست چرخ مریم
از گفته تست بر عقاقیر | بیمارستان عالم پیر
خضر اول روز با دل سست | قاروره بدست بر در تست
بیمار شناز را بهر دم | دارد ده سیه و سپید با هم

۱۴۵

بر فرق دو کون پرده وکان	دار و کده تو گنج قرآن
آمد شد جبرئیل از انست	کو مفرش و بایندگان است
تا بگشادی در بیان را	جلاب بقا رسید جان را
جلاب ستاره برگذشته	از یاد بهشت سر گذشته
آن باد و ستاره چیست بر رو	دندان و دم مبارک تو
تا چرخ دکان همت تست	بر راه مجره پیر شهین رست
تا لطف تو شربه ساز جانهاست	از آتش ناب نیشکر خاست
جان داروی خلق شد زبانت	تریاق مهین کهین بیانت
انفاس تو از نسیم دلکش	صفرا به وزر روی آتش
بر داید لطفت از سر حس	رنگ یرقان ز چشم نرگس
بر لقمهٔ ناگوار دنیا	اخلاق تو بس گوارش ما
تا تشنه دلان چو طفل بی شیر	خلقت همه شیر یا لبا شیر
از بهر سخن رهانده بازم	خاقانی را ز علت آز

فصل دیگر در لغت نبوی و این فصل را متمسک الخواص فی مدح کبار الخواص خوانند

امی سبحهٔ انبیا بیانت	محراب ملائک آستانت

146

قارون شد از عطات جیسی | قارون در سرا است موسی

در حصن تو بهر تقویت را | در مهد تو بهر تربیت را

مریم دایه ست پیشکاره | عیسی طفلیست شیرخواره

در آتش زر درخت وا خریدی | گر جمله ز میانش بریدی

یک موی تو داشت عیسی فرد | زان عود صلیب اختران کرد

گر سمت تو دیده بود حیران | پیران فلک بنام جسمان

این عالم پیر طفل دیدار | چون پیرزنی ترا پرستار

خاقانی را به نیم فرمان | از پنجه این عجوز برهان

کین غرقه گهست و آفت اینجاست | طوفان ز تنور پیرزن خاست

ای خواجه صد هزار خاقان | خاقانی را غلام خود خوان

با غاشیه تو داشت سفتش | از غاشیه تو سفت سفتش

نی نی به بجای خویش گفت است | بر سر دارد چه جای سفت است

با غاشیه تو بر سر حس | بر سر دارد لبسان نرگس

از غاشیه تو تاجدار است | در تاجوری چو کوکنار است

ای حکم تو صیقلی نموده | شمشیر زبان من زدوده

تیغم به ثنای تست مظهر	هم گوهر دار و هم محلّی در
تیغی که حمایل زبان بود	آوردم بزمین هند فرمود
این هندی تیغ سحر گستر	در دست قریشیان نکوتر
تیغم چو گرفت نور رایت	شد زیر رکابی ثنایت
تیغ ست و درفشان درفشان	هم تیغ خطیب تیغ سلطان
کشور به امارتم تو دادی	این تاج تو بر سرم نهادی
امارهٔ من بدین امارت	لوامه شد از سر ارادت
با آنکه مراست این امیری	سگبان تو باشم ار پذیری

در خضوع و خشوع و تضرع و ابتهال در اثنای نعت

سگبان چه که گر کمینه باشم	سگ باشم اگر سگت نباشم
شاهی چو ترا سگی بباید	گر من بوم آن سگ تو شاید
هستم سگکی ز جنس جسته	بر شاخ گل هوات بسته
از تاج تو با قلادهٔ زر	زنجیر وفا بحلقم اندر
خود را بجودی کشیده در جل	پیش تو کشیده از سر دل
بر جبهه من خرد رسیده	داغ تو بشکل لا کشیده

بختم به تقاضات خوان نهاده — از قرصه مه کلیچه داده

در جستن ملک جاودانی — بر خاک درت بیاسبانی

بختم ز دوم لا به بسر درکس — پیش تو کنم اگر کنم بس

خود را به قبول رایگانت — بستم لطویله سگانت

بختم بتبوده ولی عجب داد — گردون سگ تازیم لقب داد

احسنت شها که پیش فرمان — تازی سگ تست پارسی خوان

چون صید کنم برای جانرا — نخچیرستان آسمان را

در جمع ملائک افتد آواز — کار سگ آدمی صفت باز

هر صید که چرب تر شمارم — زنده بدر شناخت آرم کو

زیبنده سگی که صید آرد — گر نپذیری زبان ندارد

گر من نه بخشم تو پاک گردان — ور آشیم تو خاک گردان

بفکن نظری برین سگ خویش — سنگم مزن و مرانم از پیش

گر در صف آن قرون که بگذشت — سگ شد ولی و ولی چو سگ گشت

از دولت تو چه میشود کم — گر تو سگی و سه شود هم

گر با تو ششم و چهارمم نیست — گر من ششم شما شوم چیست

۱۴۹

آخر ز سگ اسیر فرمان	کهف کرم ترا چه نقصان
گر جاه سگی و سیم یک راه	جبریل حسد برد بدین جاه
آن شیردلان که نطق دانند	خاقانی را سگ تو خوانند

در انابت و ترک شواغل دنیاوی

تا عقل مرا به رهبت خواند	لقب پدر برات و دو تیم راند
از ناله لف و لتم هر دم	می بانگ رسد کاچیت آلم
تا فکرتم از تو صفوت اندوخت	شطرنج ثنای تو در آموخت
آن فریفت مرا بلعب و نیرنگ	نی مهره و کعبتین دو رنگ
عقلم حکم خدا و همت پاک	با دیو هوا قمار در خاک
تا همت من بصدر تو تاخت	انگشتری ثنای تو باخت
جانم ز نهیب کودک آسا	با حرص بباخت جفت باطا
چون سنت تست آنک من	پیر خردست باب من
چون طفل دگر بروی بتازم	سرماک آرزو ببازم
بسیار در هوس گزیدم	با نفس جنابها کشیدم
بود از قبل گرو بدعوی	از من دین و ز نفس دنیی

تعلیم بداد نفس غدار | پس گفت جناب یاد میدار
وین از کف من برایگان برد | سرمایهٔ عز آن جهان برد
جانم قسمش بمصطفی داد | نفس آنچه ببرد جمله وا داد

استغاثت و استعانت نمودن از حضرت رسالت

ای قافله شناخت غیب | وی قافله سالار جیش غیب
مجروح دلم قصاصم از تست | غرقه شده‌ام خلاصم از تست
بر من ستم است ازین ستمگاه | ای داور داوران علی الله
بگداخت فلک مرا به بیداد | ای شاه فلک غلام فریاد
محنت زده‌ام ز ظلم اشرار | ای عادل خیرمند زنهار
خصمم بسر من اند احباب | ای هم تو شفیع خلق دریاب
دل در فزعم ز ظلم هر خس | تعویذ دلم قبول تو بس
تو دست بفرق من فرود کن | گر رد کندم زمانه گو کن
با داغ تو از جهان نترسم | خس چیست که از آسمان نترسم
آنکس که درش گدا و بانیست | از جور دو تارکی زبانیست

شرح دادن احوال خویش بخدمت حضرت نبوی

یک چند بدم شکسته دندان	از بهر دو نان بسنگ دندان
آخر چو دلم هوای تو جست	دندان من از ثنای تو رست
آری تویی احسن البرایا	روید ز ثنای تو ثنایا
ز اقبال توام بکام خاطر	دندان خرد برآمد آخر
وین حرص مرا بخیت از جای	هر روز ندانی که بود نان خای
مهر تو براه طاعتم برد	در بارگه قناعتم برد
ازادی باغ پرنعیم کرد	خرسندی داغ جهنم کرد

فصل در خرسندی خویش

خرسندی هست ملک پیوند	خرسندی چیست نقش خرسند
چندین بفسون دیو مردم	شد بست و دو سال عمر من گم
پس چون بدر تو باز خوردم	پیش تو قضای عمر کردم
بردم بدر تو سجدهٔ سهو	دادم شکست سجدهٔ لهو
چون دولت عقبی از در تست	درگاه کسان چه بایدم جست
دولت ز در تو جست باید	از درگه این و آن چه آید
در شوره کسی نمک نجوید	در بحر کسی نمک نجوید

151

صبح از سوی غرب کی بر آید	نور شرق هلال کی نماید
کاریست ز عقل دست شستن	در جای جنوب نعش جستن
چونانکه هم از خط محال است	گفتن که سهیل در شمال است

ایضاً فی تقریر احواله جمیعاً

بودم بسواد ناسپاسان	بر دست غرور ناشناسان
چون پاوگیان گرفته ماوا	در حجره جهل و خیل سودا
دیدم که ولایت نیاز است	ترک طمع و فرنگ آز است
بگریختم اندر آستانت	در شهرستان راستانت
خضرای دمن بدادم از چنگ	کردم بسواد اعظم آهنگ
افتاده بجملها حصولهم	افسد و قبیلها قبولهم
از آب و هوای حرص رستم	از قحط و وبای نفس جستم
کردم ز درت گریز را ساز	هم بر در تو گریختم باز
طفل از پی گریز خیزد	هم در بر دایگان گریزد

فصل فی التسلیم والرضا

با زادم از برای تمکین	در پیش تو روی خاک آگین

۱۵۳

مرغی بدم از نشیمن راز | چون رسید تو آمدم باواز
خوکرده ام از عنایت تو | اندر قفص هدایت تو
هر سو که برون شوم بپرواز | آهنگ سوی قفص کنم باز
چون باز بقصد کین نپرم | نه دیده کنم نه سینه درم
چون زاغ نخواهم اختیاری | از پهلوی گرگ طعمه خواری
نشوم چه غراب نابسامان | انجیر خور از درخت خامان
آن به که چه سخت کبوتر | روزی خورم از دهان یاور
چون طوطی غمز کس نگویم | چون هدهد راز کس نجویم
چون سارکست روغنی تن | هرگز ملخی نخورد از من
چون بلبل اگرچه نغز گویم | آزارش کرمکی نجویم
چون بوم خرابها گزینم | تا منظر ناکسان نه بینم
طاوس روضهٔ یقین را | سیمرغ شکوه قاف دین را
بر خوان چه تو بهشت سالار | هستم چه همای استخوان خوار
باسعی تو در برم بتاثیر | گشت آن همه استخوان تباشیر

فصل فی الشکر والعزلت

۱۵۴

جانم ز نوال خلق لب کرد | گر دست تو شد نواله پرورد
آلوده کشمشی نیم من | زان پاک معانیم چو جوزی
این سحر حلال می نماید | زان طبع حلال خوار زاید
اصحاب که فقره فقر دارند | قوتم ز پنیر و سرکه آرند
زان سرکه و زان پنیر طاهر | جوزی می و شیر زاد خاطر
تا گفت که سرکه از می آید | و ز شیر همی پنیر زاید
این طرفه که می‌پسندد ضمیرم | از سرکه می از پنیر شیرم
تحریم نخورم چو کامرانان | اولی رز و خون بی زبانان
شیرم نرسد بخوان اخوان | خمسه من سبع الوان
چون آدم اگر کنم تقصیر | عورت پوشی ز برگ انجیر
سوم بهر مغان آز ورنی | آتش خواری ز آب انگور
تا دختر رز طلاق دادم | هم جفت عروس دین فتادم
شرعم بطلاق این قسم داد | گر رجعت این نیاورم یاد
آن کو ز قریش جفت گیرد | فرزند مجوس کی پذیرد

فصل آخر فی حسب حاله

رفت آنکه بجستن معاشم		دیدی دو زبان چو دو شاخم
امروز بیک زبان چو خنجر		افگنده همه زبان بگوهر
زین پیش نه باهم آهنین بود		وصف تو بروغنش بیالود
اقبال تو بد نه طالع من		گر آهن من گشاده روغن
در هفت خزانه نیست بالله		روغن گری از زبان من به
این هفت چراغ کاختر انند		روغن ز چراغ من ستانند
گه بهر سخن دروغ زن بود		چون برگ سداب زیبق آلود
گه فیلسم نهانت راست گفتار		چون آینه و محک و معیار
طبع دگران ز من نه بینی		آیینه دروغ زن نه بینی
گر چرخ بذکر چند ناخوش		افگنده دهان من باتش
هم خود دهنم ز آتش ناب		شسته است بهفت خاک و هفت آب
از طبع تو ای جلال پیوند		اینک دهنم بدر بیا کند
آن در که نهان نه آشکار است		نی شی و دو بلکه صد هزار است
زین پیش زبان من بگفتار		بودی جنب از ثنای اغیار
زان سوی دهان شکاب بارم		تا غسل جنابتش برآرم

١٥٥

سوگند بهشت خلد عالم / یعنی بجمالت ای مکرم
سوگند بکوثر روان بخش / یعنی بجد بشت ای جهان بخش
سوگند به سحر آتشین تف / یعنی بضمیرت ای سخی کف
سوگند بپاسخ سخنور / یعنی بزبانت ای ملک فر
سوگند بتاج تارک ماه / یعنی بسریرت ای شهنشاه
سوگند بطوق حلق ابرار / یعنی بکمندت ای جهاندار
سوگند بذات لیلة القدر / یعنی بعذارت ای جهان صدر
سوگند بعید عالم افروز / یعنی بجبینت ای عدو سوز
سوگند بجزر عمر پیوند / یعنی بمحبت ای خداوند
گر تا سخن از ضمیر زاید / خاقانی جز ترا ستاید
الا که ثنا نه زد تو در دین / بنیاد ملک ملائک آیین
الا که کند بحرمت تو / مدح رفقا و امت تو
الا که کند ثنای اصحاب / یا مدحت والدین و احباب
گر جز تو بود جهان خداوم / پس من نه ز آدم نژادم
وز جز در تست سجده جایم / پس من نه بدیل بوالعلایم

عذار بالکسر [illegible] [illegible] ۱۵۶ [illegible]

چون خاصهٔ خدمت تو شایم | زی خواجه و پیشه گر آیم

دانی نتاید بزندگانی | از خادم کعبه پیلبانی

زی سایهٔ خلق چون دوم پیش | کاندر خنم ز سایهٔ خویش

با دل نزنم نفس نه با تن | ترسم که عدوی من شود من

جانم چو ز مردم است رنجور | از مهر گیا بترسم از دور

چون مار گزنده را شناسم | عذرست گر از قلم هراسم

از سیب دهان شیر دانم | از عین نبشته زان رمانم

دانم سر تیغ بی وفا را | چون گیرم برگ گندنا را

دارم گه موج بحر یاد | از کشتی حذر کنم که باد

فصل

شیروس نهندم اهل شروان | آری استم نهفت نتوان

گویند گر ستش بلا و سستی | میلش سوی ما زیاد و سستی

چون نحل چرا ای مگزیدی | چون نخل گیاه ما چریدی

از صحبت خلق امان نجستی | از قربت شه گران نجستی

جستی می صاف ارغوانی | آلات اغانی و غوانی

۱۵۷

اغانی بتشدید یا جمع اغنیه بالضم و تشدید یا و آن نوعیست از سرود و غوانی جمع غانیه و غانیه زنی که بحسن و ...

بودی زپی حضور اشراف — در بند سلاف همچو اسلاف

جنت همه کسان درین است — منحوس تسی است کاہل دین است

آخر به نحوست فراوان — از زهره چه کمترست کیوان

آخر چه کم است در ره دین — والائی آن و شوخی این

گو باش نحوست آشنایش — نه برزبر همه است جایش

بومی که نزاد نیست صادق — آخر چه کم از خروس فاسق

فصل در نعت حضرت سید المرسلین بطریق خطاب

ای وصف تو خلد خاطر من — چرب آخر روز آخر من

ای پیش نهاد من هوایت — دیباچه طبع من ثنایت

زانگه که سرشت فضل مولی — با طیب ثنات طینت من

زین طیب گر آن ثنا برآید — مغز ملکان معطر آید

روزی که اجل رسد فرازم — زان طیب حنوط خویش سازم

فردا ثقلین چو سر برآرند — هم اجر و هم اجری از تو دارند

من گرچه نه اهل پایگاهم — راتب ز مراتب تو خواهم

هر خار خسه که در دلم رست — تریاق شفا شفاعت تست

۱۵۸

تایید تو باد دستگیرم	تلقین تو خاطر ضمیرم
رایات ترا ظلل بینام	آیات ترا بدل بینام
منام لباس کار و بارت	تسلیم طراز چار یارت
هرگز مبرا و ناصبی ای	از خیمه دین تو طنابی
تا خرگه ازرق ست برپای	بادا سر خیمه تو برجای
کعبه تو مصدر بقا باد	قرآن تو مسور شفا باد
دندانه قصر بارگاهت	دندان شکن عدو جاهت
لفظ تو گره گشای اسرار	فرمان تو حلق بند اشرار
اصحاب تو از مثال تقدیر	اقطاع دهان عالم پیر
اجرا کش لشکرت فلک باد	لشکر کش امت ملک باد

المقالة السادسة فی وصف الشام والموصل و صحابة بتولا البلاد خصوصاً فی مدح الصاحب الاجل ملک الوزرا سعادت بیت السید جمال الدین موصلی و اشناس خویش که با عتاب کند

ای دیده چرخ دیدبان هم	طباخ زمین آسمان هم
ای روی شناس هفت خضرا	زیور ده شش عروس رعنا

ای یک سره چشم و خفتنی نی ‖ ای حلقه زبان و گفتنی نی

باغ از تو حلها گران باره ‖ عنابی پوش و فستقی وار

بر گنبد فستقی به سر ماه ‖ عنابی کرده کسوت ماه

چون چرخ نطاق مه گسسته است ‖ زرین کمرش ز کیسه تست

کوه از پی حکم تو کمربست ‖ کان از کرم تو کیسه بربست

خوین تو کنی همه در و دشت ‖ از نشتر زر بزین نگون گشت

باز زین نیشتر بر اسی ‖ خون از رگ تیره شب کشائی

از قوت نشتر تو پیوست ‖ خون در دل سنگ چون جگر بست

ای تاج سران نثار شکرت ‖ خاقانی طوق دار شکرت

زین بنده طوق دار سربار ‖ سر لعل بها قبول کن باز

سلطان نه و با سیچ همدم ‖ سلطان چه خلیفه و خضر هم

دانم سفر حجاز کردی ‖ چون خضر بچشمه باز خوردی

اول ز عراق در گرفتی ‖ بر درگه شه مقر گرفتی

از مهر سجود درگه شاه ‖ راکع گشتی چو دال درگاه

هم جهت رخش خویش و هم راه ‖ زخشان کردی بداغ سلطان

شرح بیت چون چرخ الخ یعنی چون آسمان نطاق مه را بست ...

رؤیت ز عراق یافت در حال | چون قاف عراق خال اجلال

شد خال عراق لعل تخشت | شد عین عراق لعل تخشت

نه عین عراق لعل وارست | بل خاک عراق لعل بارست

از خاک عراق در گذشتی | راه بغداد در نوشتی

دیدی حرم خلافت آباد | در عرصهٔ باغ دار بغداد

زی دار خلافه تافتی روی | زان خاک چو نافه یافتی بوی

بر دست خلیفه بوسه دادی | بر چشمه و جله واکشادی

زان دست هزار چشمه زاده است | دجله لقب یکی فتاده است

زانجا به زمین کوفه راندی | بر مشهد کوفه جان فشاندی

در بادیه تاختی عرب وار | بر کوه چو چرخ ناقه رفتار

بر دشت عرب مکان گرفتی | احرام عراقیان گرفتی

در مکه چو سیم مکه بودی | یعنی همه تن کرم نمودی

زانجا سفر مدینه کردی | گنج همگان خزینه کردی

هر کو کنف مدینه بیند | جز دولت سرمدی نه بیند

دیدی به عیان ز نور یاسین | در خط مدینه صورت دین

سنویسی مدینه پس بخوانش — نه صورت دین بود و مبانیش

اکنون هم ازین قدم به یک گام — بزرن نه مدینه تا حد شام

در مدح شام و موصل گوید در خطابی که با آفتاب کند

ای تیغ در حرکات وصل و هجران — که بابل جوی و گه خراسان

ای تر ز آب و هوای خاک بابل — تب لرزه و صرع کرده حاصل

صحت گه تو قلمرو شام است — جانداروی تو قلمرو شام است

آخر چه فسرده و چه زرد بالت — زین گردش صد هزار سالت

بر گرد زرد و پنج و هفت پرده — این قطب و سپهر سال خورده

اینک خط موصل و حد شام — قطب هدی و سپهر اسلام

قطبی که ترا زوال ندهد — چرخی که ترا وبال ندهد

آن چرخ محیط بر دو گیتی است — وان قطب قوام هر دو گیتی

جدا از فلک و نهاد خامش — وین بوقلمون صبح و شامش

بی آنکه سپاس هیچ خام است — در کشور شام صبح و شام است

دو جهان بسه حرف شام بر خاست — بل هر دو از آن سه حرف بر خاست

خاصه الفی ست در میان جای — سین بر سر شست و میم بر پای

[illegible]

همچون شبه زنگ بسته زیور	خلخال بپای و تاج بر سر
شام از الفی که در میان داشت	بر چرخ عمود صبح افراشت
خود صبح دوم که نور عام است	وز دانه تاج مهین شام است
فرزند سعادت زمین اوست	بل مادر احتشام دین اوست
زین قسمه چین بهر دین را	فخرست مشیمه زمین را
بهر زو خلف نژاد ناناک	از پشت فلک مشیمه خاک
جسمیست زمین بهفت اندام	نافش عربست و پشت او شام
شام از پی رهروان چنانست	چون چرخ ز راه کهکشانست
در خدمت شاه شام پیوست	چرخ از ره کهکشان کمر بست
چه چرخ و چه راه کهکشانش	چه خوشه و دانه در میانش
آن خوشه و دانه هست بادام	دانهء و گهی ز خرمن شام

در نکوهش مصر

مصرا رچه لطیف جایگاه است	از دانه گشت شامگاه است
گاهی که چو دانه خبانست	نه قوت جسم و ام جانست
گاهی که چو خوشه داس دار است	داسیکه خلنده تر ز خار است

۱۲۳

آن داس چشم دین در افتاد	خونابه ز چشم دین برون داد
خورشید بچنگ مصریان است	چون خوشه ستان کشیده در است
سطری که شکسته اند نامش	حرفی شمر از شمار شامش
کان حرف که انتهای شام است	خود اول مصر از و تمام است
از دفتر شام در اقالیم	مصرست سقط چو حرف ترخیم

در ستایش شام

شام از دو جهان مثال دارد	با مصر چه اتصال دارد
خال رخ مصر گشت پنهان	در نقطهٔ خال شام خذلان
زین خال سیه که چهره بگرفت	گر شرح زبان کشید نشگفت
بر مصر نقط منقی مصر است	زیرا نقطی هزار مصر است
شام است سفرگه ملائک	پیشنگه صادقان سالک
هم مکتب علم انبیا اوست	هم مشرب جان اصفیا اوست
شام است بسی شکسته (?) است	سر حد (?) خلف جهان گشایست
موصل حرم نجات بخش است	… ارم حیات بخش است
عرش است لبر صفه حرم در	سدره است لباس حصار …

در مدح موصل و صاحب و صدر الوزرا جمال الدین

زهی در صاحب جهاندار | سدره صفت ست او عرش کردار

بل عرش ظلال حشمت اوست | بل سدره نهال نعمت اوست

موصل فلکی ست از عجایب | بیت المعمور کاخ صاحب

موصل نه که عالم سوم خوان | صاحب نه که آدم دوم دان

تخمیر گلش جناح دیده | تشریف ید اللهش رسیده

آب و گلش از ولایت جان | شایسته نفخ روح یزدان

تا آدم ثانی آمد از جاه | در هفت زمین خلیفة الله

در گوش ملائکه بهر دم | بانگ آید کاسجدوا لآدم

چارم فلک است خاک موصل | خورشید و مسیح صدر مفضل

خورشید کرم نشسته بر تخت | آوازکنان منادی بخت

کای منتظران صبح ویحک | صبح ابدی بر آمد اینک

ایاکم والصلوة خیزید | در سجده صبحدم گریزید

سر بر زد از آسمان انعام | خورشید کرم بمشرق شام

تا مشرق از زمین شام است | شام اکنون صبح احتشام است

خورشید فلک موافقت کرد — از مشرق شام سر بر آورد

زین مشرق وار ملک احسان — رفت آب ممالک خراسان

انصد عراق و صاحب شام — بل صاحب صدر کل اسلام

کسرول کسری از وجودش — جبر پر جبرئیل جودش

هم صاحب صاحب افسرانست — هم افسر صاحب القران است

زان ثابت ثاقب است آرایش — کز گنبد هشتم است جایش

گردون که رفیع تر جنابیست — از باران کفش حبابی است

خورشید که برترین شهابیست — از سایه همتش خیالیست

با معجز دست نور فاشش — جم کیست و جهان نمای جامش

جم پیش کسی چه پایه دارد — گو دست جهان نمای دارد

هر چه از خط جام یافته جم — او از خط دست بیند آن هم

آنکس که یکی نما از شست — داند که ز جام به بود دست

خون دل کس کجا گوارد — آن خون دلی که جام دارد

دست آیه ترجمان عقل است — جام آفت کاروان عقل است

خود صورت جام چیست جز خام — کی جامع پختگی بود خام

۱۶۶

جام است و باقی اهل ملت	اینک بمیانه حرف علت
باهم که بهند سها و خورشید	یا دست جمال و جام جمشید
جمشید جمال را عیال است	فخر عجم و آتش از جمال است

باز آمدن بسر حدیث شاه و مخاطبه کردن با آفتاب و تحریض نمودن او را بر سفر شام و تخلص بمدح موصل و صاحب او

گردد ز حریمش جواز یابے	گم کرده عمر باز یابے
بینی حرم رفیع قدرش	عرش آمده در طواف صدرش
سلطان کرم در و نشسته	از سایه صدر تکیه بسته
تکیه زده بر پر ملائک	چون متکئین علی الارائک
احسانش سوال قحط قحطان	ایوانش بهشت عدن عدنان
جبریل کمینه میهمانش	فردوس کمینه نقابه آنش
جمع آمده بهر حرمت و باس	ادریس و مسیح و خضر و الیاس
بسته کمران چو حلقه در خم	کیخسرو و سام و زال و رستم
هر سو هم خورش هزار دربان	چون حاتم و معن و سیف و نعمان
سنبلی جبرجه دلت تعجیل	جیحون و فرات و دجله و نیل

پاسنگ گهر نگاه احسان | جودی دهری قاف دشواران

روزی طلب آمده و مادم | دیو و ملک و پری و مردم

در صورت جسمی آمده پاک | ارواح و عقول و نفس و ادراک

از خشم و رضاش گشته مشهور | خلد و سقر و زبانیه و حور

استاده به صلح و جدل باهم | آب و گل و باد و نار عالم

از بهر سپند صدر اوراق | از طره بام و حلقه در

آویخته شخص بخل بینی | که تو و وشش کرده زبر بینی

عدلش در ظلم دگر بسته | جودش سر بخل بر گرفته

زان روز که بخل را بر انداخت | کس صورت بخل باز نشناخت

از انبه سائلان دمادم | از اهل زمین و آسمان هم

صدرش عرفات و مشعر آمد | کاخش عرصات محشر آمد

گویی که سحاب جودش اندر | سیلیست نخاش سائل آور

تا در کف او سپرد خلاق | گنج کرم و کلید ارزاق

از ابر سخاش یک سنا برق | در سیم فتاد گفت انا الحرق

او را بشنید حق گمان برد | خلقش که ز تاب جود بفشرد

بر شاخ تماش سوخت حالی | بر داو بیا و لا آبالی
تا چرخ بنفشجی است سوالش | یک چشم چو نرگس اندا عاش
آن سایه سرفراز کو رست | از بهر نگون سری احد است
انداش که بازترا نا زابستر | چون چاه ذقن نگون نکوتر
تا قبضه سواد شش جهت کرد | شادروان کرم بگسترد
بگرفت ز خاک این خرافات | شادروانش غبار آفات
هر دانه که خوشه فلک زاد | کیوان بز کوه قطب او داد
وانچه از شجر بهشت برخاست | سم صاع سر سعادتش راست
هر چه از مه و مهر سالها زاد | از خاک ستد بباد بر داد
کان کس که بچرخ جاه بخشد | کی زاده مهر و ماه بخشد
گفتا کف من بجای وانگه | زر زاید مهر و سیم از مه
زین پس همه نور ناب بخشم | صلت مه و آفتاب بخشم
آباد بر این سپهر رفعت | مه صلت و آفتاب خلعت
در خدمت اوست هر که پذرفت | مه توزری و آفتاب زر لفت
هر خلعه کزو تن ولی یافت | خورشید بسیج با ولی یافت

وانرا که کله عطای او گشت — ناه انگاه قبای او گشت
ای عالم ازین نظام تا نی — زاقبال چه یافتی ندانی
ای آدم ازین خلف که داری — الحق پدر چه بختیاری

خطاب بآفتاب عالمتاب

ای قرصهٔ آفتاب ہان خیز — وز ظل جمال وین درآویز
زان خورشید کواکب افروز — خورشیدی و کوکبی درآموز
در بند میان بپاسبانی — بکشای زبان تبرجمانی
تا پیش سریر او بپوئی — شکر حرم مدینه گوئی
تا شرح دہی بصد عبارت — خوشنود ہی که از عمارت
تا که چه عجب گرش وجاگوست — خود کعبه که جای حضرت او ست
هر صبح رود زآب جاہش — کعبه بسلام بارگاہش
ایام بجود خجل فرو ماند — اول که نظام ثانیش خواند
کانکس که ملک شهش غلام است — چون گویم ثانی نظام است
گر جمع کنی بآزمایش — آب کف دست و خاک پایش
زان آب و گل از صواب بینید — حق صد چو نظام آفریند

۱۷۰

در دین چو خلیل چشم باز است	زان بتکده سوز و کعبه ساز است
نامش بطراز آن جهانی	کرو نار قسم خلیل ثانی
شهود بره ورحبت از بس قدر	نقش الحجر ست نام آن صدر
تیر فلک ارچه سحرکار است	در حضرت او دوات دار است
آن دست و دوات فرخش بین	زراد سلاح خانهٔ دین
زان خامه که دیو خام را سوخت	جبریل سلاح شوری آموخت
چرخ افسر آفتاب بگداخت	خالی ز حلی دوات او ساخت
آن لوح و قلم کجا ازل راست	محتاج دوات صدر والاست

در صفت قلم

هست از قسم مهره دار کلکش	هست آتش مشکبار کلکش
تریاک گر غبار غم دین	زان مهره نمای مار زرین
هم جان ببر ز مار زر تام	گر مهرهٔ مار دارد ایام
خورد آتش بدعه کلک زرتش	فی طرفه که آتش است خورش
شهد است تن و بیانش فرید	چینیش لباس و هندیش سیر
روزی ده ده سال قحط دنیاست	مصریش سنر که یوسف آساست

حیلهٔ معده است و بیخ اندام | اما رمضان خورست ما دام
بر روزه خورد او زرد روی | زین روی سرش برند گوئی
بیمار بمزاج و طفل حال است | گر روزه خورد دهد و حلال است
صفرا دارد و همه رگ و پی | سودای سیاه چون کند قی
آید سوی بحر تیره و شور | چون غواصان نگون سر و عور
تا ناکه به قعر چیست کوهسر | کاب بهشتش سپید کند سر
آبستن و هیچ در شکم نی | زایند و لعبتان سه معنی
می نالد و نیستش قراری | نالند بگاه زادن آری

در مدح جمال الدین

ای قرز خط حکم تو خطرناک | پرگار سپهر و نقطهٔ خاک
بر دست تو ای محمد احسان | شیطان نیاز شد مسلمان
از جود تو است جهان امید | کان در سفر است همچو خورشید
وز دست تو زیر پای دنیا | در موج زنست همچو دریا
بر بیضهٔ عدل شهریاری | در روضهٔ فضل نوبهاری
تازه به بقای تست عالم | ای عالمی از فنا مسلم

گوهر که سلاله ایست از نور | ارحام جبال از وست معمور
مشاطه شده ست آفتابش | گلگونه شده ست نور تابش
گردون شده دایه کمالش | پرورده به شش هزار سالش
هر گوهر کآتشین مثال است | پرورده شش هزار سال است
تو گوهر کان لایزالی | یعنی که سلالهٔ جلالی
از نقطهٔ آفتاب فرمان | اندر رحم زمین ایمان
سلطان ازلت بعالم فرد | در هفت هزار سال پرورد
تعظیم فزودی اهل دین را | وین پانصد سال آخرین را
آراست فلک بچو تو سلطان | تاج شرف چهار ارکان
حرصی که نه با عطات یار است | خوار است چو خاک و خاک خوار است
خاک است دهندهٔ زر پاک | تو داده چو خاک زادهٔ خاک
آزی که به نعمت تو پیوست | آیا جگرش چه سیرها ست
حرصی که ببیند توشتافت | یارب معده اش چه هیضه ها یافت
کس نیست طبیب این معانی | آن سده و هیضه ها تو دانی
هم کاسه حرص تست عنقا | همشیره جود تست دریا

جود تو که وایگان دنیاست	تاراج ده یتیم دریاست
ای چون شفقا یتیم پرور	تاراج یتیم بحر و گوهر
نه کنیت تست بوالیتامی	غارت چه کنی یتیم دریا
صیت کرمت چو کعبه شد فاش	با کعبه چه کردی ای کرم پاش
کعبه ز وجود تو چه دیده است	از میوهٔ جود تو چه چیده است
تا خلعت کعبه هم تو سازی	اعلام خلیفتی طرازی
در صدر تو از سیاست و باس	آینده نحوست آل عباس
دامست ز زر بی شمارت	بر کعبه ز راه سیل وارث
گر بوسه از رکان مکه	زرین سگی آستان مکه
کعبه ز تو سر جاودان یافت	مکه به ثبات از مکان یافت
گر روم و خزر خراج خواهد	از خلخ و هند باج خواهد
قیصر ره روم در نوردد	نوبت زن میر مکه گردد
می آید رومی جهان جوی	داغ حبشی نهاده بر روی

در بیان صعود ستارهٔ شعری تخلص آن بکلک الوزرا جمال الدین

در طالع کعبه گاه تسییر	دارند منجمان تقدیر

١٧٤١

۱۷۵

گر زینبش هروان گروان | در بیت حیات ربع مسکون
شعری که بشام باز خوانند | رو غشک ز باغ مصر رانند
در طالع هر که او مکان یافت | پیرایهٔ ملک جاودان یافت
سادات عرب هم از کمالش | گردند پرستش اندر سالش
این اختر از آسمان برآید | بیت الله ازو منور آید
آن شعری ملک بخش مسعود | امروز تویی بعالم جود
تا ظن نشود بهیچ روی | در طالع کعبه چون تو شعری
او شعری و موصل آسمانست | برهان نزول تو خیالست
گر شام برے بحکم لشکر | صحرای عرب کنی معسکر
چتر تو بزیر پر جبریل | گیرند هزار میل در میل
نعل فرسان کنی زحل میخ | زرا و مبارزانت مریخ
زوبین ورا رث سماک رامح | سیاف کمینه سعد ذابح
قرص خور و راس گشته همبر | ترس زر واثر و هبا برابر
تعدل تو سیاستی براند | کاعرابی مال نابرد اند
با عدل تو آنچنان زند دم | کز مال نبشته در رمه هم

اعرابی بے مال و زر و محتاج | آید بخزانه داری حجاج
گویند قبائل از سر حال | کاهل العرب صدر و امن المال
در بادیه رانے از کرامات | بحری ز چهار جوی جنات
از حنظل سازے آب حیوان | روضه شگفانے از مغیلان
مصنع سازی ز حوض کوثر | مرتع کنی از بهشت انور
کافور کنے سموم در روے | طوبی سازی ز قوم در وی
سیل عرفات سازی از زر | ریگش همه دانهای گوهر
سازی پے نزهت روانها | در مزدلفه سمن ستانها
از بهر گذار بحر اخضر | پل سازی از منا بمشعر
از قوس قزح پلے بسازی | پس چارده طاق برفرازی
آئینه نهے بطاق پل بر | بر سان مناره سکندر
چون چارده مه شود در آفاق | مشهور پل چهارده طاق
گویند جمال معجزے ساخت | از قوس قزح پلی بپرداخت
انگشت بدر در نطاقش | زین پل که هلالی است طاقش
بر غنقار اے برگمارے | بر کوه صفا و مروه اش آری

بر کافهٔ مصریان نهی باج | از فرق عزیز بفگنی تاج
حصن هر آن بکه آرے | هیچ پاسبان بکه کارے
آری بزمین که مشهور | از هندستان درخت کافور
بستان کنج روان کنی هرنیم | آری تو ز مکه تا مدینه
ز آبای چشمها کشادن | شهرستانها بنا نهادن
از بهر دل تو نوح و هرمس | گردند درو گرو مهندس
گر وقت عمارت سلیمان | بنا بودی سپاه شیطان
از بهر عمارت تو عمدا | صفها سے ملک شوند بنا
از نار اثیر و آب کوثر | آهک سازند کوه وگرد در
از قلهٔ قاف سنگش آرند | باره ز ستاره برگذارند
صد پار بر آورند بهشت | صد باره ز بارهٔ سکندر
حوران بهر طیو رجنات | آرند درو قصور جنات
هر سو از طرب و سرور بینی | مقصور در آن قصور بینی
چون خانهٔ نحل یک بیک | نعمت کدها همه مشبک
قصری که بنام تو طرازند | زندانه اش ز آفتاب سازند

۱۶۵

در یکدم بی سپاس عصری / سازند ز کوه اساس قصری

خورشید و مه که ره نوردند / خشت زر و خشت سیم کردند

طیان ارم بدو در آیند / بر چرخ بنردبان بر آیند

از چشمهٔ خور گل آورندش / کاه اندره کهکشان بزندش

چون آن که و گل فراهم آید / تا وه فلک المحیط شاید

قصری و چه قصر گنج بر گنج / تو چون شه نحل و شاه شطرنج

بنهاده بسی پر درمیان جا / استاده سران کلاه در پا

شهری و چه شهر داد بر داد / خوانده فلکش محمد آباد

گردون نهم زمینش خوانند / بل کشور هشتمینش خوانند

پاکان که درو مقام سازند / فخر البلدانش نام سازند

ابلیس چو بیند این شتابت / کادم ز تو یافت این نیابت

در سجدهٔ آدم از دل و جان / می آید انت خیر گویان

پس زان سوی قاف بر کند پا / سازد و سر چه قبلیس [illegible]

چون یکنت که از تو بیند / [illegible] که به گذشت

باز رفته کند به نیم ساعت / آن هزار ساله طاعت

آوازه برود ز نسل آدم	در چار کنار هر دو عالم
کابلیس ز کفر شد مجرد	در عهد جمال دین محمد
ای جان محمد اندر اسلام	تا زنده بجان چون تو همنام
نامت محمدی وفا کرد	خود نام نکو کجا خطا کرد

فصل نهم در مدح و فضل او

از سوره معجز و کرامات	آموختی آیت مقامات
زان هرچه ز معجزات او خاست	در عین کرامت تو پیداست
بر دعوت مصطفی به ترتیب	برهان آمد تکلم الذئب
هر معجزه قدرتی ز قدر دوست	امروز تکلم الحجر هست
با تاج رسل درخت یکبار	آمد بموافقت سوی غار
هر سو که خیام و خرگه تست	طوبی همه سال همره تست
جمعی ز دو دست سید الناس	سیراب شدند از یکی طاس
کردی همه خلق را بیک دست	سیراب عطا درین نگون طشت
هنگام جحود جیش گمراه	بشکافت بنان مصطفی ماه
قهر تو بر آسمان گذر یافت	از هیبتش آفتاب بشکافت

۱۶۹

کیوان سپهر فا سماک قدرا | رضوان کنف بهشت صدرا
در وصف تو آنچه وهم راندست | گفتار نماند و مدح ماندست
زان سوی ثنای تو سخن نیست | جاییست که جای دم زدن نیست
اندیشه درین ثناست گمراه | زین بیش ثنا نبود نه والله
تا گفته و عاجزم و گذارم | در خاتمت کتابش آرم

در مدح شیخ الاسلام ضیاء الدین عمر نسایی

خاشاک ز هم آشین حدیقه | از مدحت سید الطریقه
نوری که سواد آسمانهاست | از ظل ضیاء دین عمر خاست
در نور رهی مصور هستی | هم شیخ شیوخ عمر هستی
آن پیکر صدق و جان تحقیق | آن گوهر عشق و کان توفیق
خوان کرم و خزانه بهر | خاص حرم و خلاصه سر
پاشنده گنج فقر عمر | صد گنج روان بنقش اندر
جز اشک نشسته گرد و نقش | جز نیست نه جسته تا نخی نقش
آن دلق گران بران سبکروح | بر آب خضر سفینهٔ نوح
آن دلق کبود شش آسمان است | او مه دل و آفتاب جان است

۱۸۰

ماهی ست ولش رونده لیکن / از نقص خسوف و کلفه ایمن

اسلام گرفت روشنائی / از سایهٔ عمر نسائی

مخدوم خواص روزگار اوست / سلطان مشایخ کبار اوست

شبلی قدم و جنید قال است / سفیان سخن و فضیل حال است

تسکین ده درد بویزید اوست / تلقین ده علم بوسعید اوست

موصل به لقای آن نکونام / قربان ده خاوران و بسطام

از خوف و رجا دلش جهانیست / از میغ و خور اندرو نشانیست

هم خنده و هم سرشک بارد / گوئی تشکال هند دارد

جلبیش بره قوافل غیب / تباع درصد شماره زهی جیب

در سینه اش از جواهر سر / بحرست صدف زهی جواهر

از آتش دل گدازش افتاد / بگداخت بدیده موج برداد

در گریه اش اشک چشم پیداست / آن جواهر سینه مصفاست

سجاده ز عالم فسرده / در صومعهٔ مسیح برده

افگنده هزار سفره از نور / پیش نقبای بیت معمور

کعبه ست و حرم همه درون سویش / مروه است و صفا و زانوش

[illegible]

شیخ حرم و مرید کعبه — اعلی العبد الحبیب کعبه
از نقش الف که نقش او بود — در حرف دوم زنامش افزود
در حلقهٔ دین بن عمر نام — پس عامر کعبه گشت بادام
در گوش شش گفته پیک درگاه — کای عامر کعبه عمرک الله
چون ابر برآمده ز موصل — از بحر سخای صاحب تفضیل
بر سنگ حرم گهر فشانده — بر خاک مدینه زر فشانده
چون روز فروشده مجرد — در روزن مرقد محمد
دیده ملکان رقیب بیدار — بر دامن خوابگاه مختار
مختار شنیده بانگ نالیش — از خواب درآمده برالیش
گستاخ گرفته در برش تنگ — او کرده بدست پوشش آهنگ
از خضر لبش آب خضر خورده — وز دستش خرقه تازه کرده
دانست که در حریم رحمان — شیر الله است حی و یقظان
پس رفته چو مشتری سوی قوس — از روضهٔ مصطفی بفردوس
زاد و پس مدرسی شنوده — در حال معیشه درس بوده
زاد و پس گرفته وقت رجعت — حرزی زپی کمال رفعت

آورده بتحفه نزد صاحب	صدر الوزرا ابو المناقب
پیری که بیانگ سر و مریدش	احرار همه جهان عبیدش
زنگی ده جان عاشقان اوست	نزل افگن خوان صادقان اوست
خاقانی هست زله خواهش	از زله خوان صبحگاهش
مشتاق لقای اوست جامی	یارب بلقای او رسانش
دانم که چه داند این نفس چیست	اندیشه کند که نامش کیست
گوینده تراست عاشق چیست	زنده نفسی که گشته تست
آزاده ولی ست بندگی کوش	صوفی صفتی ست ششتری پوش
رومی صلب ست لیک محرم +	زنگی طربست لیک بی غم

فی معنی التصوف

معنی طلب از لباس بگذر	دیبا پوشی ز کعبه خوشتر +
کان پیران کاسمان سرشتند	خرقه ز درون نفس پوشند
هر چند نهفته صوفی آساست	آن معنی صوفیانه گل راست
گردون کبود جامه را بین	ضحاک مزاج اژدها کین +
خورشید سپید پوش بنگر	جمشید سخا و عدل پرور

چه نقص کراسه را که بر حرف — پیرایه کنند زر و شنگرف

چه زیان که بود عروس قرآن — در حجلهٔ زرد و سرخ پنهان

در قرآنی که حق گذارد — پنج آیت زر خلل نیارد

بر هر که غرور چیره گردد — زین نطق طیور طیره گردد

ای منکر جان معنی اندیش — کز صورت جامه نگذری بیش

کی دانی کین سخن چه گفته است — خاقانی ازین سخن چه جسته است

تو خال عروس این معانی — الالفاظ نگس ناه اسنی

ای گشته چو آهن آتشین جان — پس در خشنی شده چو سوهان

خامی کنی از تشوی خشن دار — تا زخم نخورده خشن وار

یک زخم بخور تمام مخروش — پس جامهٔ زخم خورده میپوش

افگنده چار میخ آزرے — پس دلق هزار میخ سازی

یک میخ هوا ز سینه برکن — پس لاف هزار میخ بر زن

تا میخ هوات سخت پیچ است — درع خرد تو سست میخ است

زین درع که جستنیست مشهود — یک میخ و هزار درع داود

فصل فی معارف الصوفیه

زین نطق یعنی نطق طیور یعنی طیره بر وزن خیره خجلت و خجل را گویند و معنی [illegible] آمده است [illegible] آتشین درشت و خشن شده [illegible] جان آتشین داری [illegible] سوزنده و آزارنده مردم و ظاهر لباس سخت درشت [illegible] اهل صفات [illegible] این معنی [illegible]

[illegible]

صوفی طلبی برون ز رنگ است	رنگ از خم این جهان تنگ است
صافی ز خمی گرفت در دست	کین رنگ صفاست گیرم از هست
رنگی که نهاد صوفیان راست	از خمکدهای آنجهان خاست
این رنگ ز فقر بی نشانست	بی رنگی رنگ صوفیانست
فقرت نه هنوز تا بیکدم	نا هی سه طلاق هر دو عالم
این عالم گرچه منزل تست	ویلیز سراچهٔ دل تست
در معدن تر النعیم الوان	تو بسته قحط سال کنعان
در کنعان زان توقف تست	کین چاه تو چاه یوسف تست
زین گرگ کهن جهان عذار	این یوسف تازه را نگه دار
صوفی که صفاست گوهرش را	چه کفش و چه تاج زر سرش را
بی تاج بپای مالد از ناز	سر مالش کفش را دهد باز
اکنون تو ز سر شناس نی پای	نه کفش خرد نه تاج فرسای
گر تاج دهی غرور داند	ور کفش خری فریب خواند
چون تاج فراز فرق منشین	چون کفش صفت نعال که برین
نه پای گزین نه سر نشین باش	گه گه چه کمر میان گزین باش

۱۸۵

شرح

۱۸۶

چون از تو سپیده‌ای نیاید — پس اول و آخرت چه باید
آدم نه گر ابتدا و رآسیه — احمد نه گر انتها سراسیه
دانی که نه بیدقی و نه شه باش — نه باز پس و نه پیشگاه باش
شه نی که ز سروری زنی دم — بیدق نه که پیش و شوی کم
شه وقت عزی شکار باشد — بیدق همه زخم خوار باشد
هم بیدق باش زخم خواره — پیش شه خویش پیشکاره
طوق شرف از کجا بپوشی — تا دست قفازنان نپوشی
صوفی که بذات او رسد نور — چندان ز صفات خود شود دور
کو ماند خشک جان ساده — در عرض قفای شه نهاده
تا هر که قفاش بیشتر زد — بر دستش او سپه بیشتر زد
هر شمشیری که زو سر انداخت — مفتاح نجات نام او ساخت
وانکس که ز سر کلاه بردش — بخشنده تاج زر شمردش
چون در تو ازین صفت صفا نیست — لافی تو که صوفیم روا نیست
چون بحر کبود رنگ بودن — وانگه ز نهان نهنگ بودن
چون تیغ کبود پوشی از ست — کز رخ گهر درونش پیداست

۱۸۴

هر نفس راست آنجا سخنی	آن به که ز شیخ باز دانی
در مجلس شیخ جان برافروز	در مکتب شیخ دین در آموز
کان علم که زو مساک برافروخت	از شیخ شیوخ عمر آموخت
دین گنج بقاست این وقیقه	از شیخ ستنوعلی الحقیقه
کین حافظه قد صفات او راست	این واسطه عقد ذات او راست
عقل از پی وصف او سخن گشت	وصفش به ضمیر من گشت

در مدح برهان الحق رضی الدین خزاعی

عکسی ست همه ضمیر واسع		از فکر رضی دین خزاعی
برهان الحق وحید عالم		بل حاذق و محقق و محق هم
ختم الفضلا لعلم اول		بل افضل و مفضل و مفضل
فهرست مکارم از ول و هم		بل اکرم و مکرم و مکرم
ساحر که نطق لیک صادق		ساحر چه که موسی حقائق
ثعبان قلم و کلیم قالت		عیسی نفس و خلیل حالت
از سحر سرام شسته کیهان		آن سحر حلال زاهی ثعبان
رسته موی بها بر دل آتش	در	زان آب حیات بخش آتش

[illegible]

استاد وده وو علم خوانش	خورشید ده وو وبیج دانش
چینی ست بنقش خامه اش اندر	هندی ست بنقش نامه اش اندر
مانی فلکی ست خامه او	گنج ملکی ست نامه او
من هندوی چینی خامه او	سقلاب هند نامه او
آنجای که سحر هند باشد	سقلاب ز رازبان نباشد
دانست که مدت فراقش	شنید اکنون ز اشتیاقش
گر واپی امن این قلیل اشش	حرز رمز ز چهار نامه خویشش
همبر وار رمز رقد ز خامه اشش	با چهار کتاب چهار نامه اشش
فرض ست مدیح او بدین راه	ورنه من و مدح حاش لله
طوبی نفحات قطر خامه اش	جنت صفحات سطر نامه اش
عیار ز جمال قالت اوست	اقطار بذکر حالت اوست
گرچه بسخن گهر فروشد	دانم که چو این سخن نیوشد
داند که درین صناعت امروز	کس نیست چو من زمانه افروز
در نوبت من هر آنکه هستند	وزدان سخن بریده دستند

در ترشیح و تفضیل خود

[illegible]

دردی که زمین نظیر من نیست | کس را بجهان بپایه من نیست
زین پس همه از سخن سخن پرس | استاد سخنوری ز من پرس
یک ذره بدم ز [illegible] | خورشید شدم ز سایه عقل
خورشید سخن منم جهاندار | در پیش شاعرکان همه [illegible]
از من بسه مرتبه فزودند | سرمایه خود ز من فزودند
سرمایه خود اگرچه زر باشد | در حضرت [illegible] باشد
بی من همه گر قسم نمایند | هیچ اند همه چه نزد من آیند

در بیان نسبت خویش از طرف پدر که نساج بود

بودا همه نژاد من از سوی جد | در صنعت من کمال ابجد
نساج گر از ازل بمکتب من | با شوره کن بسته و ریسمان تن
هر شب که شود سپهر کاری | اطراف فلک چو پنبه زاری
زان پنبه کشند ریسمانم | آرند بکارگاه جانم
می بافم تار و پود معنی | از بهر وطای خسرو و موسی
بافم پی روح وقت کوشش | دستار سر روانی و نقشش
زان جامه که بافم از سر دیش | اطراز بنقش از طراز یاسین

۱۸۹

روزی ز مه مسافران افلاک — دراعه چیست و دلق پالاک

از آتش فکر و آب خاطر — بافم همه شب شعار و شاخه

شاید که بمعجزات لافم — کز آتش و آب جامه بافم

چادر بسر و این شعار بوزرنان — بر فرق سر خواهران گردون

چون بنشینم بحجره کارسک — در کارگه بزرگوارسک

دستارچه ملک طرازم — رنگ بند مسیح پاک سازم

گر کرم سخن تند من آنم — حاشا که به عنکبوت مانم

چون کرم قزم هستنده تاره — نی بافم عنکبوت کردار

ان خنجر عنکبوت خون خور — کز کرم قزم حلال خورتر

سکان جامه که عنکبوت بافد — از یک سر خار بر نتابد

کرم ارچه غذا ز راهبان یافت — بینی که شعار شاهدان یافت

من کرم قزم نه عنکبوتم — زان روی نهان و پاک قوتم

آنکس که جمالش چشم و ابروست — گر پرده نشین بود حق اوست

کرم ابر دو چشم دلبران داشت — روی از پس پرده زان نهان داشت

امروز منم طراز اشراف — خاقانیِ مبدع سخن باف

[illegible]

۱۶۰

[illegible]

[illegible]

حکمت یابی بگوشه خرسند	از صحبت گوشه گشته خرسند
چون کلمه‌دان بری اخلاص	قالی با قالن حضرت خاص

در بیان نسبت از طرف پدر که علی نجار بود

وز سوی پدر درودگر دان	استاد سخن سرای شروان
وز نسبت نطق بر نشانه	از قوس سپهر کرده شانه
چون وهم به چرخ برگمارم	چون گاو به چرخ طلش اندر آرم
از تیشهٔ طبع پیشکارم	صد طاق نه پیشکار دارم
رندی که ز رنده وام برآید	بر قامتش هر چه بشاید
کلبه‌م همه از درخت طوبی است	تخته همه شاخهای طوبی است
زان شاخه چوب و اب قفل سازم	زان تخته سریر جان طرازم
گوید پس یا کجا عملش	تا سازم عرش نشیند میلش
ترسم که سازه‌اش بخشم	تا مسطر و گونیاش بخشم
تا کلبهٔ من درین مکان است	شروان همه سال خیروان است
[illegible] حصن ناشی	بر خاطر [illegible] سخن تراشی

در بیان نسبت از طرف مادر که نساج بود

191

[illegible]

هشتم ز پی غذای جانور | با باغ نسب سوی ما

گنجینهٔ حکمت است جانم | زان بر همه کس نیاکیم

چون نخل چرا بوم برون دو | چون نعمت مطبخ اندرون

نه کلیچهٔ من گشته بینی | نه کاسهٔ من شکسته بینی

شوربا مهمان مطبخ من | دستی به عسل

در دیگ مباغ از آتش حس | خوردهٔ بزم ازلی مجالس

چون رشته باران کند تنگ بوی | گر مطبخ من بدو رسد بوی

دودی که ز مطبخم برآید | تر مغز فلک معطر آید

مرهم صفتان که روح زایند | روزه با بای من گشایند

از شیر و مدیح من یکسان | آید صفات و صفوه حلوا

شعرم پی ناتوان ناقه | سکباهی مزعفرست بالله

آن سکبار ست شرح اکبر | آوازه کشش و نوال آورد

چرب است از نکته نیست حقا | این کاسه سر نگون مینا

در لوزه اش از ضمیر من دان | این دهر قدیم کاسه گردان

از دست من این جهان چنفه | خو کرده با لقمه الخلیفه

۱۹۳

تا خاطر من نهاد خوانش	سکبا گذرد بنا دو انش
شهد سخنم شراب شافی است	بو نافع صوفیان صافی ست
در مجلس خاصگان که سور	ابیات منست صالح الجوز
هست از پی خوان زندگانی	خاقانی ابا پز معانی
زین خوان اباکه لطف نابند	صاحب مرضان مزه بیابند

در بیان نسبت از جانب عم که طبیب بود

در سوی عمم طبیب گوهر	بقراط سخن تهفت کشور
عقلم که هزار بحر صاف است	داروی شناس کوه قاف است
سوی سخنم نه کوه آوا	عیسی نفسم نه آسمان آسا
نه راه نشین فلک نشینم	شهروان فلک چهارمینم
همراه دویه کادم از جنان خورد	تخمش بزمین طبعم آورد
هست او دویهای من نوادر	از نهار ضمیر و چین خاطر
زان او دویهای صحت انگیز	هستم بنفس مفرح آمیز
هر گه که مفرحی کنم تو	گردد جگر حسود جو جو
کانکس که مفرحی بپرداخت	جالیش ببیان جو توان ساخت

نقطم که شفای غمگنان ست	طاعون روان طاعنان ست
روح الله دام محققان را	حمی الروح منافقان را
سحر دم من بوقت شبگیر	تسکین ده صد هزار تپ گیر
از شربت لفظ من قوی دان	شریان حیات اہل شروان
کونی که محمد خداداد	دارو که مرا عطا داد
او شرف و ذات او شرف	او کافی و دست او نجی کف
کوثر باز کف و بنانش	زوفا ز شرف رفو کنانش
دارو ده و عطر بخش جانست	ہمچون عیسی وجیه ازانست
لعنت گر دشمنان من اوست	صد رحمت باد بر چنین دوست
شستی جهلا که ناتمام اند	زین صحت فهم در سقام اند
چون غاریقون کریه و منکر	وز تربازرد و سم ستمگر
وانگاه چو نقش تربد آگین	قتال حسین دانش و دین

در بیان حسب حال خود

اکنون که ز حسب حالم	بشنو که چگونه است حالم
در بحر بلا فتاده ام پست	حیران چو صدف نه پا و نه دست

پس چرخ بود در شهوار | بشگافته سینه ام صدف وار
گه سوخته همچو سیم از تاب | گه گشته بدست غم چو سیماب
با ناخنه چشم روزگارم | با آبله روی اختیارم
آن ناخنه چیست درد دوران | وان آبله چیست شر شروان
شهبازم و شاه پر بریده | شهبازی روزگار دیده
در ملک بمانده صفر و آحاد | یعنی آه از نهیب حساد
چون گاو خراس تنگ میدان | گرد نقطه و بال گردان
از مقرعه زمانه جسته | گردن بطناب و چشم بسته
آن گاو خراس بین همه سال | کو چرخ زند نه وجد نه حال
پیشش همه چرب و آخر تر | لیکن نه بسا تا خورش سر
نه توشه بر او راه بس نی | لیکن بر او دسترس نی
همرنگ زرشک سار سرشکم | بگشاد رگ مجس پزشکم
چون دید خمار تب بدل در | گفتا که زرشک کن مزور
بشکسته دلی و بسته کاری | معذورم اگر بنالم آری
روغن کم و بس فتیله باریک | بالزره بود چراغ تاریک

۱۹۵

بر ذات خودم چو روز نوروز / یک روز فزون نبوده فیروز

وز طالع خود بسان تقویم / یک سال فزون ندیده تعظیم

کز وی عمل دگر نیاید / تاریخ شناس را نشاید

تقویم کهن شده محل شکسته / فرسوده و گرد بر نشسته

ضایع شدنش خیال بینی / برخاک کشی و ره نشینی

یا گرنه به پیلور فرستد / از دار کتب بدر فرستد

گه نیمه بدست از و ببرند / گه پاره چار سو ببرند

ور وی همه مرد صبر پیچند / پس تافتن سرش بپیچند

بالله که بدست دهر زین / آن تقویم کهن منم من

از آدمیان وفا ندیدم / دیدم چه جو دم از شنیدم

یوسف چه کشید از اخوة خویش / من زین اخوان کشیده ام بیش

افگنده ام از نهیب آفات / سنگی لقب آیه قرابات

از کار قبیله ام فراغ است / کان دود فتیله و داغ است

طوطی معانی آفرینم / شروان قفص است آشیانم

تقدیر مرا البسر رسیده / منقار و زبان ز بیم بریده

197

از هند طرب برون فگنده | از شاخ امل نگون فگنده
قوتم نه شکر شرنگ داده | آب از دهن نهنگ داده
من مرده بظاهر از پی جست | چون طوطی کو بمرده وارست
از خدمت اهل عصر خسته | بگشاده نطاق و نطق بسته
تا سوره عافیت بخوانده | هر آیت نطق فسخ رانده
چون مریم گاه تهمت توم | برخوانده فلن اکلم الیوم
در بسته زبیم سر زبان را | بگشاده دراز درون بیان را
ببرید زبان به تیغ تجرید | چون تیغ شده زبان توحید
تنگ آمده بر دلم شماخی | گلخن جای بدین فراخی
آن به که زبان به تیغ ماند | مردی کند و سخن نراند
زندان من است مسکن من | هر موی موکل تن من
نزدم ز رهندگان عالم | درنگذارند با دراهم
وای ار قدمی زنم براهی | آه از جگر برآرم آهی
باید گوهی زند گره بر آن آه | سربسته برد بحضرت شاه

در مدح پدر خویش شیخ علی نجار

از ببر خلا تقسم سبک بار | بر بائده صلے بخار
او خصم من بنان مجاسه | من ماوحش از بنان وخامه
آن راهبرے خلیل گرواں | تابوت گری مسیح گفتار
خود تابوتے که او تراشد | جز مرقد موسوی نباشد
او هست علی بنام واحسان | من قنبر او بطوع و فرمان
احرار عیال من بدانش | من گشته بجان عیال خواهش
گه گه ز دور دلم در آید | گرد دل گرم من بر آید
بنید که کشیده ام بباطل | از دهر بلائے هلاهل
حالی بفروشد آنچه دارد | تریاق خرد بمن آرد
جان صرف کند در آز رویم | گر خود همه شیر مرغ جویم
آیا پدرے بود بدینسان | گو بر جگری فدا کند جان
مرغ دل من گرفت پرواز | از دانه و آب آن نگون ساز
آن مرغ برم بوقت فرمان | نوروزی بارگاه سلطان

در ستائش مادر خویش

گارم ز مزاج باز تر ستے | گر نه برکات مادر ستے

۱۹۸

آن پیرزنی که مرد معنی ست — آن رابعه که ثانیش نیست
ز رابعه در صیانت افزون — بل رابعه بنات گردون
کدبانوی خاندان حکمت — ستورهٔ دودمان عصمت
مریم سکنات گاه بهتان — زهرا حرکات وقت احسان
بگرفت ز عیش پنج روزه — چون مریم چار ماه روزه
نسطوره‌ای و موبدی نژادش — اسلامی و ایزدی نهادش
سوگند بده خاک ذو عطابش — فیلاقوس الکبیر بابش
بیراه بیاسطو نشسته — هیروتی راز بان گسسته
پس کرده گزین بعقل و الهام — بر کیش کشیش دین اسلام
بگسیخته از عتاب نسطوره — آویخته در کتاب نسطوره
کدبانو بوده چون زلیخا — برده شده باز یوسف آسا
دل برده چو برده در هدایت — پرورده به پردهٔ هدایت
از سر دم ضلالت آوریده — نخاس بدیش پروریده
تا مصحف و لا اله دیده — ز انجیل و صلیب بد رمیده
از بس که شده صلیب دشمن — در خط شده از صلیب بیزار

۱۹۶

تسبیح تسبیح گشته در دستش — تهلیل خلیل یاد کردش

شب با دل زنده زنده دارد — صبح از سر دین نفس گذارد

گردون بجزای آن دل و دین — سبحه کندش ز عقد پروین

صافی دم و صوفی اجتهاد است — موم دل و موم اعتقاد است

تا عشق برای وقت معلوم — مهری ابدی نهد بر آن موم

گردد ز پی مرهم دل من — دل موم سفید و لفظ روغن

حالات من از رضاش مرضی — حاجات من از دعاش مقضی

پندارش همه بند اختیارم — نصحش همه حصن روزگارم

ور دولتش از پی امانم — عراده حصن دشمنانم

کرده پی حرب دشمن من — از ناوک صبح جوشن من

با طعنه جافیان جیفه — بازوم قوی بدان ضعیفه

آه از دعوات او نبودی — کارم ز فلک بجا نبودی

شروان قرنست از آب دستش — من همچو ادیس پای بستش

افتاده برای او یم این جا — دریای زمن چنین زمین پای

الحق حق نعمتش قدیم است — همچون حسنات عم عمیم است

۲۰۱

در مدح عم خود و عمر خیام که در اهتمام و تربیت او بود

بگریخته ام ز دیو خذلان ❊ در سایهٔ عمر ابن عثمان

هم صدر رهم و هم امام و هم عم ❊ صدر اجل و امام اکرم

برهانی و هندسی مقالش ❊ افلاطن و ارسطو عیالش

از علمش داده مهر محدث ❊ یک ثابت سهم سس مثلث

زین عم من آن شرف رسیده است ❊ کز قرص خور آب سنگ دیده است

خور برکشد آب را به بالا ❊ خور رنگ دهد بخاک و خارا

خور دلو کشی ست هم رسن تاب ❊ ز بحر سوی فلک کشد آب

خور هست مشاطه زرین چنگ ❊ بر خاک همی بر افکند رنگ

آید به پناه قرصهٔ خور ❊ از خاک زر و ز آب گوهر

در خانهٔ تنگ خاطر من ❊ عم ساخته و صد هزار روزن

چون بر سر روزنم رسیدی ❊ چون قرصهٔ خور رسن تنیدی

تا دست بدان رسن در آرم ❊ خود را ز چه عنا بر آرم

تا بر در عم مرا وقوف است ❊ احاد نهاد من الوف است

بودم چو یکی دقیقه خورد ❊ عم زی درجات معظمم برد

[illegible]

پس زان درجات برج پرداخت | زان برج بیوت اختران ساخت

اول ز یکی به پنجم آورد | پس شصت مرا ابی بدل کرد

آنگاه ز سی دوازده ساخت | زان جمله سرای هفتشم ساخت

سکین پدرم ز جور ایام | افگنده مرا چو زال را سام

او سیمرغ نمود در حال | در زیر پرم گرفت چون زال

آورده بکوه قاف دانش | پرورده مرا بآشیانش

با من به یتیم داری آمد | آن کرد که هم مصطفی کرد

پس عقلم ازو حدیث رانده | در گوشم الم یجدک خوانده

آن کرد پدر بمن که در پیش | کردند عرب بدختر خویش

این حال درست کن ز قرآن | اینک واذا الموءوده برخوان

من چون خفه گلو گرفته | لب بسته دوم فرو گرفته

عمر دایه ی زندگیم داده | پستان رضاعم در نهاده

خود بود برفق دایه من | پرورد مرا بشیر دامن

آهر به بر من فگند زاول | از هشت بهشت هفت هیکل

زان عالم چیده هفت آهن | کرده به بر حمایل من

۲۰۴

حافظ بده از پی کمالم +	از آتش و آب هفت سالم

در بیان تربیت عم خود

چون دید مرا زبان گشاده	لوح خردم بدست داده
از ابجد عقل درگذشته	الحمد حساب کم نوشته
عشقم همه روز برگرفته	پس سورهٔ عمر زبر گرفته
چون کرد مشاله صوابم	خود بود خلیفهٔ کتابم
چندانکه مرا بلطف انفاس	آورد بسر حروف الناس
پس برده مرا از آستانه	در صدر رگه گشا بخانه
اول در بذله برگشوده	خلق الانسان بمن نموده
داده بکفم کتاب اصلاح	آموخته سقط و زند اروح
فرموده مطالعات و تکرار	در حل رموز و عین اسرار
سن شاهد حال او دان چار	او این دریار و من سپرده
کرده لغوی مرا نه لغوی	پس گفته رشادت لست لغوی
طبعم به سه علم ساخته راست	آن سه که زوهم و عقل حس خاست
بر من گره گمان گشاده	سر تا سر صد زبان گشاده +

عقل کرده مرا بپنجم برهان	آن چارده حرف سر قرآن
کز هر چه اثیر حرف مدرک	پنج است و سه و چار و دو و یک
پیش چار مراتبسم نموده	وز چار علل سخن فشرده
آن چار که چوب را بباید	تا کرسی مصحفی گشاید
آورده مثال راستینم	کرده حدث جهان یقینم
در علم اسامی دو عالم	آن دیدم او که از حق آدم
هم دایه و هم معلم من	هم آسی و هم سفرم من
پس چون شدم از نهاد بالغ	از مکتب و اشتغال فارغ
جنبید درخت میوه دارم	در فصل ربیع روزگارم
در حصرم من ز آتش تاب	هم رنگ درو فتاد هم آب
پوشید جهان بدست لاپس	جوزام بجوشش سیه داس
باغم همه سبزها برآورد	از برف بنفشه سر برآورد
بر لوح سفید من سیه فام	نون والقلمی نوشت ایامم
نون والقلمی چو بنگریدی	یاسین خواندی و بردمیدی
چون دید که در سخن تمامم	حسان عجمم نهاد نامم

چون پای دلم بگنج در کوفت | سالم و بیست و پنج در کوفت
چون دید که اهل نطق پیشم | از شادی آن بمرد پیشم
زین کلبه بکلبهٔ بقا رفت | زان عالم بود و باز جا رفت
جان عطسه بداد و ردی بنهفت | صد پیرهن اللهش پاک گفت
آنجاستش نکاح بست حورا | چل سال عزب نشسته اینجا
آنکس که چنان عروس بنشید | برحق بود ار عزب نشینید
آن عین هدی ز جای برخاست | خصمش که ضلال است برجا
خود گوهر جهان بسر توان برد | کابلیس بماند و بو البشر مرد

در مدح مالک السادات امام شرف الدین محمد بن مطهر العلوی

این قدر صفا که خاطرم راست | از خدمت سید اجل خاست
این مایه که طبع را قوام است | هم همت سید انام است
ذو الفضل محمد مطهر | آن عترق محمد پیمبر
آن مردم دیده مصطفی را | آن وارث صدق مرتضی را
قدرش ز دو کون برگذشته | یک موی ز مصطفی نگشته
دین را شرف است شرع را فخر | بل سید شرع و دین والا فخر

دیباچهٔ دودمان خویش است … علامهٔ خاندان خویش است

از انسی و جنی اختیار اوست … بر مشرق و مغرب افتخار اوست

آن فاتحهٔ صحف مشتری را … آن فاکههٔ باغ حیدری را

بوده در شهر علم حیدر … وین سیدهٔ یمن کلید آن در

وقف ابدیست بر زبانش … هر خانه که داشت شهر دانش

جاه و شرفش ز شهر علم است … کاستانهٔ سرای شهر علم است

شهری که غبار اجش آورد و مهر … او میوهٔ باغ آنچنان شهر

پیش کرمش ز روی تسلیم … پیش قلمش ز بهر تعلیم

کمتر جشنی است حاتم طی … نوبر عجمی است صاحب ری

زان فخر آل وقت اجلال … بشکست فلک چو مهرهٔ آل

تا سایهٔ آن همای رخشان … رفت از سر خطهٔ خراسان

چندست ز انقلاب دهرش … بر کنگرهای چار شهرش

گر باز هری شود تن آسان … عنقا بنشیند در خیابان

تا حضرتش از هری سفر کرد … در باد هری سموم اثر کرد

کان شمهٔ شمال عنبرآلود … از روح و نسیم خلق او بود

٢٠٦

۲۰۶

گر سوی هری عنان گراید	از خاک هری جنان بزاید
زیور شود از پی هدی را	هرای رکاب او هری را
بر گردن مرکبانش جاوید	دستارچه زرست خورشید
گردون شده با همه مکانش	دستارچه بند مرکبانش
فرزند محمد عرب اوست	حسان عجم ورا دعاگوست
من شیعی صعب در هوایش	شیعی چه که غالی ثنایش
عهدم ز جمال حالت اوست	فطرم ز حدیث قالت اوست
زیرا که چو آن حدیث رانم	پر آب خضر شود دهانم
از بسکه ز بی حدیث ماندم	امسال ز روزه باز ماندم
چون دل سر خاندان او داشت	طبعم به ثنای او فرو داشت
فرض است مدیح او برین سان	ور نه من و مدح حاش لله
غمم تیغ زده است و رگ کشیده	تیغ رگ جان من بریده است

در مدح امام وحید الدین بن عثمان

دولت آن بود و جاه آن داشت	کانفاس امام بوی جان داشت
وانگه ز برکات دولت احسان	صدر الحکما وحید عثمان

۲۰۸

وز بهر کلمات او مفصّل — هست از لقبش سه حرف اول

در طب و نجوم و حکمت ناب — در شیوهٔ نظم و نثر و آداب

بقراط و بزرجمهر و قسطاست — صابی و خلیل و جاحظ آساست

بر قطب و زحل ثبات و حلمش — وز شرم بیان و رشک علمش

رخ سرخ چو سیب سیبوی را — خون تیره چو مشک مسکوی را

شاگرد دکان چار تختش — در دست بقا عیار تختش

در نوع علوم جنس او نه — در علم اسامی از همه به

بر تختهٔ خاطرش به برهان — از صفر کم اند هند و یونان

بر دفتر فکرتش به هر باب — از جبه کم است علم اعراب

سازد پی ناتوان محرور — از قرصهٔ شمس قرص کافور

هر ماه که مه شود به عقرب — مسهل خورد او ستنج کوکب

تا مسهلش آفتاب خورده ست — از صرع و تب آفتاب فرد است

گر فضلت او چه سرخ بوید — از رنگ بهق از قمر بشوید

از مصری کلک زاد نیلش — در نقش و شهاب و تخت و میلش

خصمانش که سیل میل دارند — چون تخت حساب خاک سازند

با چندین حق سپاس مرا بی بال	بموسیقی‌ها نیست سوی کمال
با باغ بهشت مرغ گویا	خو کرده دلش به گاه‌گاه
زان دست بازعفون برآرد	زان دیده بازعفران نگار
قنطاران مرا د آسمان بیست	کز صحن بیانش ازعفران ریست
خورشید او دست زان بهر بام	از بام برآید ازعفران فام
من فایده جوی این سفیدم	عم بوده مدرسش او سپیدم
نفسم به کالشی چوب خورده	چون مار بچوب نرم گردد
گر موسی ازانکه معجزش بود	از چوب فکنده مار بیمود
با وحق دلم بچوب شناخت	زین نقش چوب موسوی ساخت
من خرد چنو بزرگوارست	چو بان چو من همه داری
آن کافر سلطنت دهنده‌اش	ناچار که چوب بر نهاده‌اش
من چوب‌خورده وقت تعلیم	شیده هزار نوبت ازیم
خورشید چو نیزه‌وار باشد	برابر بگیر اگر ببالا شد
در عرصهٔ ناقصان ناکس	فهرست کمان عفون او بس

در مدح نجم الدین احمد علی سیگر

۲۰۹

نجم الدین قدوه معظم … بل حاق محقق و محقق مسلم
احمد علی آن امام اکمل … بل افضل و مفضل و مفضل
شیخ فرق و مراد عالم … بل اکرم و مکرم و مکرم
آن عصمت صرف نور فیاض … سلطان ائمه پور فضاض
گر کس بدل محمد مستی … احمد علی این احمد ستی
نوری که ز مشرق ازل تافت … نجم الدین احمدش نگه یافت
زان نام و لقب که خاص او راست … اینک دو فرشته حبیب و
بر لوح خرد به نقطه مجسم … احمد نوشته اند و انجم
بهر نقش نسوده داور … از داو قسم کمال اختر
تا شیخ کلاه مغربی ساختست … خورشید بر آن کله سر انداخت
یک رشته ازان کلاه دریافت … زان رشته کلاه مغربی بافت
شاگرد دل وی اند مطلق … شاهد بازان حضرت حق
عرش و ملک اند چاکر او … نعش فلک ست منبر او
بهر قدمش بآسمان بر … سازند عمود صبح منبر
هر گه که به منبری برآید … ادریس لباسی در آید

۲۱۰

چون دولت بی بهانه هرگاه — زین غمکده من آورد راه
از نائب سید البشر شد — سید بمغاک غار در شد
من جسم و روح اوست بادام — ارواح روند سوی اجسام
من ساغر وا وسی مطهر — تصحیف بخوان و قلب بنگر
آیا بر من ز روی ظاهر — نه سمی بر ساغر آید آخر
خورشید نه نزد ذره آید — حلوا بسلام تره آید
بیمار دل مرا طبیب اوست — تیمارکش من غریب اوست
کاهم به بقاش نضج پذرفت — بحران دل سقیم من رفت
رسم است طبیب را که هموار — آید که شام نزد بیمار
او را حرکت ز بعد شام است — نزد شام و شبم صباح و بامست
هر جا که در آید آن دل افروز — شبها صبح است و صبحها روز
سوی بیش بشب اندرون چه دانی — در تیرگی آب زندگانی
شمع من مظلم ست نورش — زان بیش بشب بود حضورش
از باد زوال باد امانش — وز دیده دهر شمع آتش
هفت اندامش زمین حلم اند — هفت اختر آسمان علم اند

۲۱۱

[illegible]

دل زا مدلش بشب نشان دید — خود ظل زمین بشب توان دید
شاید که بشب کند تجشم — کانوار بشب دهند انجم
معراج بشب نمود مختار — از طور بشب شعاع زنار
شب پیماینده روشنان راه — شب دارد داغ نیزل الله
شب هودج سالکان راه است — شب خالیهٔ عذار ماه است
شب بنیش زنند عاشقان آه — شب بنیش رود عروس شاه
شب حامل آفتاب راز است — شب غواص صدف کشا است
غواص سیاه زنگی آسا — صاحب گهری ز هفت دریا
آن گوهرها چو بر سر آید — مه چون صدف گهر نماید
آن گوهر اگر بر ادی افلاک — بر مجلس شیخ هاشمی پاک
انشا کند از خوانده فکر — در بارهٔ من قصائد بکر
خود دید کس این فتوح دارد — بر جنبش ثناگر عطارد
برمن لطف لیق مدح بربست — یک شعر که ثغر سحر بشکست
هرکان شکرین قصیده خواند است — چون پسته دهان گشاده ماند است
جانم به بقای اوست دلشاد — شادی به بقای خضر لش باد

[illegible]

در مرثیه امام الائمه عماد الدین ابو المواهب الابهری

خاقانیست گرم سخن بجو لیست	کان نطق بلند من فرو بست
بگداختم از لغت مصائب	از مرگ عماد ابو المواهب
در ماتمش از سخن چه لافم	موئی شده موی می شکافم
باریک معانیم ازین روی	شک نیست که موی زاید از موی
ای دیده هر کو سوادت	ای خاک ابهر کجا عمادت
ای ابهری از فراق ناگاه	الآن قطعت ابهری آه
گفتند بسی که هفته توان بود	بر بستر مرگ ناتوان بود
تا آخر دم ز بر ز اول	بودی ز زبانش افضل الفضل
چون خضر جهان نوشت و بشتافت	تا چشمه عذب خاطرم یافت
کاندر ظلمات خاک شروان	اشعار منست آب حیوان
گرچه چو خضر همه صفا بود	اسکندر روزگار ما بود
بگشاد جهان علم یک سر	در سی و سه سال چون سکندر
اسکندر دین ز شه دارا	سدی بده ز خشمهای ما را
اکنون غم فرقتش ز سیماب	سد ساخته پیش چشم احباب

۲۱۳

[illegible]

آن چشم مباد خود که زین پس … بی او نگرد بنا کس و کس

آن جسم مقدسش که صد بار … معصوم ترا زروان ابرار

بر تافت عنان چو جانش پیهات … از سوی اسپهر بسوی جنات

از خاک سوی جنانش بردند … بر کتف فرشتگانش بردند

یوسف باره ملک دارین را … پس صید شده چه زمین را

آن یوسف بعد چه سری یافت … این چاره ز لیحه سروری یافت

زین یوسف تازه گشت بینا … این زال ضریر چون زلیخا

یوسف شد و قلب یوسف آمود … یعنی فسوی که دشمنش بود

سیمرغ شکارش شد فنا را … چه روی بقاست خفسارا

وزدوده اسدسی نهاد ماتم … کلب کلب از نهاد خرم

ای دوده شما ورای شابت … ای کلب شماتت و شماتت

حاسد شدن هنر هنر نیست … عیبی ز حسد بزرگتر نیست

شر در ره شرع معتبر نیست … بوشر زنزاد بوالبشر نیست

بگرفت جهان جهان ابتر … تا فصل شکن فضول پرور

هر کس که فضول پرورست او … بو الخیر مگو که بو شر ست او

بو الخیر نه بو سعید مهنی	بل بو شر و بو شقی عقبی

باز آمدن بسخن و تخلص بنعت سید علیه السلام و مدح محمد جنید

از منقطعان سخن برانم	کاحرام و کعبه یافت جانم
از قدوهٔ جبل یاد نارم	چون یاد و قدوه قبله دارم
بگذارم شرح ناتمامان	دل خوش کنم از شکسته نامان
آن قدوهٔ کائنات یکسر	وین قبلهٔ اهل هفت کشور
آن صیقل صادق انبیا را	این آبی حاذق اصفیا را
آن کرده بسم عاشقان چاک	کحلی سنجر و عودنی خاک
این در زده آتش از سر سوز	در جیب طمع شب و روز
گر بو الحکمان کنند بیداد	صد رد و محمد هم حرم باد
اندر حرم از سگان نترسم	بل کز شیر ژیان نترسم
در دل غم اژدها ندارم	کافر بد و سنگ در فش آرم
مرغ حرم از زبان سعادت	من صید سگان شوم گر است
در کهف دو شاهباز عالم	آخر ز کبوتری نیم کم
العزة صارمی و جیشی	فی نعت محمد القریشی

۲۱۵

۲۱۶

الحکمة تحقیقی و عبارتی   فی مدح محمد النجفی

صدر الدین محمد روایت   برتر ز همه ابد و چار ملت

آن قابل مغز وحی منعزش   وان قالب سر حدیث لفظش

مغز کلمات و سفر اکبر   شیر و مشفقه و مخمر

دین ازو و محمدست بر جای   چرخ هدی ازو و قطب بر پای

بحری که محمد مجسم راست   از فیض محمد عرب خاست

آن گنج هدی نهفت و بگذشت   این مهر نهاد و پاسبان گشت

گنج قرشی بدید راسش   کرد از قلم مصری اژدهایش

بر تقلب زبان گنج و آخورد   دست همه از قلم قلم کرد

زان خون که ز راد دستشان ریخت   آنگاه نه روی ملت آمیخت

اقتابان هر کجا که هستند   همچون ماهی بریده دستند

ور چه قلمش نهنگ وارست   همچون دریا خزینه دارست

سدیست عظیم بهر مالش   یاجوج ضلال را ظلالش

زان خضر چو رهی مقام او نیست   اسکندر شرع نام او ساخت

صدرش حرم موحدان است   او وامق اهل وامقان است

از نور الله گرفته مصباح — شب کرده صباح اهل صباح
معدن کرم و معین ایمان — تاج فرق و امین فرقان
مصر است و عراق در پناهش — عین الشمس است بارگاهش
شعری نفر است جان پاکش — دهن البلسان لسان پاکش
هادی همه درین جهان اوست — مهدی امم درین زمان اوست
گفتند بهی است در صفاهان — دجال در آن چه است پنهان
عقل این کلمه دروغ دانست — کاینک مهدی در اصفهان نیست
مهدی بفضای آسمان نیست — دجال بجای اصفهان نیست
مهدی ست در اصفهان ممکن — دجال بر آسمان معین
اینک همه شب سیاه دجال — آن دیو دلان آدمی حال
اینک همه روز مهدی پاک — در صدر هدی ورای افلاک
قلمش نگاه فتوح [illegible] — وارو بی خضاب فرق [illegible]
زان خامه که روی دین نگارد — وینا لفظ عروس دارد
نقش کشیده وی به تعجیل — در دیده فتنه نشین میل
امروز کشیده هم بدین باب — در موضع میل سرمه خواب

۲۱۷

شد فتنه بدست خواب مقهور	تا گاه نشو و جنبش صور
یکسو هی نجنبدش ز سوسی	کافیون خورده است فتنه گوی

در ستایش ابو المجد جمال الدین محمود برادر او

موسی قدم است و مصطفی جود	هارون علی و جمال محمود
ذو المجد جمال دین مختار	محمود و کایاز اوست احرار
امانه ایاز عشق و ذمت	بلکه از بن گوش ایاز خدمت
پاکان همه برکشیدهٔ او	احرار درم خریدهٔ او
چون آن همنام ز سپاه ایمان	بتخانهٔ کفر کرده ویران
خالی است غرایب مقالش	وز عیب غریب تر خصالش
الحق دو برادر ملک فر	چون جوز ز یکدل دو پیکر
چون احمد و جبرئیل همدم	چون عیسی و آفتاب باهم
در ساحت شرق و غرب اسلام	این مهر بلند و آن مه تمام
بی آنکه محاق در میان هست	در منزل اجتماع پیوست
دو گوهر دین دو کان امکان	بل هر دو دو گوهر از یکی کان
دو جهان چو دو کفهٔ ترازو است	مختار عرب زبانه او است

بادا ابدالآباد گردان سپهر	آن کعبه دین بدین دو گوهر

در مدح امام اجل و همام افضل خواجه عزالدین قصار

زان عالی مجلس مقدس	عزالدین یادگار بس بس
بر سینه ز غم غبار دارم	عزالدین غمگسار دارم
کرده است مرا عزیز رسول	عزالدین حرز جان محمد
از عز همه کس عزیز گردد	تا چیز لعبد عزیز گردد
عزی دارم نه عروه در دست	گر عزی ازو تمام تر هست
سر دفتر سالکان تحقیق	از دفتر عشق خوانده تعلیق
آن عید محققان جمالش	آن روزه قائلان مقالش
کانجا که زبانش نطق پیوست	سحبان زمانه دم فروبست
صافیست بعالم یقینش	از میغ هوا هوای دینش
با میغ کسی چه کار دارد +	گر قصار سے شعار دارد
کی میغ دران هوا نهد پی	گز روح بود بخار در وی
در چشمه صدق شسته آغاز	از جامه جان کدورت آز
بالنفس ظلوم کینه جسته	از ظلمت آز سینه شسته

بیشش سینه داد و داده	قصارش ازان لقب فتاده
گر قصاری کند صوابست	کاشاک ورخش آب و آفتابست
جز صورت آن رخ منور	کس دیده است آفتاب اسمر
بی آنکه کسوف شد نقابش	گشته است معنبر آفتابش
شسته همه زنگها که دیده	زآئینه سینه زآب دیده
این معجزه بین که می نماید	آئینه بآب می زداید
چون هم بمقام او تبرک	دارم بمثال او تمسک
الحق ز فضل عنایتم کرد	کز شیخ عمر حکایتم کرد
از مدحت شیخ دادم ایام	تاج کرم و سریر اکرام
زان تاج و سریر سرفرازم	پس مدحت تاج دین طرازم
شعرم همه در ثناش خوشتر	در تاج نکوتر است گوهر

در مدح امام تاج الدین علی و اخوه شیبانی

تاج الدین و اخوه الخلائق	نور الحق حافظ الحقائق
تاجی که بر اشتش خراج است	تا [illegible] دین چه جای تاج است
خادم ز سپهر پیر پیشش	[illegible] مشتری سر پیشش

زین تاج بلند سر شد اسلام — کاحمد سپر آمد و علی نام

در خیبر بدعه گروه هیجا — زان برّان ذو الفقار گویا

سه تیغ کمال محیکی را — شیبانی دین باشیء را

او هست مرا برادر دین — خصمانم ازو برآذر کین

فرواکه برادران همدم — می بگریزند یکیک از هم

من نگریزم ازو دران سم — پس گویم مرحبا برادر

این گوهرها که می فشانم — شایسته کام اوست دانم

دانم که چو نقد گشت کامش — منصوب کند سه حرف نامش

یعنی که بتاج سر زهی من — خاقانی را حق است بر من

گیرم هم اگر نظیر دیده است — یا برتر ازین سخن شنیده است

در دوست ثناش بر زبانم — این ورد ثناش حرز جانم

در مدح قدوة المشایخ رشید الدین ابو بکر

یارلیست مرا درین کهن دیر — از تخمه بو سعید بو الخیر

طبعش همه نکته‌های بکر — صدیق سخن رشید ابو بکر

طاهر بصفت چو گوهر خویش — عالی به نسب چو اختر خویش

۲۲۱

و آنکم که بدین سعیت فاخر	در هر دو جهان شوم مفاخر
کاندر حق همدم مراعی	بیت الشرف است بیت داعی

فصل در مدح ملک الوزرا جمال الدین موصلی معمار کعبه

ذکر فضلا چو گفتم این قدر	باز آییم در مدایح صدر
در سلک سخن جواهر آرم	پس واسطه را بآخر آرم
آن واسطه کیست صدر اسلام	وان صدر کدام صاحب شام
دی هاتف صبح دادم آواز	کای صاحب نطق سحر پرداز
در مدح جمال دین و دنیی	بعد از همه دم زدن چه معنی
گفتم سر بیت این نه طغیان	قصدیست درین میان نه نسیان
کان صدر محمد است دیگر	از رسم نبی و علم و منظر
نه کوکبهٔ محمد آخر	بعد از رسل آمده ست ظاهر
نه روح پس از طبیعت آید	نه مضغه ز بعد نطفه زاید
بعد از سه نتیجه زاد انسان	بعد از سه کتب رسید فرقان
صبح از پس شب کشید خنجر	گل بعد گیا نمود پیکر
سنگ است نخست انگهی کان	ظلمت بود آنگه آب حیوان

بر جیب و کله نهند یک سر	آن قوقه لعل و گوی زر
شش پهله کلاهی است چرخ گردان	چار ارکان چار ترک او دان
وین چند هزار سر بدو در	خورشید بر او چو قوقه زر
خورشید که او جهان کشاید	نه لعبت سپاه انجم آید
این عذر دلیل بد اگر نه	پیش از همه مدح اوستادی

در مدح جمال الدین موصلی

سلطان سخا و صدر مطلق	خورشید کمال و سایهٔ حق
سلطان بحق جمال دین است	آن سایه که گفته اند این است
چرخ است غلام و صد چنین هم	بین چه که افاضل زمین هم
میسازم در شفیق شروان	از نشر ثناش نشرهٔ جان
از بسکه کنم سماع ذکرش	شد حامله از صفات بکرش
سمعم به طویلهای گوهر	طبعم به قطرهای شکر
از بسکه خود ثنای او راند	در گوش دلم صفات او خواند
شد گوش دلم جواهر آگین	دارنده گوشوار زرین
هر دُر که زبان همی فشاند	از گوش بقرض می ستاند

از نای مشفق هوایش / دو حلقه کنم بجا کبابش

در گوش کشم که من غلامم / نو هندوک فلان ابامم

بمعنی هندوک که بمعنی غلام باشد ۱۲

تا بر من ازین غلامی ایام / یا فسخ یا فرج نهند نامم

فصل آخر مدحه

دانی که بدان هدایت آباد / توفیق بدیهم از چه افتاد

از مجلسش آفتاب یکروز / در دیده جواهر شب افروز

آورد بمن که این جواهر / بسیار بخازنان خاطر

یا گرنه فروگشایش از هم / در سلک سخن بیرش مسلم

برجیس که این شنید بر جست / ببرید سر آفتاب را دست

از دست بریدنش بپرداخت / السارق داغ جبهتش ساخت

چون دست بریده آفتابست / صبح از چه غریق خون ناب است

چون داغ بر آفتاب کرده است / ماه از چه کبود زخم خورده است

باز آمد آفتاب پیشم / زنهار کنان بلفظ خویشم

کای خاقانی بهیچ هستی / کان گوهر باز جا فرستی

کز خجلت آنکه صدر دینی است / رفتن سوی شام زهره ام نیست

در حق سارق است السارق والسارقة فاقطعوا ایدیهما بما کسبت

۲۲۴

۲۲۵

من آن همه گوهر از سر کلک	راندم بجمیل صباح در سلک
آن عقد چو بسته شد ببستم	برگردن آفتاب بستم
برگردن از آنش بستم ایرا	دیدم که نداشت دستگیرا
این عقد چو باز چار سازند	صدر ششش رقم قبول راند
بر پیشانیش رای سارق	تا زیل کند بپای سابق
وستے وگرش دهد بعجز	سارق شده سابق آماز عز
این عقد که ختم شد بنامش	از وی گهر و ز من نظامش
گم بوده است حکمش او راست	چون یافت بهاش هیچ توان خواست
مدحش به ازین نگسترد کس	این تحفه عراق و شام را بس
گر خاطر پاک را کشد حث	این تحفه کرا سزاست می حث
گر آنچه درین کراسه گفتم	کس گفت خدا یراسه گفتم
در ملک سخن رسد مرا فخر	سلطان سخن منم و لا فخر
ور تهمت من هر آنکه بستند	وز دامن سخن بریده و ستند
کس را بسخن بلند ازین دست	سوگند بمصطفی اگر هست
عقلم همه صاحب القرآن خواند	جان باوج صاحب جهان خواند

از صورت عدل ذات او باد		عدلش مدد حیات او باد
گر هر چه بکارگاه دینی ست		از عدل و زنا زعمر تر نیست
نور الانوار بر سرش باد		رب الارباب یاورش باد

این دعوت را بگاه تهلیل
آمین آمین کناد جبریل

خاتمة الطبع

شکر ایزد را که نسخهٔ کامل النصاب کتابی لاجواب لطافت لفظش از بس مشید و متین است و نظافت معنیش بحد استوار و تمکین مسمی به تحفة العراقین از تصنیفات وحید عصر فرید عهد در فصاحت آرائی و بلاغت گستری لاثانی حکیم افضل الدین خاقانی اسم سامیش ابراهیم بن علی شروانی ست همین مصنف علام را بسبب کمالی که در صناعت شعر داشت حسان العجم لقب کرده اند و در جاهای شعرا و سخن گویان در اسلوب سخن ممتاز و در شیوهٔ غریب قصائد گوئی بی انباز از ینجاست که بباعث تشیید کلامش که نظیر خود نداشت مقبول عالم بوده بنا علیه به ترغیب و تحریض شائقین بطبع یک مجموعه کلیات قصائد و غزلیات مصنف موصوف با تصحیح و تحشی لائق

تتمه جات حواشی تحفة العراقین

تتمه حاشیه صفحه ۱۰ - ۱۲ زنگی طرب الی قوله دار و ز توابع جعد بالفتح موسے مرغول صراح طبیعت اهل زنگ
طرب انگیز و مائل بعشرت می باشد و چون موسے را تا بالتش رسد پیچ و تاب بهم میرساند ۱۲ شرح ۱۲ رباجه
روم کنایه از روز آئینه زنگ شب یعنی روز از حضور تو روشنی دارد و شب از غیبت تو سیاهی یعنی هرچه در عالم
هست از فیض تو موافق استعداد خود بهره دارد ۱۲ شرح ۱۲ سوح زبرجد آسمان آنجا زر خطوط شعاعی ۱۲ شرح
۱۲ از رفتن قوابع در آن ولایت اشارتست بمغرب هفت صحیفه هفت فلک وه آیت ده ستاره که آنها را او تاد العالم
میگویند قطب شمالی و قطب جنوبی و پنج ستاره از بنات صغری و سه ستاره که بصورت حدوث اند مطلب آنست که
از حضور و غیبت تو جهان را مطلبے و مقصدے حاصل میگردد ۱۲ شرح ۱۲ گه در خفقان الخ خفقان جنبیدن علم
و طپیدن دل و عرعر درخت سرو صراح یرقان بفتحتین زردے یا سیاهی که از غلبه صفرا یا سودا در روی بدن
آدمی ظاهر شود اول را یرقان اصفر و ثانی را یرقان اسود گویند و یرقان در قسم اول شائع است و عبهر بالفتح
نرگس منتخب مصرعه اول اشارتست بوقت طلوع که آفتاب در غایت سرخی و لرزش میباشد و مصرعه ثانی بوقت
غروب که زرد رنگ میگردد ۱۲ شرح ۱۲ گه کوثر الخ مصرعه اول اشارت بزمستان و ثانی بتابستان ۱۲ شرح
۱۲ چون شان عسل الخ یعنی در نمود ذات تو مثل شان عسل پر نعمت و مشبک باعتبار خطوط شعاعی استعاره
چون شعاع تو بر سر کوه می افتد کوه مارو غنی سے میگرداند و در بعضی نسخ جوشیده عسل واقع شده
این تشبیه تام است از انکه وقت طلوع بمشابه جوشیده عسل نمودار است شرح مقرر است که چون شعاع
آفتاب بر سر کوه افتد برف از ان بگداز آید ۱۲ **تتمه حاشیه صفحه ۲۰** - ۱۲ دارد و موثر بر هوا است
و اقلیم ترکستان حواله بهرام و او بر پنجم فلک جا دارد و رنگش سرخ و سیاه است مزاج او گرم خشک موثر بر آتش
و اقلیم ششم خراسان با آفتاب تعلق دارد و جای او چهارم فلک و رنگ او سرخ و زرد و مزاج او گرم و خشک و
معتدل است و آرایش و آسایش عالم از وست زیرا که نور روز از وست و نور شب که ماه دارد هم از وست و نشو و نمای
نباتات از تاثیر او ست و اقلیم هفتم ما وراء النهر حواله زهره و او بر فلک سوم و رنگ او سفید تیره است و مزاج او سرد و تر
است و اقلیم دوم روم حواله عطارد و جاے او بر فلک دوم و رنگ او هفت رنگ است و مزاج او آمیخته است
و اقلیم پنجم حواله ماهتاب است و او بر فلک اولست و رنگ او سفید تیره است و مزاج او سرد و تر است و موثر بر ...

وبدانکه شب و روز بیست و چهار ساعت است دوازده روز و دوازده شب پس آفتاب در عرض شش ساعت بنصف النهار میرسد و نوراو درین هنگام محیط هفت اقلیم میشود گویا در شش ساعت هفت کشور را در تحت تصرف آورده مصرعه ثانی بیان مصرعه اول است ۱۲ شرح ۵۸ بیدق بالفتح معرب پیاده شطرنج یعنی صد هزار بیدق کواکب خاقانی سه شاهی کمال تست الخ بهارم ۵۹ فرزین لبیه خانه الی قوله بالات الخ فرزین مهره باشد از جمله مهره هاے شطرنج و آن بمنزله وزیر است برهان اجری خوار راتبه خوار و از پهلوی کسی کاری کردن کنایه از کار رست کردن باعانت و امداد وسے بهارعجم مصرعه اول بیت اول اشارت بعطارد است که دبیر فلک است و دبیران و حاسبان باو منسوب اند و ثانی اشارت بنور القمر مستفاد من ضوء الشمس و ثالث بمریخ که ترک فلک است و رنگش سرخ و رابع بزهره که مطرب فلک است ۱۲ شرح **تتمه حاشیه صفحه ۱۲۱** - ۱۱۵ ارباب بهشت الخ یعنے از غایت شوق که بدیدار آلهی دارند بهشت سرا فته اند و ازبسکه آتش محبت شعله زن دل ایشان است دوزخ را بتابه دو چهره در انسته درکشیده اند ۱۲ شرح ۱۱۶ فغخانه الخ یعنی چندان اشک خونین از دیده ریخته اند که فغخانه بهم رسیده یا آنکه فغخانه معرفت آلهی را درکشاده دیده اند و هر دو عالم را بدو پیاله می که عبارت از قلت ست گرد گذاشته ۱۲ شرح گویم معنی اول را مصرعه ثانی ابا کند و معنی ثانی را وقعیت معنے اول که مشعر بکمال شوق و یافت است نمی خواهد و حکم که معنی بیت چنان گفته آید که فغخانه معرفت آلهی را که تعظیم و قدر او در دل ایشان بغایت ست باستیاری دیده کشاده اند و دین و دنیا را که نزدیک اهل آنها سخت گران بهاست از دست داده بدان دو پیاله بیعه که شے قلیل باشد گرفته اند و چیزی را بدیده کشادن خود در محاوره ایشان شائع است عرفی گوید ؎ همین انفس ادب آموز قدسیان جبریل + دریچه حرم قدس را بدیده کشاد ۱۲ ۱۱۷ بر چنگ زمانه الخ روز و شب بست و چهار ساعت است و چنگ نیز بیست و چهار تار دارد و هر تارش بساعتی منسوب یعنی از بست و چهار ساعت که بر چنگ زمانه بجاے تار کشیده شده فارغ الاوقات اند ای احتیاجی و رجوعی ندارند شرح و صاحب رشیدی تصحیح آن بچنگ مع الجیم التازی کرده و گفته که چنگ بالضم کشتی کلان و بیا ضرر کلان را بواسطه آنکه اشعار گوناگون دارد و نیز گویند انتهی و همین شعر لسند آورده ۱۲ **تتمه حاشیه صفحه ۱۲۳**
۱۱۸ جفته بالدال مفتوح بمعنی خمیده و در موید الفضلا و محمود لیست گونه از تخت یعنی گیسوے ایشان جفت است باعتبار هر دو جانب چنانچه بیت بالا موضح است و از آن جفت که اشارت بگیسوے خمیده و دوتا باشد، رونق

وخوبی داده اند بہ تخت بادشاہان است چون این طایفۂ علیہ با آن گیسوے مبارک کہ علامت شرافت ونجابت
دست بر تخت سلاطین پاے ہمت سمات بیگذارند رونق وعزت تخت افسرده میگردد ۱۲ شرح
صفحہ ۱۱۱ عرض بالکسر ناموس وآنچہ نگاہداشتہ شود از عیب وعار از خود واز پدران ونیاکان وآنچہ بدان فخر
کرده شود از حسب وشرف ۱۲ منتخب صفحہ ۱۱۱ پیوندال دین الخ یعنی بیخ شجرۂ نسب ایشان در نظافت ونزاہت
واصالت وشرافت بشاخ گیسوی ایشان کہ دلالت بر پاکے بیخ دارد وجہت قوت دین متین پیوند پذیرفتہ است
چنانکہ گیسوے مبارک معطر وخوشبو دارند ہمچنان بیخ شجرۂ نسب مطہر وذی اصل است ودرین بیخ وشاخ تمکین از آن
بیخ وشاخ کہ عبارت از شجره وگیسوست یافتہ وقوت پذیرفتہ ۱۲ شرح تتمہ حاشیہ صفحہ ۱۱۱

ادخلوا علیہم الباب فاذا دخلتموه فانکم غالبون ۵ وعلی اللہ فتوکلوا ان کنتم مومنین ۵ قالوا یا موسی انا لن ندخلہا
ابدا ما داموا فیہا فاذہب انت وربک فقاتلا انا ہہنا قاعدون ۵ قال رب انی لا املک الا نفسی واخی فافرق
بیننا وبین القوم الفاسقین ۵ قال فانہا محرمۃ علیہم اربعین سنۃ یتیہون فی الارض ۵ فلا تاس علی
القوم الفاسقین انتہی ۱۲ تتمہ حاشیہ صفحہ ۱۲۱ وچون یکی ازین کواکب کہ در ثلاثی واقع اند وآن از مجموع
ہفت کواکب اسقاط کنیم چہار رہا اند پس رباعیات سی وپنج بود اما سداسی بتجرد یک یک ممکن بود وآن ہفت بود
وسباعی یکی بیش نتواند بود ومجموع کہ ضعف بیست ویک وضعف سی وپنج بود یا ششش یا ہفت ویکصد
صد وبیست بود پس قرانات بر صد وبیست نوع بیش ممکن نبود وہرچہ عدد آن کمتر اتفاق افتد تاثیر آن
بیشتر ودرازتر بود بجہت آنکہ گفتہ اند قران سباعی دلیل طوفانات وانقلاب کلی باشد وقران قمر با دیگر
کواکب ثنائے کہ در ہر ماه واقع شود تاثیر اندک بود انتہی ۱۲ صفحہ ۱۲۲ اوزخم کسی کاین الخ قال النبی صلی اللہ علیہ
وسلم کذب المنجمون ورب الکعبۃ یعنی بیسر نجم من ہر چند در علوم حکمیہ باہر ودانا ست اما بر نجم اینطایفہ عمل
میکنم وبرکذب ایشان حدیث نبوی را شاہد قوی میدانم ۱۲ شرح صفحہ ۱۲۲ در جملہ الی گر نقل الخ یعنی آنچہ
نبہ تبہ مان راه حکمت از خسف زمین وحوادث فلکی اظہار نموده اند ہمہ کذب وخطا بطلان دارد وازآنکہ قرار
جہان وقوام عالم از برکت تست واجتماع اجزاے زمین از انست کہ مسکن تست واگر معاذ اللہ درین تودۂ
خاک ذات تو نباشد مفاصل خاک از ہم بگسلد ۱۲ شرح تتمہ حاشیہ صفحہ ۱۲۳ شاخ خرما از میان
برآمده شرح گویم در بیت اول ولز نور مفتوح الاول ہستند نہ بمضموم چنانکہ بخاطر شارح علیہ الرحمہ رسیده
اول ظاہر دوم شگوفہ باشگوفہ سفید وطلع شگوفۂ نخستین کہ از درخت خرما برآید وجائے کہ آفتاب ابتدا

برآید کما فی المنتخب و معنی این دو بیت از قبیل حسن التعلیل است یعنی اصل دمیدن صبح و برآمدن آفتاب
آنست که در آن روز که زمانه بحرکت در آمد آر و از ازل عبارت از همانست شگوفه نخستین پوست آن شاخ
خرما را دریده بصورت غنچه سپید برآمد و این صبح که هست بادبان دریده اوست و خورشید روشن بجای
طلع از میان او سر برآورده و حاصل آنست که صبح و آفتاب که مبدء ظهور لیل و نهار و مدار کار و بار دنیا
ایشانند از شاخ آن نخل خرما بوجود آمده اند و در لفظ نو و نور تجنیس زائد است ۱۲ ۹۵ زقه بالضم و
تشدید قاف داروی که بشیر مادر آمیخته در دهن طفل کنند ۱۲ منتخب ۱۵ و آن دم الخ اشارت بدم حضرت
عیسیٰ است که بآن احیاے موتی میکرد و اسے همان تاثیر از نخلستان او هم بظهور مے آید ۱۲ اشرح تتمه
حاشیه صفحه ۱۳۹ ۱۷۵ وجود آن طیبه بآن در و برج رسالت آبستن شد. اول کسیکه از حمل آگاه
گردید پسر خال او یوسف نجار بود و یوسف پرسید که هرگز هیچ فسمه زندی پدر بوجود آمده است مریم
جواب داد که بے مادر هم چه آدم و حوا نه پدر داشتند و نه مادر یوسف تصدیق نموده گفت میخواهم که مرا
بحقیقت حال مطلع گردانی مریم گفت ان الله یبشرک بکلمة منه اسمه المسیح عیسی بن مریم وجیها فی الدنیا والآخرة
ومن المقربین ویکلم الناس فی المهد وکهلا چون زمان ولادت نزدیک رسید مریم بمقتضاے الهام از بیت المقدس
بیرون رفته بعد از سه دو فرسخ در موضعے که آنرا بیت اللحم می گفتند پشت بنخلی نموده بنشست و حضرت عیسیٰ
علیه السلام متولد شد از زمین مقدسش چشمه آب ظاهر گشت و آن نخل خرما بار آورد و جبرئیل مریم را گفت ازین
رطب بخور و ازین آب بیاشام و چشم بدیدار عیسی روشن کن مریم پرسید که اگر کسے از من سوال کند
که این فرزند از کجا پیدا کرده چه جواب گویم جبرئیل گفت اشارت نمائی که از عیسیٰ پرسند من نذر کرده ام
که سخن نکنم چون بنی اسرائیل خبر یافتند بتعجیل شتافتند و او را در پاے درخت خرما با عیسیٰ دیده بجفو گفت
گفتند که این ولد از کجا پیدا کرده مریم بموجب تعلیم جبرئیل عمل نمود یهود از غایت اضطراب بر زبان آوردند
که با طفل سخن بگوئیم انگاه روح الله بقدرت ایزدے در سخن آمده گفت انی عبد الله آتانی الکتاب وجعلنی نبیا و
جعلنی مبارکا [illegible] و چون امر عجیب مشاهده شد نازبان طعن در کام خاموشی کشیده باز گردیدند ۱۲ اشرح
تتمه حاشیه صفحه ۱۷۹ ۱۶۵ و بمکان خود رسید ۱۲ اشرح ۵۵ جمع الخ این نیز معجزه آن
شفیع المذنبین ست و آن اینست که روزے لشکر از غایت حرارت در نهایت تشنگی بودند و آنجا هیچ
با آب جسم نمے رسید چنانچه اکثر مردم قریب بهلاکت رسیدند آن دریاے امواج نبوت تدحی

طلب فرمود هر دو دست مبارک در آن قدح گذاشت دو چشمه آب از هر دو دست آنحضرت
جاری گشت چنانچه تمام لشکر از مردم و حیوانات از آن آب سیران گردیدند ۱۲ شرح
۵۶ هنگام مجود الخ این بیت نیز مبین معجزهٔ آن شاهنشاه اقلیم دین است و آن چنانست
کرشند کافران پیش رسول صلی الله علیه وسلم آمدند و گفتند اگر تو درین دعوی صادقی ماه را
دو نیمه کن رسول علیه السلام فرمود اگر ماه را دو نیمه کنم ایمان می آرید گفتند آری و در آن وقت
شب چهار دهم بود رسول علیه السلام از پروردگار خود درخواست که ماه دو نیمه شود دو نیمه
شد چنانکه یک نیمه بر کوه ابوقبیس بود و یک نیمه بر کوه دیگر رسول الله علیه السلام ندا میکرد و
نام یکی یکی می برد که ای فلان ببینید چون آن بدبختان آنرا مشاهده کردند گفتند سحر کرد پس
گفتند از مسافران اطراف پرسید اگر گویند ما نیز آنرا مشاهده کردیم راست است از این سبب از
هر مسافر که پرسیدند خبر داد که من نیز چنان دیدم که شما دیدید ۱۲ شرح قصد

کلیات [illegible] — [illegible] دیوان [illegible] چھپا ہے
دیوان [illegible] کلیات کلام [illegible] احمد فارسی
[illegible] مولوی [illegible] صاحب [illegible] چھپا اور
نہایت [illegible] —
کلیات [illegible] مع شرح [illegible] ہے
[illegible] تصنیف [illegible]
[illegible] جناب [illegible] علی [illegible]
[illegible] سے [illegible]
[illegible] کا [illegible] ہے —
[illegible] — نواب [illegible] خان صاحب بہادر
تصنیف [illegible] سے [illegible]
متقدمین کا ہے —

قصائد [illegible] — مصنفہ منشی [illegible] لال صاحب
تخلص —
کلیات قصائد خاقانی مع [illegible] اصل مطالب [illegible]
و دیوان شاہد [illegible] اور دیوان [illegible]
دیوان ضامن — یہ کلام [illegible] شاعر [illegible] خیال [illegible]
بے مثال حضرت ضامن کا ہے [illegible] دیوان [illegible]
غزلیں [illegible] دو [illegible] کے [illegible]
[illegible] ہیں تصنیف حضرت سید ضامن علی
صاحب [illegible] —

کتب دواوین اردو و فارسی

بہارستان سخن — اردو ناسخ و آتش و [illegible]
[illegible] مطبع [illegible] بہ صحت [illegible]
دیوان سخن [illegible] — تصنیف منشی
[illegible] —
دیوان گویا — تصنیف فقیر محمد خان گویا شاگرد
خواجہ [illegible] —
دیوان رند — تصنیف نواب سید محمد خان بہادر
لکھنوی شاگرد آتش —
کلیات ناسخ — کلیات شیخ امام بخش ناسخ جو دیوان
حرف [illegible] ہیں —
کلیات آتش — تصنیف خواجہ حیدر علی
آتش لکھنوی —
کلیات نظام — اردو یہ کلیات بلاغت
نکات [illegible] کلام [illegible] نظام جناب نظام الدولہ
نواب محمد [illegible] خان بہادر نظام [illegible]
کلیات [illegible] سید حسین [illegible]
و دیگر نظمیں ہیں —
دیوان [illegible] نہایت عمدہ کتاب تصنیف [illegible]
[illegible] صاحب —
گلدستہ امانت — [illegible] امانت شاعر لکھنوی
کے [illegible] —
دیوان اسیر — منشی مظفر علی صاحب اسیر
شاعر نامور —
کلیات ذکی — ملک الشعرا [illegible] علی خان [illegible]
[illegible] تصنیف —
دیوان غافل — تصنیف جناب منور خان
صاحب غافل [illegible] آتش و ناسخ —

کلیات امیر اللہ تسلیم — [illegible] نظم [illegible]
تصنیف منشی امیر اللہ صاحب تسلیم شاگرد
رشید نسیم دہلوی —
دیوان ذوق — کلیات [illegible] ابراہیم دہلوی متخلص
ذوق —
منتخبات میر و درد و سودا — واسطے مدارس اور [illegible]
طبع ہوا —
کلیات [illegible] الشعرا اوستاد کا کلام [illegible]
[illegible] طبع ہوا —
دیوان صادق — مصنفہ قاضی عبد الحق صاحب
کلیات ظفر — چہار جلد مجموعہ دیوان ظفر
[illegible] ہے —
گلدستہ نعت — [illegible] علی خان [illegible]
سرور کائنات تصنیف مولوی جمیل الدین احمد
صاحب
دیوان لطف — یہ عمدہ دیوان اردو پاکیزہ و دلچسپ ہے
مجمع الاشعار — مجموعہ کلام اساتذہ [illegible]
دیوان نیاز — تصنیف شاہ نیاز احمد اردو و فارسی
کلیات مومن — نہایت پاکیزہ ولایتی کاغذ چھپا ہے
کلیات مومن خان — ایضاً [illegible]
[illegible] — مجموعہ کلام شعرا [illegible]
دیوان امیر — مسمی مراۃ الغیب تصنیف منشی
امیر احمد صاحب امیر
دیوان غالب دہلوی — اردو کئی مرتبہ مختلف
مقامات میں طبع ہوا اور [illegible] خریداروں کی خواہش
[illegible] اس مطبع میں [illegible] ہو کر
[illegible] نظامی سے طبع ہوا —

دیوان ہجیا ۔۔ مشہور شاعر مرزا حسین بیگ متخلص بہ ہجیا ۔

دیوان شہیدی ۔۔ مشہور شاعر ۔

دیوان [illegible] عشق ۔۔ از تصنیف شاعر شیرین [illegible]

دیوان خواجہ آتش ۔۔ علی خان علی کا [illegible]

نگارستان الفت ۔۔ ایک دیوان ہے نتیجۂ طبع مرزا [illegible] بیگ خان متخلص بہ سالک ہے ۔

تحفۂ خوان منظوم ۔۔ تصنیف مولوی عبد اللہ صاحب ۔

مثنوی ریشۂ انجمن ۔۔ در مدح نواب محمد شریف خان والی بہادر ۔

مثنوی [illegible] ۔۔ تصنیف منشی ابو الحسین صاحب سہسوانی متخلص بہ تسلیم ۔

[illegible] ۔۔ مولفہ [illegible] علی [illegible] صاحب [illegible]

مثنوی نیرنگ عشق ۔۔ مصنفہ منشی [illegible] مرحوم [illegible]

مثنوی دریائے حسن ۔۔ مصنفہ ایضاً قصہ [illegible] خوب ہے ۔

مثنوی [illegible] عشق ۔۔ مصنفہ منشی نصیر الدین احمد صاحب متخلص بہ نصیر ۔

مثنوی [illegible] العشق ۔۔ در مدح [illegible] مسدس ہے ۔

کلیات انشاء اللہ خان ۔۔ یہ کلیات نتیجۂ طبع عالی سید انشاء اللہ خان بہادر کا ہے اور یہ حضرت [illegible] نواب سعادت علی خان بہادر کے [illegible] گرامی شاعروں سے تھے ۔

کلیات ناسخ ۔۔ اس مجموعہ میں رسائل [illegible] اشعار ناسخ مرحوم [illegible] زبان ریختہ [illegible] پارسی ۔

[illegible] ۔۔ مولفہ مولوی عبد الغفور خان صاحب بہادر ۔

رسالہ زبان ریختہ ۔۔ [illegible] زبان ریختہ کو [illegible] جناب [illegible] اشعار اساتذہ [illegible]

[illegible] حضرت ۔۔ مولفہ ایضاً ۔

[illegible] ۔۔ ایضاً شعرائے متقدمین کا اردو [illegible]

انشائے [illegible] ۔۔ جناب [illegible] کا دوسرا دیوان ہے ۔۔ یہ مجموعہ فارسی رباعیات کا ہے ایضاً

[illegible] ۔۔ دیوان اول ایضاً

[illegible] ۔۔ [illegible] جناب [illegible] تصنیف [illegible]

[illegible] ۔۔ مولفہ سید محسن علی صاحب [illegible] تذکرہ ہے ۔

دیوان [illegible] ۔۔ مولفہ مولوی حاجی [illegible] صاحب مصطفیٰ آبادی نعت رسول مقبول [illegible]

گلدستۂ [illegible] ۔۔ شعرائے لکھنؤ و دہلی کی غزلیں [illegible] مرتبہ مولوی ابو الحسن صاحب [illegible]

[illegible] ۔۔ از منشی غلام [illegible] صاحب [illegible]

گلشن فیض ۔۔ [illegible] بہار الدین [illegible]

[illegible] ۔۔ ایضاً [illegible]

مثنوی [illegible] افزا ۔۔ و دیگر چند غزلیں [illegible] قاسم لکھنوی ۔

مثنوی [illegible] ۔۔ تصنیف منشی [illegible] لال [illegible]

مثنوی مرآۃ المسترشدین ۔۔ تصنیف حکیم [illegible] بریلوی ۔

مثنوی [illegible] ۔۔ تصنیف رشید الدین احمد خان لکھنوی متخلص بہ رشید ۔

مثنوی دریائے عشق ۔۔ تصنیف [illegible] سلطان عالم واجد علی شاہ بادشاہ اودھ [illegible]

مسدس کربلا ۔۔ [illegible] اکبر آبادی نے [illegible] کربلا کی تضمین کی ہے ۔

کلیات [illegible] ۔۔ یونیورسٹی کی شرح انٹرنس کورس [illegible]

کلیات سودا ۔۔ قصائد و مثنویات و دو دیوان [illegible] از کلام مرزا رفیع السودا ۔

دیوان [illegible] ۔۔ مصنفہ مولوی فضل رسول صاحب بہادر ۔

دیوان عاشق ۔۔ مصنفہ پنڈت کنہیا لال صاحب متخلص بہ شوق ۔

چمنستان جوش ۔۔ دیوان نواب احمد حسین خان ۔

دیوان خواجہ میر درد ۔۔ اردو یہ کلام شاعر صاحب [illegible] کا ہے مطبع [illegible] ۔

خ ۱۱ ت ن ۲   ۸۹۱۶۵۱۲۵ ت

This book is due on the date last stamped. A fine of 1 anna *will be charged for each day the* book is kept over time.

۷۹

خ ۱۱ات
۳ن ٦

قین

Date	No.